

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΠΜΣ : ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ**

**ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΛΑΜΑΤΑ
(1929-1934)**

**Κώστας Καπετανάκης
Αθήνα 2013**

Στην οικογένεια μου...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Προλογικό σημείωμα	4
2. Ίδρυση Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας	5
3. Εξέλιξη Πληθυσμού και Βιομηχανική ανάπτυξη.....	16
4. Οικονομικές και πολιτικές συνθήκες	23
5. Συνεργασία εργατών και αγροτών.....	25
6. Βουλευτικές εκλογές του 1932	29
7. Η οργάνωση των Αρχαιομαρξιστών Καλαμάτας	35
8. Η Σοσιαλιστική ομάδα «Ελεύθερη Σκέψη».....	36
9. Συνθήκες εργασίας και μεροκάματα	38
10. Οργάνωση και δίκτυα του εργατικού κινήματος.....	43
11. Το ζήτημα του Άρτου.....	54
12. Ο αγώνας κατά της Φυματίωσης	56
13. Τα δύο εργατικά κέντρα.....	58
14. Απεργιακές κινητοποιήσεις.....	63
14. 1. Το ζήτημα των ραπτεργατών	63
14. 2. Το ζήτημα των αμμοκονιαστών	69
14. 3. Το ζήτημα των υποδηματεργατών	70
14.4. Το ζήτημα των οινοπνευματεργατών	73
14.5. Το μυλεργατικό ζήτημα.....	76
14.6. Το λιμενεργατικό ζήτημα	80
14.6. 1 Τα γεγονότα της απεργιακής κινητοποίησης των λιμενεργατών	85
14. 6. 2 Οι μαρτυρίες των ανθρώπων	90
14. 6.3 Η επίδραση του κινήματος.....	94
Βιβλιογραφία	100

1. Προλογικό σημείωμα

Το αντικείμενο με το οποίο θα ασχοληθεί η παρακάτω εργασία είναι η διερεύνηση του εργατικού κινήματος στην πόλη της μεσοπολεμικής Καλαμάτας κατά την περίοδο 1929-1934. Βασική προϋπόθεση στην αναζήτηση της παραπάνω υπόθεσης εργασίας αποτελεί η διατύπωση της κύριας βιομηχανικής και εμπορικής φυσιογνωμίας της πόλης η οποία καταγράφεται με βάση κυρίως εφημερίδες τοπικές και μη. Η καταγραφή αυτή μεθοδολογικά δίνει την δυνατότητα σε πρώτη φάση να μελετηθούν οι συνθήκες και οι σχέσεις εργασίας των κύριων κλάδων παραγωγής που αναπτύχθηκαν στην πόλη. Το γεγονός αυτό σε δεύτερο επίπεδο δίνει την δυνατότητα της κατανόησης του κοινωνικό-ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο δρουν τα κοινωνικά υποκείμενα της περιόδου.

Πριν, όμως, από την έκθεση της παραπάνω καταγραφής και την προσπάθεια της ανάλυσης των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που είχαν διαμορφωθεί σε αυτό το περιφερειακό κέντρο προκύπτει το ερώτημα, ποιας ιστορικής διαδικασίας είναι προϊόν η συγκρότηση συνδικαλιστικών θεσμών στην πόλη. Το ερώτημα λοιπόν αυτό θα οδηγήσει στην περιγραφή των συνθηκών και των προϋποθέσεων μέσα στις οποίες οι εργατικές οργανώσεις ανέπτυξαν δίκτυα, ξεφεύγοντας σιγά, σιγά από την συντεχνιακή λογική που ήταν χαρακτηριστικό στοιχείο των προκαπιταλιστικών δομών.

Με βάση την περιγραφή των κύριων γεγονότων και των κύριων αλλαγών όπως είναι οι πληθυσμιακές ανακατατάξεις, η κρίση της υπαίθρου, οι πολιτικές παρεμβάσεις, τα εργατικά ζητήματα, η ανεργία κτλ που χαρακτηρίζουν την κοινωνία την περίοδο στην οποία γίνεται η μελέτη θα γίνει προσπάθεια παραγωγής ερμηνειών σχετικά με τους προβληματισμούς των ανθρώπων εκείνης της περιόδου και ιδιαίτερα αυτούς των εργατικών στρωμάτων. Το ερώτημα αυτό θα αποτελέσει το μεθοδολογικό εργαλείο της έρευνας στην προσπάθεια ερμηνείας των μορφών δράσης των εργατικών οργανώσεων της πόλης. Απαραίτητο, επίσης, εργαλείο στη διερεύνηση του εργατικού κινήματος της πόλης είναι η εικόνα του σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με βάση τα παραπάνω καταγράφονται τα συμπεράσματα σχετικά με τις ιδιαιτερότητες και τα κύρια χαρακτηριστικά του εργατικού κινήματος της πόλης.

Αναγκαία είναι η περιγραφή των κύριων εργατικών κινητοποιήσεων της πόλης με στόχο να ερμηνευτούν οι κοινωνικές αντιθέσεις, όπου αυτές κι αν

εκδηλώθηκαν, για να απαντηθεί το ερώτημα σχετικά με τις προϋποθέσεις που συντέλεσαν στη συγκρουσιακή πολιτική που ανέπτυξαν κάποια από τα κλαδικά σωματεία της πόλης. Η έρευνα, στην προσπάθειά της να δια φωτίσει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονταν το εργατικό δυναμικό τους εργοδότες, θα παραθέσει μαρτυρίες των ανθρώπων που έζησαν και συμμετείχαν στην κορυφαία ιστορική στιγμή του εργατικού κινήματος της πόλης τον Μάιο του 1934. Επιπρόσθετα, λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο καταγράφει ο τύπος τις ενέργειες των σωματείων και των διάφορων τοπικών συλλόγων κατά τα γεγονότα του 1934 θα διατυπωθεί η κοινωνική διεισδυτικότητα που μπορεί να είχε το εργατικό κίνημα στην πόλη της Καλαμάτας ώστε να θέσει σε εφαρμογή τις διεκδικήσεις που έθεσε.

Η έρευνα, στο μεγαλύτερο μέρος της, θα βασιστεί στις τοπικές εφημερίδες *Θάρρος*, *Μεσσηνία*, *Λαϊκή Φωνή*, *Σημαία*, *Κριτική Παρέμβαση* και σε πιο κεντρικές όπως είναι ο *Ριζοσπάστης*, *Ακρόπολις*, *Σκριπ*, *Η πάλη των τάξεων* όπως και στο περιοδικό *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*. Επίσης, συμπεριλαμβάνονται πρωτογενή τεκμήρια από τα ΓΑΚ Μεσσηνίας από το ίδρυμα *Ελευθέριος Βενιζέλος* και από το αρχείο του *Νίκου Σύριγγα*. Τέλος, θα αξιοποιηθούν πηγές και ερμηνείες από την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία.

2. Ίδρυση Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας

Ο κύριος λόγος που η Καλαμάτα αποτελούσε περιφερειακό αστικό κέντρο είναι ότι η παραγωγή των γεωργικών προϊόντων όπως σταφίδα, σύκα, μετάξι συνδέθηκε με το δευτερογενή τομέα της παραγωγής. Στην Πελοπόννησο από πολύ νωρίς επικρατεί η μικροκαλλιέργεια. Αυτό συντελεί ώστε η αγροτική οικονομία να χάνει τον κλειστό χαρακτήρα που αρχικά είχε, και να αναπτύσσεται η κυκλοφορία των εμπορευμάτων στην ύπαιθρο με αποτέλεσμα η χωρική οικογένεια να εντάσσεται όλο και περισσότερο στο χρηματικό σύστημα¹. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην εντατική καλλιέργεια των εμπορευματικών προϊόντων και άρα την ένταξη στις εμπορευματικές δομές της αγοράς.

Παράλληλα το απύλητο πλεόνασμα της αγροτικής καλλιέργειας και ιδίως αυτό της σταφίδας δημιουργούσε προϋποθέσεις για τη δημιουργία δραστηριοτήτων

¹ Δαουτόπουλος Γ., Καζακόπουλος Λ. & Κούση Μ (2005). *Αγροτική Κοινωνιολογία*, 3η εκδ., Θεσσαλονίκη: Ζυγός, σ. 56.

βιομηχανικής μετατροπής του. Συνεπώς, αρχίζει μια διαδικασία βιομηχανικής απογείωσης με την δημιουργία οινοπνευματοποιείων και ποτοποιείων. Επίσης, προκύπτουν βιομηχανίες μεταξουργίας, και άλλες οι οποίες απασχολούν το εργατικό δυναμικό της πόλης.

Το μετάξι αποτελούσε εξαγωγικό προϊόν σε όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα μέχρι τις αρχές του Α' παγκοσμίου πολέμου. Η παράγωγή της μεταξοκλωστής από το κουκούλι ήταν συνηθισμένη ενασχόληση των καλαματιανών νοικοκυριών από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Η επεξεργασία του όμως σε οργανωμένη βάση ξεκινά το 1853 όταν ο Γάλλος Αλέξ Φουρνιέρ ίδρυσε στην πόλη το πρώτο μηχανοκίνητο κατάστημα επεξεργασίας μεταξίου. Αργότερα, λίγο πριν το γύρισμα του αιώνα η πόλη διαθέτει 5 μεταξουργεία με συνολική ατμοδύναμη 43 ίππων και δυνατότητα παραγωγής 40 τόνων μεταξίου όλων των ποιοτήτων². Άλλωστε το στίγμα του μονοπωλίου σε ποιότητα αυτού του παραγόμενου ντόπιου προϊόντος αποτυπώνεται και σε τραγούδια με το γνωστό μαντήλι καλαματιανό.

Στο ερώτημα επομένως τι συνέβαλε ώστε η πόλη της Καλαμάτας να αναπτυχθεί ως αστικό περιφερειακό κέντρο, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι μέχρι την περίοδο της προσάρτησης της Θεσσαλίας, η Καλαμάτα ανήκει στις 5 εκείνες πόλεις της Ελλάδας που μαζί με τον Πειραιά την Ερμούπολη την Πάτρα και την Αθήνα συγκεντρώνουν το 66,4% των βιομηχανικών καταστημάτων, το 73% της υποδύναμης και το 82,4% των εργατών³.

Με βάση τον τοπικό τύπο ιδιαίτερη ανάπτυξη στην βιομηχανία της πόλης παρουσιάζεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, γεγονός που συνάδει με την ανάγκη ζήτησης εργατικού δυναμικού και κατ' επέκταση της συγκρότησης στον νέο καταμερισμό εργασίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στις τοπικές εφημερίδες αναγράφονται αγγελίες από την διεύθυνση των παραγωγικών μονάδων στις οποίες ζητούνται εργάτες για να καλύψουν τις ανάγκες παραγωγής. Συγκεκριμένα στην εφημερίδα *Σημαία* υπάρχει ειδοποιητήριο το οποίο ζητεί εργάτες και εργάτριες στο σαπυνοποιείο του Λιναρδάκη⁴, στο καπνοκοπτήριο του Πτωχούλη ζητούνται καπνεργάτες, στο εργοστάσιο ανδρικών ενδυμασιών Χαλούλου ζητούνται εργάτριες⁵

² Καθημερινή 18/11/2001

³ Δημήτρης Κατσορίδας (2008). *Βασικοί Σταθμοί του Εργατικού – Συνδικαλιστικού Κινήματος στην Ελλάδα, Αθήνα* : ΑΡΙΣΤΟ.Σ – ΓΣΕΕ, σ. 31

⁴ *Σημαία* 1/1/1919

⁵ *Σημαία* 9/1/1919

και αλλού. Παράλληλα η ανάγκη των εργατικών χεριών εκδηλώνεται και στην σταφιδοκαλλιέργεια και σταφιδοσυσκευασία.

Την χρονολογία 1904 κυκλοφορεί στην Καλαμάτα η εβδομαδιαία εφημερίδα *Εργάτης* με ιδιοκτήτη τον Ιωάννη Πύλιουρα. Η εφημερίδα χαρακτηρίζεται ως αποκλειστικό όργανο του εργατικού κόσμου και εκδίδεται από το τυπογραφείο της τοπικής εφημερίδας *Θάρρος*. Μέσα από το μοναδικό φύλλο που διασώζεται στα *ΓΑΚ Μεσσηνίας* αντλούνται στοιχεία που έχουν να κάνουν με τον έλεγχο της εφημερίδας πάνω στην αυθαιρεσία των τοπικών αρχών. Στο φύλλο αυτό γίνεται ρεπορτάζ από το κακουργιοδικείο του Γυθείου στο οποίο ο εκδότης κατηγορείται από το δημοτικό συμβούλιο της Καλαμάτας για εξύβριση εναντίον τους. Ο κατηγορούμενος, εκδότης της εφημερίδας κατηγόρησε το δημοτικό συμβούλιο του δήμου Καλαμάτας για δωρεές σε συγγενικά πρόσωπα :

*«διότι διά των αλληπαλλήλων τούτων δωρεών κατορθώνεται, ώστε το δημοτικόν μας ταμείον να μην έχει πεντάρα και ευρισκόμεθα πάντοτε είς την αυτήν κατάστασιν, οίαν γνωρίζετε όσοι επισκευθήτε την πόλιν μας»⁶. Συνήγορος του Ιωάννη Πύλιουρα ήταν ο δικηγόρος και εκδότης της εφημερίδας *Θάρρος* Αποστολάκης και εξέφρασε στο δικαστήριο ότι «εάν αφεραιθώσιν εκ του δημότ. προϋπολογισμού τα υποχρεωτικά κονδύλια εκ νόμων και εκ συμβάσεων η δαπάνη δια την εκπαίδευσιν, τον ηλεκτρικόν φωτισμόν και 24 χιλιάδες δρχ περίπου το τοκοχρεωλύσιον δανείου δεν θα μείνωσι διαθέσιμοι πλείονες των 80 χιλιάδων δια την διοίκησιν του δήμου»⁷.*

Η αναφορά στην εφημερίδα αυτή διατυπώνεται προκειμένου να γίνει αναζήτηση όσον αφορά το ιδεολογικό και δεοντολογικό υπόβαθρο των ανθρώπων που μέσω του τύπου απευθύνονταν στους εργάτες της πόλης σε μία περίοδο οπου ακόμα δεν έχουν συγκροτηθεί εργατικά κέντρα και η έννοια της πάλης των τάξεων δεν έχει κατοχυρωθεί στα καταστατικά των εργατικών σωματείων. Έτσι διακρίνεται ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόταν τις ανάγκες της κοινωνίας εκείνη την περίοδο ένα κομμάτι του κόσμου της πόλης και την αντιπαράθεση με την τοπική εξουσία σε περίπτωση αυθαιρεσίας. Επιπλέον η Καλαμάτα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα όντας εισαγωγικό και εξαγωγικό κέντρο δέχεται ιδεολογική αντανάκλαση από πολιτικά ρεύματα της γειτονικής Ευρώπης. Με λίγα λόγια αποτελεί σταυροδρόμι μέσα από το οποίο οι ντόπιοι έρχονται σε επαφή με ανθρώπους που είναι επηρεασμένοι από τις θεωρίες του σοσιαλισμού. Η υπόθεση αυτή εξηγεί και το γεγονός της εμφάνισης και

⁶ *Εργάτης*

⁷ Ο. π

δράσης στο μεσσηνιακό χώρο των ουτοπικών σοσιαλιστών που εκφράζονται με την δημιουργία Λαϊκών Εταιρειών και Ταμείων Αλληλοβοήθειας⁸ ώστε να διαμορφώσουν επαναστατική συνείδηση στις κατώτερες κοινωνικές ομάδες.

Στην επεξεργασία του μεταξιού στην πόλη δούλευαν και παιδιά 10 με 12 ώρες μέσα σε ανθυγιεινές συνθήκες που προκαλούσαν οι αναθυμιάσεις των κουκουλιών. Έτσι βλέπει κανείς ότι από πολύ νωρίς στην πόλη το κεφάλαιο ιδιοποιείται την εργατική δύναμη των ανηλίκων και των γυναικών για φτηνή εργασία, στο μέτρο που οι μηχανές κάνουν περιττή την μυϊκή δύναμη. Με αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτό ότι αυξάνεται το εργατικό δυναμικό της πόλης. Εκτός από το χρόνο του παιδικού παιχνιδιού το κεφάλαιο έχει αρχίσει να σφετερίζεται την ελεύθερη εργασία για τις ανάγκες της ίδιας της οικογένειας στο πλαίσιο του σπιτιού⁹. Συνεπώς διαμορφώνονται κοινωνικές αντιθέσεις μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας .

Οι αντιθέσεις αυτές προκύπτουν από το γεγονός ότι το κεφάλαιο έχει σφετεριστεί προς όφελος της δικής του αξιοποίησης την εργασία¹⁰. Η ανάπτυξη της παραγωγικής δύναμης με τις μηχανές είχε ως σκοπό αφενός να κάνει φτηνό το προϊόν που παράγει ο εργάτης και αφετέρου να παράγει μέσω των μηχανών υπεραξία. Έτσι με αυτό τον τρόπο το κέρδος του εργοδότη υπό τη μορφή χρήματος θα μπορούσε να επανεπενδυθεί. Ο κεφαλαιοκράτης που έχει ως σκοπό τη μεγιστοποίηση του κέρδους, έχει ως στόχο τα έσοδα να είναι μεγαλύτερα από τα έξοδα. Το γεγονός αυτό τον οδήγησε στο να μειώσει το κόστος παράγωγης, όσο ήταν δυνατό, και για το λόγο αυτό η βιομηχανία απορόφησε τις γυναίκες και τα παιδιά που δούλευαν με χαμηλά μεροκάματα.

Σημαντική βιομηχανία μεταξιού ήταν η επιχείρηση του Στασινόπουλου που ιδρύθηκε το 1900 και έφτασε να αριθμεί 250 εργάτριες. Στις 15 Μαΐου του 1913, περίπου 150 εργάτριες του μεταξουργείου Στασινόπουλου κατέβηκαν σε απεργία με αίτημα να γίνει η διάκριση της εργασίας σε προπαρασκευαστική και καθαρή και να μην υπερβαίνει συνολικά τις 10¹¹. Στο σημείο αυτό η αντίθεση που προκύπτει αφορά το χρόνο εργασίας που διεκδικούν οι εργάτριες και την παράταση εργασίας που επιθυμεί ο εργοδότης για την απόσπαση της υπεραξίας. Στο πλαίσιο αυτό οι εργάτριες επιδιώκουν να συμπεριληφθεί η προπαρασκευαστική εργασία ως κατανάλωση της

⁸ Κριτική Παρέμβαση Αύγουστος-Σεπτέμβρης 1983

⁹ Μαρξ, Κ (1978), *Το Κεφάλαιο*, Αθήνα : Σύγχρονη Εποχή, τομ 1, σ. 410.

¹⁰ Ο. π.

¹¹ Παναγής Κουμάντος (1997), *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα : Συμβολή στην ιστορία της πόλης , σ. 25.

εργατικής δύναμης η οποία θα πρέπει να αμειφθεί. Οι εργάτριες ζήτησαν η προπαρασκευαστική εργασία να υπολογιστεί σε μια με μιάμιση ώρα που περίμεναν να ανεβεί ο ατμός για να θερμανθούν οι λεκάνες του κλωσήματος του μεταξιού¹².

Ο ιδιοκτήτης του εργοστάσιου σε ανταπάντηση κήρυξε Λοκ άουτ¹³ κλείνοντας το εργοστάσιο. Έτσι με τον εκφοβισμό της ανεργίας ο κεφαλαιούχος προσπαθούσε να κρατήσει φτηνά τα μεροκάματα και να αυξάνει το χρόνο εργασίας που θα του δώσει τη δυνατότητα της συσσώρευσης κεφαλαίου ώστε στην συνέχεια να επανεπενδυθεί.

Από την άλλη, ο εργατικός νόμος 429 που ίσχυε από την 24^η Ιανουαρίου του 1912 περί εργασίας γυναικών και ανηλίκων για την προφύλαξη από την υπερβολική εργασία χορηγούσε στη Χωροφυλακή το δικαίωμα να επιτρέπει δωδεκάωρη εργασία στις γυναίκες μόνο για τέσσερις βδομάδες αν το απαιτούσε η παραγωγή¹⁴. Ενώ για τις ηλικίες 12-14 ετών οι ώρες εργασίας καθορίζονταν σε έξι και για τις ηλικίες 14-18 ετών¹⁵ καθορίζονταν σε 10. Είναι προφανές ότι για να μπορέσει να αναπαραχθεί το εργατικό δυναμικό έπρεπε να υπάρχει και ένα νομικό εποικοδόμημα που θα του δίνει την δυνατότητα για ανάπαυση κτλ.

Κατά το 1910 κάνει τα πρώτα της βήματα στην πόλη η σιγαροποιία. Η καπνοβιομηχανία στην Καλαμάτα κυριαρχείται από πολλές μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Τσιγάρα φτιάχνονταν χειροποίητα και κατασκευάζονταν με τη μέθοδο της φιόγκας. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται καταμερισμός εργασίας προκειμένου να παραχθεί το προϊόν. Συγκεκριμένα ο σιγαροποιός μέσα σε ένα στρογγυλό χαρτόνι λίγο μεγαλύτερο από το τσιγάρο τοποθετούσε τον καπνό και μετά έσπρωχνε το τσιγαρόχαρτο με το σκουνηστιρι που ήταν ένα στρογγυλό ξυλαράκι. Αφού γέμιζε το τσιγάρο ο εργάτης ψαλιδιστής το έκοβε στα 2 άκρα και το πακετάριζε¹⁶.

Τον Ιούνιο του 1910 καπνεργάτριες που δούλευαν στο καπνεργοστάσιο και έφτιαχναν χειροποίητα τσιγάρα, κατέβηκαν σε απεργία με αίτημα να αυξηθεί το ημερομίσθιο τους. Σωματείο σιγαροποιών ακόμα δεν είχε συσταθεί. Αφορμή που

¹² Ο. π., σ. 26

¹³ Το Λοκ άουτ εφαρμόζεται κυρίως όταν οι εργοδότες κρίνουν ως ασύμφορα για την επιχείρηση τα αιτήματα των εργατών και δεν θέλουν να υποχωρήσουν στις διεκδικήσεις τους, οι οποίες συνήθως συνοδεύονται με απεργίες. Πλόςκα Χαράλαμπος, *Το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα και στην Πάτρα*, Πάτρα :1980, σ. 42

¹⁴ Παναγής Κουμάντος, (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα : Συμβολή στην ιστορία της πόλης, σ. 26

¹⁵ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος, σ. 284

¹⁶ Παναγής Κουμάντος, (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα : Συμβολή στην ιστορία της πόλης, σ. 21

δόθηκε για να συσταθεί το σωματείο Σιγαροποιών και Καπνεργατών Καλαμών το 1912 ήταν όταν ο ελεγκτής του καπνοκοπτήριου χτύπησε έναν εργάτη που κάπνιζε μέσα στο εργοστάσιο προκαλώντας στη συνέχεια την απεργία των εργατών¹⁷. Οι κύριες επιχειρήσεις σιγαροποιών ήταν του Καρέλια του Πτωχούλη, του Τσιλιβή, του Δαμηλάτη.

Καθώς στο λιμάνι είχε δημιουργηθεί η εμπορική κίνηση, η οποία αναπτυσσόταν λόγω των εισαγωγών και εξαγωγών, ταυτόχρονα αναπτυσσόταν και ένα εργατικό δυναμικό εκεί για της ανάγκες της εκφόρτωσης των εμπορευμάτων. Οι λιμενεργάτες λοιπόν που είχαν δημιουργηθεί από αυτόν τον καταμερισμό εργασίας εργάζονταν συχνά σε αντιπαράθεση κατά τη δεκαετία του 1910 με το λιμεναρχείο και τους ιδιοκτήτες φορτηγών, επειδή επιτρεπόταν να εκφορτώνονται τα εμπορεύματα από τα ατμόπλοια στην προκυμαία χωρίς την δική τους βοήθεια¹⁸. Το ζήτημα αυτό θα απασχολήσει την εργασία σε ένα διαφορετικό πλαίσιο κοινωνικό, ιστορικό, οικονομικό και πολιτισμικό κατά την δεκαετία του '30, όπου οι λιμενεργάτες θα συγκρουστούν ανοιχτά με το κράτος με κορυφαία εργατική κινητοποίηση το Μάιο του 1934.

Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να αναφερθούν οι διενέξεις που είχαν προηγηθεί στο λιμάνι πριν την κορύφωση των γεγονότων του '34. Έτσι θα γίνει προσπάθεια να διαφωτιστεί η διαχρονικότητα του λιμενεργατικού ζητήματος που απασχόλησε τον κόσμο της εργασίας. Το σωματείο των λιμενεργατών στο οποίο κατά το 1919 είναι εγγεγραμμένα 45 μέλη¹⁹ απευθύνθηκε στο Σύνδεσμο Συλλόγων Συντεχνιών και Σωματείων που είχε ιδρυθεί το 1909 αλλά ο πρόεδρος του κράτησε ουδέτερη στάση προκαλώντας την αντίδραση άλλων σωματείων.²⁰ Αργότερα το 1919 θα συνεχιστεί αυτή η σύγκρουση με την απεργία του σωματείου εργατών θαλάσσης και λιμένος γιατί επιτράπηκε να αναλάβουν το ξεφόρτωμα αλεύρων από τα βαγόνια του τρένου σε ιστιοφόρο ελεύθεροι εργάτες, που δεν ήταν δηλαδή μέλη του σωματείου.

Από τα πιο βασικά εξαγωγικά προϊόντα της Μεσσηνίας, όπως προαναφέρθηκε, ήταν τα σύκα και η σταφίδα. Την περίοδο της δεκαετίας του 1910 πρόεκυψε ζήτημα με την εξαγωγή τους στην Αμερική. Οι ασθένειες εκείνη την περίοδο αποτελούσαν μάλιστα για την κοινωνία και ιδιαίτερα για την εργατική τάξη

¹⁷ Ο. π., σ. 23

¹⁸ Ο. π.

¹⁹ Σημεία 16/1/1919

²⁰ Ο. π.

που εργαζόταν μέσα σε αντίξοες συνθήκες. Έτσι, οι ασθένειες την εποχή αυτή συνδέονταν με τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Υπήρχε δηλαδή η αντίληψη ότι οι φτωχοί ήταν πιο ευάλωτοι σε ασθένειες. Όμως, επειδή δεν υπήρχε ακόμα συγκροτημένο εργατικό κίνημα, δεν κατάφερε να πολιτικοποιηθεί και να πάρει ταξικό περιεχόμενο η υπόθεση αυτή, κάτι που συνέβη κατά το μεσοπόλεμο, όταν το εργατικό κίνημα γίνεται πιο ώριμο με τη διαμόρφωση συνδικαλιστικών δικτύων σε εθνική και παγκόσμια κλίμακα και την ενσωμάτωση της συγκρουσιακής πολιτικής με τη μορφή συλλογικής δράσης.

Οι ασθένειες επηρέασαν την αμερικάνικη νομοθεσία, σύμφωνα με την οποία ήταν απαραίτητο το βιβλιάριο υγείας για τους εργάτες της συσκευασίας σταφιδόκαρπου και σύκων για να πιστοποιηθεί ότι δεν πάσχουν από κάποια ασθένεια. Έτσι στα σταφιδοσυσκευαστήρια οι εργάτες δούλευαν με ειδικό βιβλιάριο υγείας²¹.

Άλλη επιχείρηση στην οποία είχαν επενδύσει στην πόλη ήταν τα βυρσοδεψεία, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονταν στις παρυφές του λιμανιού. Στην αρχική τους μορφή αποτελούσαν οικογενειακές επιχειρήσεις που δεν απασχολούσαν σημαντικό αριθμό εργατών.

Επιπρόσθετα, η βιομηχανία που αναπτύσσεται κατά την περίοδο και αποτελεί μεγάλο εργοστάσιο είναι η Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων ανατολικά της κεντρικής οδού της πόλης. Το εργοστάσιο αυτό εκτείνεται σε μια έκταση 25 στρεμμάτων και απασχολεί 500 εργάτες.

Οι όροι εργασίας κατά την πρώτη περίοδο της συγκρότησης των επιχειρήσεων στην πόλη της Καλαμάτας χαρακτηρίζονται από την εργοδοτική αυθαιρεσία καθώς δεν εφαρμόζεται κανένας εργατικός νόμος στην εργασιακή διαδικασία. Αποκαλυπτικό σε αυτή την υπόθεση είναι το γεγονός της επίσκεψης του νομάρχη Μεσσηνίας Δουζίνα στις διάφορες επιχειρήσεις της πόλης. Σύμφωνα με την τοπική εφημερίδα *Σημαία* ο νομάρχης Μεσσηνίας συνοδευόμενος από τον Μοίραρχο Κουλούρη κατά την εξέταση των όρων εργασίας διαπίστωσε ότι δεν τηρούνται οι κανόνες υγιεινής, οι κανόνες του ωραρίου εργασίας και οι διατάξεις που αφορούν τις γυναίκες και τα παιδιά. Επιπλέον, διέκρινε ότι σε ένα εργοστάσιο τα 2/3 του προσωπικού απαρτίζονταν από νήπια σε ηλικία άτομα²². Έτσι, πρώτον διακρίνεται η ζήτηση της παιδικής εργασίας στην αγορά κατά την επέκταση της αστικοποίησης της πόλης και

²¹ Θάρρος 26/6/1931

²² Σημαία 25/10/1919

δεύτερον παρατηρείται η αυθαιρεσία και η παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας από τους εργοδότες οι οποίοι αντλούν από αυτή φτηνό εργατικό δυναμικό.

Στις 22 Νοεμβρίου 1909 ήρθαν σε συνεννόηση στα γραφεία του συλλόγου εμποροϋπαλλήλων οι πρόεδροι των σωματείων κουρέων, κρεοπωλών, αμαξηλατών, αρτοποιών, εργατών λιμένους και υποδηματοποιών οι οποίοι συγκροτήθηκαν σε συνδικαλιστικό φορέα με όνομα Σύνδεσμος Συλλόγων Συντεχνιών και Σωματείων²³ :

«Έν Καλάμει και έν τω καταστήματι του Συλλόγου των εμποροϋπαλλήλων ημέραν τη 22^η Νοεμβρίου του 1909 έτους ημέραν Κυριακήν και ώραν 6^η μ. μ κατόπιν προσκλήσεως του προέδρου συνήλθαν οι κάτωθι εγγεγραμμένοι πρόεδροι ...εν τη επωνυμίαν Συνδέσμου « Σύλλογον Συντεχνιών και Σωματείων για συνεδρίαν»²⁴.

Μέσα από τα πρακτικά του Συνδέσμου αναφέρονται ως πρόεδροι, ο Ιωάννης Σταματελάκης ο οποίος από το 1900 έως το 1918 ήταν διευθυντής της εταιρίας οίνων και οινοπνευμάτων, ο Φουρναράκος των κουρέων, ο Βραχάτης των εργατών λιμένους, ο Μανούσος των αρτοποιών, ο Φοίφας των αμαξηλατών, ο Οικονομάκος των κρεοπωλών, ο Μαυροειδής της Τεκτονικής αδελφότης και ο Ξεζωνάτος της Κτηματικής αδελφότης.

Παρατηρείται λοιπόν ότι οι πρώτες μορφές επαγγελματικής οργάνωσης του εργατικού δυναμικού της πόλης είναι συντεχνιακές και οι οργανώσεις δεν αποτελούν διακριτές ταξικές οντότητες ανάμεσα στους εργάτες και την εργοδοσία καθώς οι οργανώσεις που συστήνονταν ήταν μεικτές από εργάτες και εργοδότες. Αυτού του είδους η μορφή οργάνωσης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πρώτη φάση της επαγγελματικής οργάνωσης των εργατών στην πόλη. Αυτή η υπόθεση μπορεί να ερμηνευτεί με το επιχείρημα ότι αρχικά ο ελληνικός καπιταλισμός πριν την έλευση των προσφύγων σε τοπική και εθνική κλίμακα βρισκόταν σε ένα επίπεδο όπου η βιομηχανία δεν παρουσίαζε ιδιαίτερη ανάπτυξη και επιπλέον δεν είχε αναπτυχθεί το συνδικαλιστικό και εργατικό κίνημα. Ο τρόπος οργάνωσης του εργατικού δυναμικού της πόλης, όπως θα παρατηρηθεί αργότερα, θα πάρει διαφορετική μορφή και συγκρότηση, επηρεασμένος από μια σειρά νέων οικονομικών κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων.

Την ώρα που δημιουργούνται τα εργατικά κέντρα στην Αθήνα, στον Πειραιά και στη Λάρισα το συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας εκφραζότανε από το Σύνδεσμο

²³ Κουμάντος, Π. (1997). Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960, Καλαμάτα:

Συμβολή στην ιστορία της πόλης, σ.19.

²⁴ Γακ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου

Συλλόγων Συντεχνιών και Σωματείων που στις 12 Δεκεμβρίου 1910 τα μέλη του ενέκριναν το καταστατικό. Το εργατικό δυναμικό που έχει προκύψει σαν παράγοντας των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων στην περιοχή αναζητεί συνδικαλιστική και πολιτική συγκρότηση.

Τα εργατικά σωματεία της πόλης ζήτησαν να οριστεί διατίμηση στο αλεύρι ώστε να μη γίνεται αισχροκέρδεια σε βάρος τους²⁵. Ο ναυτικός αποκλεισμός από τους Γάλλους κατά την περίοδο του εθνικού διχασμού δημιούργησε ελλείψεις σε τρόφιμα και ιδιαίτερα σε αλεύρι στην πόλη. Συνεπώς, τα σωματεία της Καλαμάτας συγκάλεσαν γενικές συνελεύσεις και ζήτησαν τη βοήθεια των εργατικών κέντρων Αθήνας και Πειραιά. Επιπλέον, τα σωματεία της πόλης ζήτησαν να οριστεί διατίμηση στα πωλούμενα άλευρα σε βάρος των πτωχών. Στις 25 Οκτώβριου 1916 κηρύχτηκε γενική απεργία στην Καλαμάτα με συνθήματα *«Πεινάμε,- Ζήτω η πανεργατική ένωση»*²⁶. Έτσι, μετά την επιτυχία της απεργίας λόγω της μεγάλης συμμετοχής, μπαίνει στην ημερήσια διάταξη η ίδρυση Εργατικού Κέντρου.

Το συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας αποφάσισε να αποκτήσει αυτονομία από εργοδοτικά και επαγγελματικά σωματεία που συστεγάζονταν μέχρι τότε στον Σύνδεσμο Συλλόγων Συντεχνιών και Σωματείων. Έτσι το 1917 ιδρύεται η Ένωση Εργατικών Τάξεων Καλαμάτας. Η Ένωση Εργατικών Τάξεων Καλαμάτας απαριθμούσε 1500 μελή-εργάτες²⁷. Ο πρόεδρος της Ένωσης Νικολόπουλος απευθύνθηκε στα εργατικά κέντρα του Βόλου και του Πειραιά και παρακάλεσε να σταλούν τρόφιμα στην Καλαμάτα²⁸. Αύτη η ενέργεια ανέβασε και το κύρος του συνδέσμου, στον οποίο ενσωματώθηκαν και άλλα σωματεία.

Τον επόμενο χρόνο πραγματοποιήθηκε η ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας στις 13-5-1918 με αποτέλεσμα την αυτοδιάλυση της Ένωσης Εργατικών Τάξεων Καλαμάτας και την ενσωμάτωση των εργατικών σωματείων στο κέντρο αυτό. Η μορφή οργάνωσης του εργατικού συνδικαλισμού αποκτάει εκείνο το χαρακτηριστικό το οποίο βάζει τον ταξικό διαχωρισμό ανάμεσα στους εργάτες και την εργοδοσία με βάση το σκοπό που αναγράφεται στο καταστατικό του: *«Σκοπός του ΕΚΚ είναι η ένωση των δυνάμεων όλων των εργατικών σωματείων προς κοινήν*

²⁵ Ο. π., σ. 29

²⁶ Ο. π., σ. 33

²⁷ Ο. π., σ. 35

²⁸ Ο. π.

*δράσιν, αλληλεγγύην και κατάκτησιν της εργατικής συνειδήσεως και της πνευματικής μορφώσεως αυτών επι της πάλης των τάξεων*²⁹...».

Αρχίζει να μπαίνει θεωρητικά το ιδεολόγημα εκείνο που συγκροτεί την ταυτότητα μιας οργανωμένης κοινωνικής ομάδας και που την καθιστά ως συλλογικό υποκείμενο απέναντι σε μια άλλη κοινωνική τάξη που χαρακτηρίζεται από την εργοδοσία. Συνεπώς, αποσαφηνίζεται ότι τα συνδικάτα αποτελούν έκφραση της συλλογικής εκπροσώπησης του εργατικού δυναμικού με στόχο την ικανοποίηση των επαγγελματικών τους συμφερόντων απέναντι στην πολιτική του κεφαλαίου. Αυτός ο διαχωρισμός με βάση την κοινωνική τάξη γίνεται ποιο συγκεκριμένα σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού του ΕΚΚ που αναφέρει ότι *«τα σωματεία που μετέχουν είς το Ε.Κ οφείλουν να μην συμπεριλαμβάνουν παρά μόνον εργάτας και όχι εργοδότης»*³⁰. Αυτός είναι και ο λόγος που η διοίκηση του ΕΚΚ εξέτασε τα μητρώα του συνδέσμου εργατών λιμένος και διέγραψε από αυτά όσους ήταν εργοδότες.³¹ Η παραπάνω αρχή προβλεπόταν και από τον νόμο 281 περί σωματείων ο οποίος κατοχυρώνει το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για τους εργάτες, αναγνωρίζοντας τα σωματεία τους και αποκλείοντας από αυτά τους εργοδότες³².

Με αυτόν τον τρόπο συγκροτείται η συνδικαλιστική δράση του εργατικού δυναμικού προκειμένου να υπερασπίσει τα συμφέροντα απέναντι στην εργοδοσία. Στην συνείδηση κάποιων εργατών το σωματείο αποτελούσε απαραίτητο μηχανισμό που θα μπορούσε να αναβαθμίσει την ποιότητα εργασίας του εκάστοτε κλάδου άρα και της ίδιας του της ζωής. Χαρακτηριστικό αυτής της εκδοχής είναι το παρακάτω απόσπασμα που διατυπώνεται στα πρακτικά του σωματείου ραπτεργατών :

*«Λαβών τον λόγον ο Ψαρρός λέγει ότι δια να εκπληρωθούν τα ζητήματα των ραπτεργατών πρέπει να επανιδρυθεί το Σωματείον διότι μόνον με το σωματείον θα διεκδικήσουμε τα δικαιώματά μας»*³³.

Παράλληλα αναπτύσσονται δίκτυα προκειμένου οι τοπικές οργανώσεις να αποτελέσουν δίαυλους επικοινωνίας για τον συντονισμό της πάλης και για την αλληλοβοήθεια μεταξύ των εργατικών σωματείων σε εθνική κλίμακα γεγονός που τα καθιστά να έχουν κοινωνικό χαρακτήρα προσπαθώντας να εκφράζουν το σύνολο των εργαζομένων: *«Με την επικοινωνίαν και την συναδέλφωσιν όλου του νομού Μεσσηνίας*

²⁹ Γακ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

³⁰ Γακ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

³¹ Σημαία 13/1/1919

³² Δημήτρης Κατσορίδας (2008), *Βασικοί Σταθμοί του Εργατικού – Συνδικαλιστικού Κινήματος στην Ελλάδα, Αθήνα* : ΑΡΙΣΤΟ.Σ – ΓΣΕΕ , σ. 41

³³ Γακ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

των εργατικών συνδικάτων προς την μεταξύ των αλληλοβοήθειαν χάριν της πραγματοποιήσεως του σκοπού τούτον το ΕΚΚ οφείλει να ανήκη εις την Γενικήν Συνομοσπονδία των εργατών της Ελλάδος και τούτο για την τελείαν εφαρμογήν της αλληλεγγύης». ³⁴ Έτσι, το συνδικαλιστικό κίνημα αποκτάει οργανωτική και καθοδηγητική μορφή και εντάσσεται στην Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος, η οποία στο χρονικό διάστημα 21-28 Οκτωβρίου του 1918 πραγματοποίησε το ιδρυτικό συνέδριό της.

Μπορεί να παρατηρηθεί ότι οι εξελίξεις όσον αφορά στον εργατικό συνδικαλισμό τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην συγκρότηση των εργατικών κέντρων σε μια σειρά από πόλεις της περιφέρειας που διέθεταν εργατικό δυναμικό. Συνεπώς, μπαίνει το ερώτημα ποιες είναι αυτές οι εθνικές και διεθνείς εξελίξεις οι οποίες επηρέασαν την πορεία του εργατικού κινήματος, και κατά συνέπεια επηρέασαν και το εργατικό κίνημα της πόλης που μελετάται. Το ερώτημα αυτό είναι αναγκαίο να παίρνει υπόψη του και τις τοπικές ιδιομορφίες που ανακύπτουν κάθε φορά, όπως την κοινωνική σύνθεση, τις κύριες αντιλήψεις κτλ που διαμορφώνονται στην περιοχή.

Στις 17 Μαρτίου του 1918 έφτασε στην Καλαμάτα ο Θεόδωρος Καφετζοπουλος-αντιπρόσωπος του Μηχανουργικού Συνδέσμου Πειραιά προκειμένου να μελετήσει τον τρόπο λειτουργίας του Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας, κατά τα πρότυπα του Εργατικού Κέντρου Αθήνας και Πειραιά. Το Εργατικό Κέντρο Καλαμάτας δέχθηκε στη δύναμή του μόνο τις ακόλουθες εργατικές ενώσεις: Σωματείο Βυρσοδεψεργατών, Υποδηματοποιίας, Ηλεκτροτεχνιτών, Φορτωτών και Εκφορτωτών, Καραγωγέων, Σιγαροποιών³⁵.

Αφού έχουν αρχίσει να συγκροτούνται οι δομές του συνδικαλιστικού κινήματος μέσα από την διαμόρφωση του πρωτοβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου που το αποτελούν τα σωματεία της πόλης, του δευτεροβάθμιου που το αποτελεί το ΕΚΚ και του τριτοβάθμιου που συγκροτείται από την ΓΣΕΕ, οι κρατικοί μηχανισμοί εκδηλώνουν την ανησυχία τους προσπαθώντας να ελέγξουν την πολιτική και συνδικαλιστική δράση του οργανωμένου εργατικού δυναμικού.

Στις 25 Απριλίου του 1920 ο πρωθυπουργός λαμβάνει τηλεγράφημα από τον νομάρχη Μεσσηνίας Δουζίνα που αναδεικνύεται ο φόβος του για πιθανές εργατικές εκδηλώσεις :

³⁴ Γακ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

³⁵ Ο. π., σ. 50

« Διοικητικόν νέον επικειμένης σοσιαλιστικής εορτής πρώτης Μαΐου παρακαλούμεν γνωρίσητε στάσην ην δεόν να τηρήσωμεν απέναντι πιθανών εργατικών εκδηλώσεων ημέραν ταύτην δι' απεργιών εορτή κτλ, ως και εαν συνφέρει αντιδράσωμεν κατά ενεργειών τούτων δια εκατόν εργατών θαλάσσης και λοιπών σωματείων ων μέλη δυνάμεθα να διαθέσωμεν κατα βούλησιν³⁶».

Η έκθεση αυτή του νομάρχη Μεσσηνίας υποδηλώνει την μέθοδο με την οποία ο κρατικός μηχανισμός θα αντιμετώπιζε την πρωτομαγιάτικη απεργία με την χρήση απεργοσπαστών προκειμένου να μην πάρουν οι εργατικές κινητοποιήσεις ανεξέλεγκτα χαρακτηριστικά.

Η στήριξη της κρατικής καταστολής απέναντι στις εργατικές κινητοποιήσεις εκφραζόταν και ιδεολογικά από τοπικές εφημερίδες που συνέδεαν τις εργατικές εκδηλώσεις με τον μπολσεβικισμό και με αυτόν τον τρόπο κάθε εργατική διεκδίκηση χαρακτηριζόταν ως αντίποδας απέναντι στην εσωτερική ηρεμία και την κοινωνική ευταξία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου εγχειρήματος είναι η εφημερίδα *Σημαία* η όποια μέσα από τα άρθρα της που έχουν τίτλο «τα καθήκοντα των εργατών» εξαπολύει ιδεολογική αντιπαράθεση στις σοσιαλιστικές ιδέες εκφράζοντας την καταστολή των απεργιών που έχουν ως σκοπό τον ανασχηματισμό της κοινωνικής σύνθεσης³⁷.

3. Εξέλιξη Πληθυσμού και Βιομηχανική ανάπτυξη

Σύμφωνα με την απογραφή του 1928 η Μεσσηνιακή πρωτεύουσα αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου μετά την Πάτρα με πληθυσμό περίπου 28.955 κατοίκους³⁸. Οι γηγενείς ήταν 12.905, οι εσωτερικοί μετανάστες 12.469 και οι πρόσφυγες 3.587. Η αύξηση του πληθυσμού και κυρίως η εσωτερική μετανάστευση συνδέεται με το ότι κατά το διάστημα 1870-1922 αυξάνεται ο πληθυσμός των πόλεων που χαρακτηρίζονται ως θαλάσσιοι κόμβοι εξαγωγής αγροτικών προϊόντων της ενδοχώρας³⁹. Ο αριθμός της εσωτερικής μετανάστευσης δημιουργεί την ανάγκη να αναζητηθούν οι λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι άφηναν τα χωριά τους ή τις

³⁶ Μεσσηνιακό ημερολόγιο, ετήσια περιοδική έκδοση, τόμος τέταρτος, 2010, σ. 32

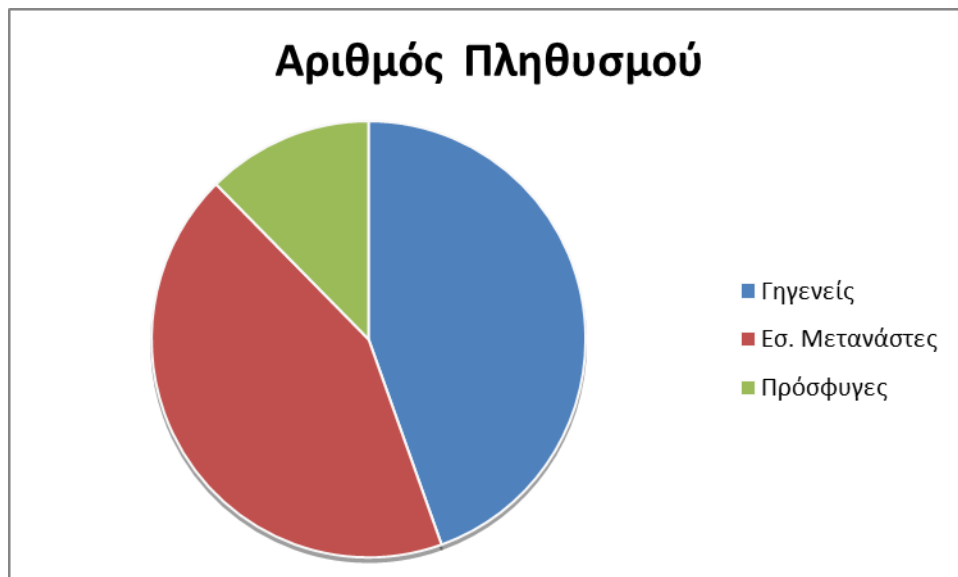
³⁷ *Σημαία* 13/7/1919

³⁸ Αλέκα Καραδήμου – Γερόλυπου (2002), «πόλεις και ύπαιθρος», στο : Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα : Βιβλιόραμα, σ. 62

³⁹ Σαλίμπα, Ζ. (2002). Γυναίκες εργάτριες στην ελληνική βιομηχανία και βιοτεχνία 1870-1922, Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν. σ.18

πόλεις τους για να εγκατασταθούν σε αστικά περιφερειακά κέντρα. Επίσης, δημιουργείται η ανάγκη να αναζητηθεί η κοινωνική προέλευση αυτών των ατόμων.

Πίνακας 1

Η εξέλιξη του πληθυσμού της πόλης βρίσκεται σε συνάρτηση με την εξέλιξη των μεταποιητικών μονάδων που έχουν συγκροτηθεί όπως είναι η μεταξοβιομηχανία, η οινοποιία και αργότερα η αλευροβιομηχανία. Επίσης, μια άλλη υπόθεση συνδέει την εσωτερική μετανάστευση με την οικονομική κρίση της υπαίθρου και κυρίως όσον αφορά στη σταφίδα. Από την άλλη, υπάρχει το σκεπτικό ότι ο μηχανισμός της αγροτικής εξόδου, της διάλυσης δηλαδή των αγροτικών ισορροπιών, δεν λειτούργησε στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας. Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να εκφραστούν οι λόγοι για τους οποίους τα περιφερειακά κέντρα και συγκεκριμένα η Καλαμάτα αποτέλεσαν δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ πόλης και χωριών της περιοχής που συντέλεσαν στο να δώσουν στον κόσμο της υπαίθρου το κίνητρο της εξασφάλισης μιας καλύτερης κοινωνικής θέσης. Οπότε σε πρώτο επίπεδο αντιλαμβάνεται κανείς τις οικονομικές αιτίες για τις οποίες κάποια από τα αγροτικά στρώματα επέλεξαν την πόλη ως προορισμό για εύρεση εργασίας εφόσον η Καλαμάτα αποτελούσε την περίοδο αυτή εμποροβιομηχανικό κέντρο.

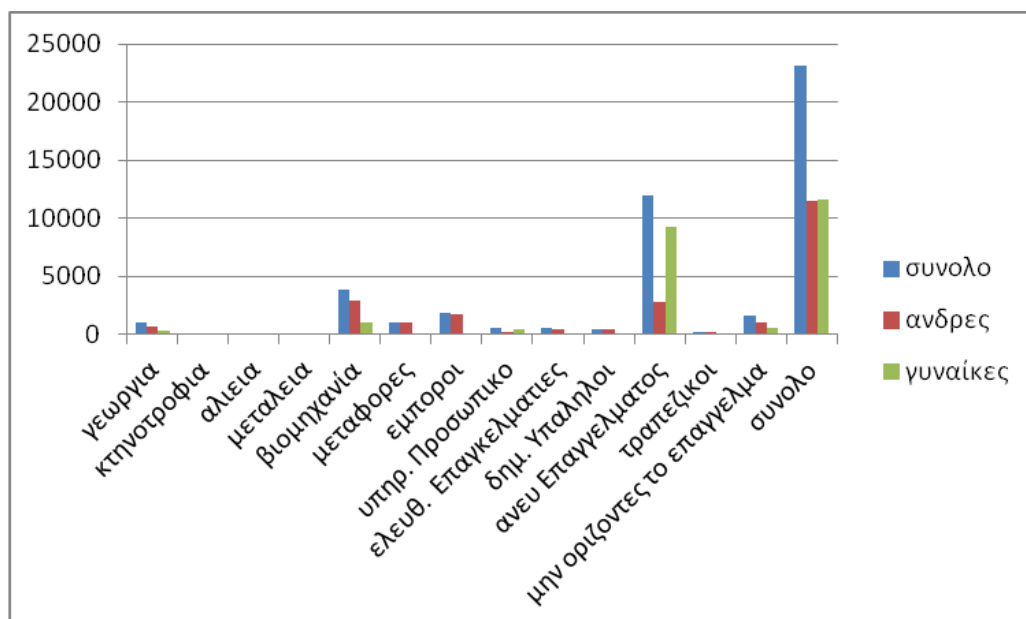
Με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής αρχής που αφορά την καταγραφή του απασχολούμενου δυναμικού συγκροτείται ο παρακάτω πίνακας ο οποίος αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η ταξική σύνθεση στον δήμο Καλαμάτας σύμφωνα με την απογραφή του 1928. Σύμφωνα με τα εν λόγω

στοιχεία τα οποία είναι κατηγοριοποιημένα κατά επάγγελμα αναδεικνύεται το γεγονός ότι μετασχηματίζεται ο αστικός της χώρος, γεγονός που συνδέεται με την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Παράγοντας αυτού του μετασχηματισμού αποτελεί το γεγονός της ανάπτυξης του λιμανιού ως εξαγωγικού φορέα ο οποίος συνδέεται με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου και άλλων επαγγελμάτων .

Πίνακας 2

Επαγγέλματα	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
γεωργία	965	705	260
κτηνοτροφία	67	44	23
αλιεία	38	38	0
μεταλλεία	10	10	0
βιομηχανία	3889	2920	969
μεταφορές	1059	1036	23
έμποροι	1776	1725	51
υπηρ. Προσωπικό	593	212	381
ελευθ. Επαγγελματίες	588	468	120
δημ. Υπάλληλοι	381	375	6
άνευ Επαγγέλματος	11924	2735	9189
τραπεζικοί	237	226	11
μην ορίζοντες το επάγγελμα	1601	1025	576
Σύνολο	23128	11519	11609

Πίνακας 3

Επιπλέον πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι διακρίνεται έκρηξη πληθυσμού κατά 124% με το άθροισμα του πληθυσμού των προσφύγων και των εγχώριων μεταναστών να είναι μεγαλύτερος από αυτό των γηγενών. Η ταξική διαστρωμάτωση χαρακτηρίζει την πόλη ως αστικό κέντρο καθώς τα άτομα που απασχολούνται στην γεωργία και την κτηνοτροφία είναι πολύ λιγότερα σε σχέση με το προσωπικό που εργάζεται στην βιομηχανία. Στο σύνολο των απασχολούμενων στο επάγγελμα η γεωργία κατέχει το 8,61%. Αυτό σημαίνει ότι στην Καλαμάτα δεν υπάρχει παραγωγή αγροτικών προϊόντων παρά μόνο στις παρυφές της όπου οι λεγόμενοι περιβολαρέοι παράγουν κυρίως λαχανικά και φρούτα. Επίσης, η απασχόληση στην κτηνοτροφία αγγίζει το 0,60 του συνόλου ενώ οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι απασχολούμενοι σε πιστωτικά ιδρύματα αποτελούν το 5,51%.

Συμπερασματικά με βάση τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται η ταξική διάρθρωση στο δήμο της Καλαμάτας το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της για να επιβιώσει πουλάει την εργατική του δύναμη. Επίσης, τον μεγαλύτερο αριθμό τον παρουσιάζει η κατηγορία άνευ επαγγέλματος που δεν χαρακτηρίζεται από την συμμετοχή στην εργασιακή διαδικασία καθώς στα άτομα αυτά συμπεριλαμβάνονται οι γυναίκες που απασχολούνται με τα οικιακά, οι μαθητές οι συνταξιούχοι, οι σπουδαστές κτλ. Η κατηγορία αυτή επιπρόσθετα ανεβάζει και το σύνολο των γυναικών στην απασχόληση η όποια όμως δεν συμπεριλαμβάνεται στην μισθωτή εργασία.

Σύμφωνα με τον δείκτη αυτής της κατηγορίας ο αριθμός των γυναικών είναι πολύ μεγαλύτερος από των ανδρών. Έτσι μπορεί να σημειωθεί ότι διαπιστώνεται η κοινωνική αντίληψη της περιόδου που καθιστούσε ρόλο της γυναίκας την φροντίδα της οικογενειακής εστίας παρότι έχει εισέλθει στην παραγωγική διαδικασία. Εάν εξαιρεθεί η κατηγορία αυτή από το σύνολο της συμμετοχής του απασχολούμενου δυναμικού στην εκχρηματισμένη εργασία καθώς οι γυναίκες που ασχολούνται με τα οικιακά είναι περισσότερες από τους συνταξιούχους, μαθητές κτλ τότε συμπεραίνεται ότι χωρίς εργασία είναι περίπου το 1/2 του πληθυσμού. Η υπόθεση αυτή σημαίνει ότι η ζήτηση εργασίας είναι σχεδόν διπλάσια από την προσφορά με αποτέλεσμα να συμπιέζονται τα μεροκάματα προς τα κάτω εξαιτίας της εφεδρείας των ανέργων και να δημιουργούνται ρήξεις μεταξύ των ανέργων και των υπολοίπων κατηγοριών του πληθυσμού.

Το λιμάνι της πόλης αναπτύσσει την εμπορική και οικονομική δραστηριότητα με ταχείς ρυθμούς και το καλοκαίρι με την εμπορική κίνηση που

δημιουργείται στην παραλία , κυρίως κατά την εξαγωγική περίοδο που άρχιζε από τον δεκαπενταύγουστο, αυξάνονται τα έσοδά του. Με βάση την περιγραφή της τοπικής εφημερίδας *Θάρρος* με τίτλο «*δια τον λιμένα μας*» αντιλαμβάνεται κανείς ότι εκεί είχε επικεντρωθεί η εμπορική και οικονομική ζωή της πόλης: «ο λιμήν μας είναι εισαγωγικόν και εξαγωγικόν κέντρον 3 νομών αποτελεί το μέλλον της Μεσσηνίας όπως άλλωστε αποδεικνύεται εκ των στατιστικών της κινήσεως του οι οποίαι από έτος εις έτος εμφανίζουν την εξαγωγικήν κίνησην διογκουμένην⁴⁰. Το γεγονός αυτό, όπως προαναφέρθηκε, κάνει ελκυστική την εισροή των προσφύγων γιατί διαμορφώνονται προϋποθέσεις προς εύρεση εργασίας.

Όσον αφορά τους πρόσφυγες, το 1922 έφτασαν με καράβια στο λιμάνι και η διαμονή τους αποτέλεσε κεντρικό ζήτημα στην Νομαρχία της Μεσσηνίας. Αρχικά εγκαταστάθηκαν σε αποθήκες στο κέντρο της πόλης και στην οδό Ταξιαρχών, όπως επίσης σε σχολεία και ναούς⁴¹. Επίσης τους χορηγήθηκε βιβλιάριο χρηματικού επιδόματος που δεν ξεπερνούσε τις δυο δραχμές ημερησίως⁴². Ο τοπικός τύπος την περίοδο αυτή έγραφε ότι η κατάσταση των προσφύγων έβαζε σε κίνδυνο την δημόσια υγεία λέγοντας ότι το μικρόβιο της πανώλης μεταδίδεται εύκολα εκ της ακαθαρσίας⁴³. Έτσι δημιουργείται και μια ατμόσφαιρα όπου η κοινωνία συνέδεσε τις αρρώστιες εκείνης της περιόδου με τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Επίσης, σε ότι αφορά τις προσφυγοπούλες ο χαρακτηρισμός που τις είχαν προσδώσει ως παστρικές παίρνει την έννοια των ανήθικων γυναικών που αποκλίνει δηλαδή η ηθικότητά τους από τον παραδοσιακό κοινωνικό ρόλο που τους προσέδιδε ο κοινωνικός κώδικας της εποχής.

Συνεπώς, με την άφιξη των προσφύγων και πριν ενσωματωθούν στη νέα τους κοινωνική πραγματικότητα, έχει δημιουργηθεί μια αντίθεση στο εσωτερικό της κοινωνίας μεταξύ αυτών και των γηγενών. Αυτή βέβαια την αντίθεση θα την αμβλύνει το εργατικό κίνημα που εκτός από το ότι θα θίξει ότι μια σειρά από τα κοινωνικά προβλήματα συνδέονται με την ταξική υπόσταση του καθένα και έτσι μια σειρά από κοινωνικά προβλήματα ασθένειες οικονομικά κτλ θα πολιτικοποιηθούν.

Τελικά οι πρόσφυγες έμειναν σε παραπήγματα στο δυτικό μέρος της παραλίας. Οι κάτοικοι της παραλίας από το ανατολικό μέρος μέχρι τους

⁴⁰ *Θάρρος* 14/5/1931

⁴¹ *Σημεία* 6/7/1924

⁴² Μηλίτση - Νίκα Α., Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χ., (2002), Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας Ευαγγελίστρια. Εκδόσεις Κ. Μιχαλάς Α.Ε., σ. 52

⁴³ *Σημεία* 4/7/1924

προσφυγικούς συνοικισμούς αντιμετώπιζαν την υγρασία και τις πλημμύρες και έτσι γίνονταν ευάλωτοι στην γρίπη. Το γεγονός αυτό έκανε τους κατοίκους αυτούς να έρθουν σε αντιπαράθεση με τον δήμαρχο για απουσία της δημοτικής αρχής στο πρόβλημα⁴⁴. Ο Στρατής Κισόγλου περιγράφει στα απομνημονεύματά του την ασχολία των ανθρώπων που είχαν εγκατασταθεί στον προσφυγικό συνοικισμό στον οποίο σαν πρόσφυγας εγκαταστάθηκε και ο ίδιος με την οικογένειά του:

«Ήτανε ένας συνοικισμός ψαράδων και τον πρώτο καιρό θυμάμαι μας έφερναν οι γείτονες ψαράδες και ψάρια και μας τα μοίραζαν για να μην πεινάσουμε. Κει που ήμασταν πριν στα Μουδανιά, είχαμε εκατό στρέμματα σταροχώραφα και ελιές, τρία - τέσσερα στρέμματα ποτιστικά και τρία σπίτια... Εγώ δούλευα και τους τάιζα όλους. Δούλευα στου Β. Π., που είχε μπαζέ. Πότιζα και μου έδινε ένα τάλιρο την ημέρα ... Μετά έγινα ψαράς. Όμως δούλευε και η μάνα μου. Έπλενε ρούχα στα σπίτια των Καλαματιανών»⁴⁵.

Η περιγραφή αυτή δείχνει την αλληλεγγύη αφενός μεταξύ των ανθρώπων που ένιωθαν ότι συμπάσχουν και έβρισκαν τρόπους για να επιβιώσει η κοινότητα στην οποία υπήρχαν άνθρωποι με κοινές εμπειρίες που κουβαλούσαν και κοινή πολιτισμική ταυτότητα. Αφετέρου αναδεικνύει ότι η εγκατάσταση στην πόλη συνεπάγει την προλεταριοποίηση κάποιων από τους ανθρώπους που πριν την μικρασιατική καταστροφή ήταν ιδιοκτήτες ακινήτων.

Μέσα από την εξιστόρηση της κυρά Δήμητρας που απομνημονεύει τις αφηγήσεις⁴⁶ της γιαγιάς της η οποία ζούσε στην Σμύρνη και εγκαταστάθηκε στον προσφυγικό συνοικισμό της Καλαμάτας, αναφέρεται ότι η οικογένειά της επέλεξε ως προορισμό την Καλαμάτα για να δουλέψουν στα σύκα επειδή γνώριζαν αυτή την δουλειά από την Σμύρνη που επίσης είχε σύκα. Επιπλέον, αναφέρει ότι η μητέρα της όταν εγκαταστάθηκε η οικογένειά της στην πόλη δούλευε στου Καρέλια από 9 ετών επειδή δεν είχαν να φάνε⁴⁷. Οι παραπάνω αφηγήσεις αναδεικνύουν την συγκρότηση ενός νέου εργατικού δυναμικού και παραπέμπουν να αναρωτηθεί κανείς το ρόλο αυτού του νέου δυναμικού στην εξέλιξη του εργατικού κινήματος στην Καλαμάτα.

Ο Ευστράτιος Κισόγλου του οποίου η καταγωγή είναι από την Προύσα της Μικράς Ασίας περιγράφει στα απομνημονεύματά του και την αντίληψή του για το τι

⁴⁴ Μεσσηνία 25/2/1931

⁴⁵ Ημερολόγιο Ευστράτιου Κισόγλου, επιμέλεια Μαρία Σταθά

⁴⁶ Η προσωπική μαρτυρία της Κυρά Δήμητρας είναι διατυπωμένη από την συγγραφέα Μαρία Θεοχάρη – Πετρουλέα στην ετήσια περιοδική έκδοση *Μεσσηνιακό ημερολόγιο*, τόμος 4 του 2010

⁴⁷ Μεσσηνιακό ημερολόγιο, ετήσια περιοδική έκδοση, τόμος τέταρτος, 2010, σ. 163

ένιωθε εκείνη την εποχή όταν ξεκίνησε με άλλους πρόσφυγες από το λιμάνι της Σμύρνης στο Μεσολόγγι με καράβι ύστερα στο Αγρίνιο και από κει στην Καλαμάτα: Ένας φορτηγατζής τους λέει –«ελάτε να σας πάω στην Καλαμάτα. Έχει δουλειές εκεί. Θα βρείτε κι εσείς δουλειά. Θα μπορέσετε να ζήσετε . Είναι φτωχομένα η Καλαμάτα.»⁴⁸. Στο σημείο αυτό είναι προφανές ότι το κίνητρο της ανεύρεσης εργασίας λειτούργησε καταλυτικά ώστε να συγκεντρωθούν οι πρόσφυγες σε ένα περιφερειακό κέντρο. Ο χαρακτηρισμός ως φτωχομένα νοσηματοδοτούσε την πόλη εκείνη που ανταποκρίνεται στην προσφορά εργασίας και που επίσης ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού της διαρθρώνεται από ανθρώπους που εντάσσονται στο να εκπληρώσουν ανάγκη της επιβίωσης.

Μέσα από το ημερολόγιο του ο Ευστράτιος Κισόγλου συνεχίζει και περιγράφει τα συναισθήματά του όταν έφτασε στην Καλαμάτα *«Μας φορτώνει και ερχόμαστε στην Καλαμάτα. Μας άφησε στο Πανελλήνιο εκεί κάτσαμε κάτω από ένα δέντρο δύο-τρεις μέρες νηστικοί , πεινασμένοι. Ευτυχώς ήταν καλοκαίρι και δεν είχε κρύο. Τότε οι καλαματιανοί που έρχονταν και μας βλέπανε, μας έλεγαν τουρκόσπορους. Μετά όμως κατάλαβαν τι τραβήξαμε και μετανιώσανε»*⁴⁹.

Η βιομηχανική παραγωγή ευνοήθηκε από την άφιξη προσφυγικών εργατικών χεριών. Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες ενσωματώνονται στο εργατικό δυναμικό της πόλης. Αν λάβει κανείς υπόψη τα στοιχεία της Γενικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος οι πρόσφυγες αποτελούσαν το 82% του εργατικού δυναμικού στην βιομηχανία ενώ οι γηγενείς μόνο το 17% σε εθνική κλίμακα⁵⁰. Συγκεκριμένα εργάζονται στην αλευροβιομηχανία της πόλης ως μυλεργάτες, άλλοι απασχολούνται ως καπνεργάτες, λιμενεργάτες, φορτοεκφορτωτές και αλλού. Επίσης, οι γυναίκες πρόσφυγες απασχολούνταν στον κλάδο της μεταξουργίας και στην επεξεργασία καπνού.

Κατά την δεκαετία του 1920 τα εργοστάσια που λειτουργούσαν ήταν δυο εργοστάσια οινοποιίας και οινοπνευματοποιίας (Γεωργική Βιομηχανική Α.Ε., Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων), δυο εργοστάσια κονσερβών και συσκευασίας σύκων, τρία σταφιδοκαθαριστήρια, δυο μακαρονοποιεία, δυο παγοποιεία (Λιναρδάκη, Στρούμπου, Όλυμπος) τέσσερις καπνοβιομηχανίες (Αφών Καρέλια, Αφών Δαμηλάτη, Πτωχούλη, Τσιλιβή και φυσικά μεταξοφαντήρια(Αφών

⁴⁸ *Ημερολόγιο Ευστράτιου Κισόγλου*, επιμέλεια Μαρία Σταθέα

⁴⁹ Ο.π

⁵⁰ Κώστας Φουντανόπουλος, *“Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,”* στο : Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα : βιβλιόραμα, 2002, σ. 297

Μαλεΰρη, Μονής Καλογραιών, Αφών Στασινόπουλου, Αφών Χριστόπουλου)⁵¹. Την ίδια περίοδο ήρθε να προστεθεί άλλη μια αλευροβιομηχανία στην πόλη, εφόσον ήδη από το 1919 είχε ιδρυθεί η εταιρεία Φεραδούρος-Αποστολάκης. Η νέα βιομηχανία ήταν οι Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας Ευαγγελίστρια της οποίας οι εγκαταστάσεις βρίσκονταν στο δυτικό μέρος του λιμανιού. Το εργοστάσιο έδινε στους κατοίκους της περιοχής ελπίδες για φτηνότερο ψωμί αλλά και για εργασιακή απασχόληση. Καθοριστικός παράγοντας στην ανάπτυξη μιας τέτοιας βιομηχανίας ήταν το γεγονός της άφιξης των προσφύγων στην πόλη της Καλαμάτας. Έτσι η απότομη αύξηση του πληθυσμού επηρέασε την ανάγκη για δημητριακά

Επιπρόσθετα, στην Καλαμάτα υπήρχε και ορφανοτροφείο το οποίο εκτός από την προσπάθεια κοινωνικοποίησης των ορφανών ατόμων συντελούσε στην ένταξη των παιδιών στα εργατικά κοινωνικά στρώματα. Στο ορφανοτροφείο λειτουργούσαν δυο τμήματα πρακτικής μορφώσεως: ένα τμήμα ραπτικής και ένα υποδηματοποιίας, όπου τα ορφανά έφταναν περίπου τα ενενήντα σε αριθμό⁵².

4. Οικονομικές και πολιτικές συνθήκες

Στις αρχές της δεκαετίας του '30 η βιομηχανία της Καλαμάτας επηρεάζεται από τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις με συνέπεια να παρουσιάσει κρίση. Οι δυο παραπάνω αλευροβιομηχανίες, που τροφοδοτούν τις κοινότητες ολόκληρης σχεδόν της Πελοποννήσου, παρουσιάζουν καλύτερη οικονομική αντοχή σε σχέση με τη μεταξοβιομηχανία τα προϊόντα της οποίας τα τελευταία έτη συναγωνίζονταν τα ευρωπαϊκά⁵³. Από την άλλη, στην έκθεση της τον Μάρτη του 1932 η αλευροβιομηχανία Ευαγγελίστρια προς την συνέλευση των μετόχων με θέμα την οικονομική κατάσταση της, αναφέρει ότι δεν παρουσιάζεται πρόοδος στην επιχείρηση εξαιτίας του άλυτου ζητήματος της υπερπαραγωγής της αλευροβιομηχανίας στην Ελλάδα. Το γεγονός δηλαδή ότι η υπέρμετρη παραγωγή των προϊόντων και συγκεκριμένα των αλεύρων δεν μπορούσε να απορροφηθεί από την αγορά με συνέπεια την αύξηση της ανεργίας. Η διεύθυνση της εταιρείας αντιλαμβάνεται τους κινδύνους κοινωνικής αναρχίας εξαιτίας των οικονομικών

⁵¹ Μηλίτση - Νίκα Α., Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χ., (2002), Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας Ευαγγελίστρια. Εκδόσεις Κ. Μιχαλάς Α.Ε. σ. 19

⁵² Μεσσηνία 22/4/1931

⁵³ Σκριπ 4/3/1930

συνθηκών⁵⁴. Προβληματισμούς έβαζε στην οικονομία της πόλης το γεγονός ότι αν δεν άρει η γαλλική κυβέρνηση την απαγορευμένη είσοδο των ελληνικών οίνων, η οινοπνευματοβιομηχανία θα παρουσιάσει και αυτή κρίση.

Την περίοδο που εξετάζουμε η τοπική οικονομία βρίσκεται σε ύφεση με τη σταφιδική κρίση να επηρεάζει και τον δευτερογενή τομέα, εφόσον συνδεόταν με αυτόν και η τιμή του ψωμιού, όπως μας περιγράφει ο τοπικός τύπος *Θάρρος* να αυξάνει: «*Αυξήθη και πάλιν η τιμή του άρτου κατά 10 λεπτά και καθόλου απίθανο αύριο να αυξηθεί κατά 20. Θα θέλαμεν εντούτοις να ηξεύρομεν τι λέγουν τώρα εκείνοι οι οποίοι προεκλογικώς διελάουν κατά κόρον Βενιζέλος και φτηνό ψωμί*»⁵⁵.

Το άρθρο του Ι. Αναπλιώτη στην εφημερίδα *θάρος* κατά το 1932 συμβάλλει στην ανάδειξη της κατανόησης της κατάστασης που βιώνει η εργατική τάξη της Καλαμάτας. Σύμφωνα με αυτό η ανεργία στην πόλη σε ποσοστό αγγίζει το 1/3 του οργανωμένου εργατικού δυναμικού της πόλης με εγγεγραμμένους πάνω από 1100 οργανωμένους σε σωματεία εργάτες με βάση τους καταλόγους που υπέβαλαν τα εργατικά κέντρα της πόλης στον Δήμο και στην Νομαρχία. Το γεγονός αυτό παραπέμπει στο να αναλογιστεί κανείς ότι ο πραγματικός αριθμός της ανεργίας του εργατικού δυναμικού της πόλης είναι άγνωστος καθώς δεν συμπεριλαμβάνονται οι εργάτες που δεν ήταν οργανωμένοι σε σωματεία.

Το εν λόγω άρθρο αναδεικνύει τους καθοριστικούς παράγοντες που επέδρασαν στην διαμόρφωση του εργασιακού τοπίου της πόλης. Ο αποκλεισμός των εγχώριων προϊόντων με κύρια τα σύκα, τις σταφίδες, τα οινοπνευματώδη προϊόντα, το λάδι και τα φρούτα από τις διεθνείς αγορές προκάλεσαν πλήγμα στην τοπική οικονομία με συνέπεια να περιορίζεται η ανάγκη εργατικών χεριών. Παράλληλα, όμως, παρουσιάστηκε και περιορισμός των εισαγωγικών προϊόντων από το εξωτερικό. Συνεπώς, η μείωση του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο είναι δομημένος ο καταμερισμός εργασίας στην Καλαμάτα.

Η υπόθεση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι το λιμάνι της πόλης συντηρεί διάφορα επαγγέλματα με χαρακτηριστικό τους λιμενεργάτες. Καθώς όμως υπάρχει μείωση της κίνησης στο λιμάνι το οποίο αποτελεί το πεδίο μέσα από το οποίο γίνονται οι εισαγωγές και οι εξαγωγές, οι ανάγκες για εργασία στην εκφορτωτική διαδικασία μειώνονται με αποτέλεσμα να υπάρχει ανεργία και σε εργασίες πέραν του λιμανιού όπως είναι η φορτοεκφόρτωση ξηράς. Επιπλέον, πλήττονται κλάδοι της

⁵⁴ *Σημαία* 24/3/1932

⁵⁵ *Θάρρος* 14/5/1931

πόλης όπως είναι το εργατικό δυναμικό που εργάζεται στην Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων και επηρεάζεται από την διαταγή της γαλλικής κυβέρνησης για την μη είσοδο και ανάμειξη με τον ελληνικό οίνο⁵⁶, γεγονός που η ελληνικές κυβερνήσεις θεώρησαν ότι η Γαλλική κυβέρνηση παραβιάζει τις εμπορικές συμβάσεις μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας και προσπάθησαν να διαπραγματευτούν το άνοιγμα των ελληνικών οίνων στην αγορά της Γαλλίας⁵⁷.

Το γεγονός αυτό έκανε το Γεωργικό επιμελητήριο Αχαΐας και την Ένωση Συνεταιρισμών Κυπαρισσίας να στείλουν με τηλεγράφημα την διαμαρτυρία τους για την στάση της γαλλικής κυβέρνησης στο υπουργείο εξωτερικών το οποίο υπό την προεδρεία Μιχαλακοπούλου έκανε σύσκεψη για το ζήτημα της εισαγωγής των ελληνικών οίνων⁵⁸.

Έτσι, μαζί με την ανεργία που άρχιζε να πλήττει την περιοχή, μια σειρά από κοινωνικά ζητήματα είχαν δημιουργηθεί που έκαναν το εργατικό δυναμικό να αναπτύξει δίκτυα και μορφές δράσης προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που είχαν εκδηλωθεί..

Επιπλέον, υπάρχει η υπόθεση ότι ο βιομηχανικός τομέας προκειμένου να αντιμετωπίσει την συρρίκνωση των πωλήσεων και τον οξύτατο ανταγωνισμό προσπάθησε να μειώσει τον τρόπο παραγωγής με αντικαταστάσεις μηχανημάτων άλλα και απολύσεις προσωπικού⁵⁹. Πράγματι αν λάβει κανείς υπόψη του το κεφάλαιο που αναφέρεται στο λιμενεργατικό ζήτημα, θα αντιληφθεί ότι κάτι τέτοιο ισχύει και για την καλαματιανή βιομηχανία με χαρακτηριστικό την αντικατάσταση εκφόρτωσης από τους εκφορτωτές με σιλό.

5. Συνεργασία εργατών και αγροτών

Ένα από τα σημαντικά επιπλέον ζητήματα της περιόδου που απασχολούσε την τοπική κοινωνία ήταν η κατάσταση των αγροτικών στρωμάτων και κυρίως των συκοπαραγωγών και των σταφιδοκαλλιεργητών της περιοχής. Ο αρχηγός του κόμματος της Δημοκρατικής Ένωσης Αλέξανδρος Παπαναστασίου στις 4 Νοεμβρίου 1928 έστειλε επιστολή προς το γεωργικό επιμελητήριο Μεσσηνίας για την ίδρυση

⁵⁶ Σκριπ 4/3/1930

⁵⁷ Σημαία 4/2/1932

⁵⁸ Σημαία 10/2/1932

⁵⁹ Αγριαντώνη, Χ. (2002). Οι μηχανικοί και η βιομηχανία, Στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 275

Γεωργικής Τράπεζας. Στην επιστολή αυτή αναφέρεται σχετικά με το ζήτημα της αγροτικής πίστεως που απασχολούσε τον αγροτικό πληθυσμό.

Ο Παπαναστασίου αντιπαρατίθεται στην συνέχιση εξυπηρέτησης της αγροτικής πίστης από την Εθνική Τράπεζα είτε άμεσα είτε έμμεσα και τίθεται υπέρ ενός ανεξάρτητου οικονομικά και διοικητικά ιδρύματος που θα μπορεί να αφοσιωθεί στους μεγάλους σκοπούς για τους οποίους προορίζεται⁶⁰. Η θέση αυτή απορρέει από το γεγονός ότι το κόμμα της Δημοκρατικής Ένωσης τοποθετείται στο κομματικό πεδίο ως κόμμα εργατικό και αγροτικό το οποίο παρότρυνε τη συμμαχία τους με τα μικροαστικά στρώματα. Το κόμμα αυτό με την πολιτική του τοποθέτηση κατάφερε να το στηρίζει ένα μέρος του αγροτικού πληθυσμού.

Η παραγωγή των συκοπαραγωγών της Μεσσηνίας αντιμετώπιζε καταστροφές από τον πάγο εξαιτίας των καιρικών συνθηκών τον Μάρτη και Απρίλη του 1931. Το ζήτημα της αποζημίωσης των παγόπληκτων συκοπαραγωγών απασχόλησε την τοπική κοινωνία καθώς η οικονομία της περιοχής βασιζόταν εκτός από την σταφίδα και στα σύκα που αποτελούσε και ένα από τα σημαντικότερα εξαγωγίμα προϊόντα. Συνεπώς, πολλές είναι οι πληροφορίες που μας δίνει ο τοπικός τύπος σχετικά με αυτό το ζήτημα και η συνεχής αναφορά του σε αυτό κάνει τον καθένα να αναλογιστεί το μέγεθος που απασχολούσε την τοπική κοινωνία η επίλυση των ζητημάτων των συκοπαραγωγών και σταφιδοκαλλιεργητών.

Στις 30 Αυγούστου 1932 η διοίκηση Χωροφυλακής Μεσσηνίας ενημερώνει την ανώτερη διοίκηση Χωροφυλακής Πελοποννήσου, που η έδρα της ήταν η Πάτρα, για τη διαδήλωση συκοπαραγωγών στην περιοχή Φραγκοπήγαδο που βρισκόταν μέσα στην πόλη. Στη συγκέντρωση παρευρέθηκαν 500 άτομα εκ των οποίων οι 100 σύμφωνα με την Χωροφυλακή ήταν κομμουνιστές από τα χωριά του Άρη και της Μικρομάνης που στο επάγγελμα ήταν οικοδόμοι, υποδεματεργάτες, τυπογράφοι κτλ, ενώ συμμετείχαν και 50 γυναίκες που δεν είχαν σχέση με την συκοπαραγωγή. Στο ψήφισμα αυτό μίλησε ο πρόεδρος της Παμεσσηνιακής Ένωσης Συκοπαραγωγών Σταύρος Τσιμπίδης όπου ο λόγος του εστιάστηκε εναντίον της κυβέρνησης και των αρμόδιων υπουργών Γεωργίας και Εθνικής Οικονομίας-όσο και κατά του Εμπορικού Επιμελητηρίου Καλαμών⁶¹. Έτσι διαμορφώνονται οι κοινωνικές αντιθέσεις μεταξύ των συκοπαραγωγών και των εμπόρων στην περιοχή.

⁶⁰ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 209~08 - 24

⁶¹ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 112~39-40

Στις 28 Αυγούστου ο Ριζοσπάστης αναφέρει ότι το συγκεκριμένο αγροτικό συλλαλητήριο στο Φραγκοπήγαδο της Καλαμάτας *“το οργανώνουν οι αγροτοπατέρες μόνο και μόνο για να συγκρατήσουν την αγανάκτηση των αγροτών κατά των εκμεταλλευτών τους να την περιορίσουν σε ένα ψήφισμα με αριστερή φρασεολογία να τροφοδοτήσουν τους φτωχούς συκοπαραγωγούς κάτω από την δική τους επιρροή”⁶²...* Παρά το καταγγελτικό λόγο του ΚΚΕ απέναντι στην κινητοποίηση που καλούν οι αγροτιστές, συμμετείχε σε αυτήν.

Βασικό καθήκον των κομμουνιστικών κομμάτων των βαλκανικών χωρών είναι το επαναστατικό μέτωπο των προλετάρων, των αγροτών, των καταπιεσμένων εθνοτήτων και η επανάσταση αυτών. Η τακτική αυτή ήταν αποτέλεσμα του 8ου συνεδρίου της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας του 1928. Η αντίληψη αυτή του επαναστατικού μετώπου προϋπέθετε την παρέμβαση των κομμουνιστών όπου εκδηλωνόταν αγροτική κινητοποίηση, ώστε εργάτες που πρόσκεινται στο κόμμα να θίξουν την ενιαία ανάγκη του ταξικού αγώνα. Αυτός είναι ο λόγος που στην Καλαμάτα έκαναν την εμφάνιση τους σε αγροτικές κινητοποιήσεις εργάτες που προέρχονταν από τον κομμουνιστικό χώρο.

Συγκεκριμένα όσον αφορά στο θέμα αυτό για την Καλαμάτα το ΚΚΕ κατέληγε χαρακτηριστικά στο ζήτημα της κοινής συμπίεσης εργατών-αγροτών μέσα από μια περιγραφή της δυσμενούς κατάστασης που βιώνουν τα δυο κοινωνικά στρώματα της πόλης και που έχουν ως κοινό παρονομαστή την εκμετάλλευση που υφίστανται : *“οι καταπιεζόμενοι όλης της Ελλάδας με επικεφαλής το κομμουνιστικό κόμμα οργανώνουν τη γενική τους επίθεση ενάντια στους εκμεταλλευτές. Οι εργάτες στη γενική πολιτική απεργία και οι χωριάτες στην ένοπλο κάθοδο τους στις πόλεις. Το ίδιο πρέπει και οι εκμεταλλεζόμενοι της περιφέρειας μας να κάνουν”⁶³*. Η θέση αυτή αποτελεί και προϊόν μιας λενινιστικής αντίληψης που θέτει το αγροτικό ζήτημα ως ζήτημα συμμαχίας με το προλεταριάτο στον αγώνα του για την εξουσία⁶⁴. Αυτός είναι και ο λόγος που η Εργατική Βοήθεια Καλαμών προέβλεπε στο πρόγραμμα της την ίδρυση αγροτικών και εργοστασιακών ομίλων.

Στις 26 Απριλίου θα συγκροτηθεί συνέδριο στο εμπορικό επιμελητήριο που θα συζητηθεί το αγροτικό ζήτημα της Μεσσηνίας με επίκεντρο το σταφιδικό ζήτημα και την αποζημίωση των παγόπληκτων σταφιδοπαραγωγών από τον Αυτόνομο Σταφιδικό

⁶² Ριζοσπάστης 28/8/1932

⁶³ Ριζοσπάστης 23/5/1930

⁶⁴ Στάλιν, Ι.Β. (1976). *Οι βάσεις του Λενινισμού*, Αθήνα: Ιστορικές εκδόσεις σ. 63

Συνεταιρισμό⁶⁵. Στη Μεσσηνία κυκλοφορεί προκήρυξη από το Αγροτικό Κόμμα, στην οποία δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Θάρρος*, με την υπογραφή του Θ. Κορμά γεν. συμβούλου του ΑΚΕ και γραμματέα του τμήματος Μεσσηνίας και από τον Γ. Πολιτόπουλο γραμματέα παραρτήματος Εύας. Η προκήρυξη αντιπαραθέτει τα συμφέροντα των παραγωγών με αυτά των εμπόρων στη βάση της πληρωμής των παραγωγών επί της παραγόμενης σταφίδας. Το ΑΚΕ διεκδικεί 2000 δρχ το χιλιόλιτρο ενώ οι έμποροι διαφωνούν με την αιτιολογία ότι με αυτό τον τρόπο θα επιβαρυνθεί η σταφίδα και θα επέλθει ελάττωση της κατανάλωσης.

Κατά το 1930 θα εκφραστούν δυο διαφορετικές τάσεις στο Αγροτικό Κόμμα και θα διασπαστούν διατηρώντας τον ίδιο τίτλο. Οι μεσσηνιακές εφημερίδες χαρακτήριζαν ως κομμουνιστές τα στελέχη της τάσης εκείνων των αγροτιστών που επέμεναν στον ταξικό χαρακτήρα του κόμματος και στη συνεργασία με τους εργάτες. Κατά αυτόν τον τρόπο γινόταν η αντιπαραβολή τους με στελέχη που εξέφραζαν συντηρητικές απόψεις :

«Το Αγροτικό Κόμμα της Ελλάδος δεν εκπροσωπείται από τους κομμουνιστές τους οποίους αποδοκίμασεν το Δ' Αγροτικόν Συνέδριον Θεσσαλονίκης την 14^{ην} Δεκεμβρίου του 1930 αλλά από την εξής εκτελεστικήν επιτροπήν : Αποστ. Παγκούτσο (Γεν.Γραμμ.Αγρ.κόμματος) ,Ν. Ματούσην , Γ. Μπακάλη, Β.Κουτσαντάν, Α.Ιακωβάκην και Πεταλωτήν⁶⁶».

Αυτός είναι και ο λόγος στον οποίο οφείλεται η αντίθεση που εκφράζεται στην προκήρυξη στο πρόσωπο του Τσικλητήρα στελέχους του Αγροτικού Κόμματος στην περιφέρεια Μεσσηνίας, ο οποίος εκφράζει το ταξικό περιεχόμενο του κόμματος. Η συντηρητική τάση των αγροτιστών στην Μεσσηνία χαρακτηρίζεται από την πολιτική αντιπαράθεση που ασκεί στους κομμουνιστές και στους ριζοσπάστες αγροτιστές. Κατά αυτό τον τρόπο διαφωνεί με τους κομμουνιστές για ένοπλη αγροτική σύγκρουση των αγροτών και θέτει την προώθηση μιας μεταρρυθμιστικής πολιτικής που θα προέλθει μέσα από την ειρηνική διαμαρτυρία :

“ούτε ένοπλα συλλαλητήρια σας συνιστώμεν όπως σας συνιστούν οι κομμουνισταί Τσικλητήριδες ... Σας συστήνουμεν όμως να κατέλθετε σε ειρηνικά

⁶⁵ Οι παραγωγοί εξαρτώνται από τον Α.Σ.Ο που πρέπει να προωθήσει το προϊόν τους στο εξωτερικό. Είναι ένας μεγάλος εργοδότης από τον οποίο πρέπει να αποσπάσουν όσο το δυνατό περισσότερα. Συνεπώς στην Μεσσηνία οι αντιθέσεις που προέκυψαν ανάμεσα στον Α.Σ.Ο και τους παραγωγούς αποτέλεσαν τις προϋποθέσεις για το αγροτικό κίνημα Μεσσηνίας όπου πολλές φορές έλαβε την μορφή εξέγερσης και της σύγκρουσης με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους.

⁶⁶ *Θάρρος* 12/9/1931

συλλαλητήρια έως ότου πετύχουμε τας δικαίας αξιώσεις μας. Έχετε εμπιστοσύνη σε εμάς τους γνήσιους εκπροσώπους του Αγροτικού Κόμματος που χτυπάμε αμείλικτα και τον κεφαλαικρατισμό και τον κομμουνισμό του Τσικλητήρα⁶⁷ ...”

Στην Καλαμάτα οι εργάτες συναντήθηκαν με τους αγρότες και στήριξαν τον αγώνα τους σε πολλά αγροτικά συλλαλητήρια. Κατά αυτόν τον τρόπο μέσα από τις ζυμώσεις με το αγροτικό δυναμικό διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις, ώστε οι εργάτες να ανάγουν τα προβλήματά τους μέσα από ένα συνολικό κοινωνικό γίνεσθαι. Το γεγονός αυτό σιγά, σιγά διαμόρφωνε μια κοινωνική συνείδηση του εργάτη που τον έκανε να ξεφύγει από τη συντεχνιακή λογική, η οποία ήταν κληρονομιά προκαπιταλιστικών δομών και να ανάγει τα ζητήματα που τον προβληματίζουν ως κοινωνικά προβλήματα. Το πλαίσιο μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται μια αγροτική κινητοποίηση το 1931, στην οποία συμμετέχουν και οι εργάτες, δεν έχει συγκρουσιακά χαρακτηριστικά απέναντι στο κράτος⁶⁸. Μέσα όμως από τα καλέσματα του Εργατικού Κέντρου Καλαμάτας να συμμετέχουν και οι εργάτες σε αυτά, δημιουργείται μια παρακαταθήκη κοινωνικής αλληλεγγύης, η οποία θα επηρεάσει στο σύνολό της τη μεσσηνιακή κοινωνία και τους εργατικούς αγώνες που θα προκύψουν αργότερα :

« το Εργατικόν Κέντρον έχει λάβει ήδη απόφασιν ενισχύσεως των αιτημάτων των παρόπληκτων, προέβη δε και σε ωρισμένας ενέργειας. Επομένως και από το μεθαιριανόν συλλαλητήριον των παρόπληκτων δεν θα απουσιάζει η εργατική τάξις⁶⁹»

6. Βουλευτικές εκλογές του 1932

Η τελευταία μεγάλη κυβερνητική θητεία του Βενιζέλου ήταν από τον Ιούλιο του 1928 μέχρι τον Μάιο του 1932. Το χρονικό διάστημα αυτό είναι από τις μακρύτερες πρωθυπουργίες στη μέχρι τότε ελληνική ιστορία. Εκλογές αποφασίστηκε να γίνουν στις 26 Σεπτεμβρίου 1932. Ο Βενιζέλος κατά τον προεκλογικό του λόγο έδινε έμφαση στο πολιτειακό ζήτημα εκφράζοντας ότι το πολίτευμα της δημοκρατίας δεν θα πρέπει να μεταβληθεί. Κάτι τέτοιο απορρέει από το γεγονός ότι ο Παναγής

⁶⁷ Θάρρος 24/6/1931

⁶⁸ « να σημειωθεί ότι μεγάλη μερίς των παροπλήκτων ήθελεν το συλλαλητήριον περισσότερον έντονον και όχι υποταγμένον εντός της απόλυτης τάξεως” Μεσσηνία 9/10/1931

⁶⁹ Μεσσηνία 9/10/1931

Τσαλδάρης ,αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος δεν αναγνώριζε το πολίτευμα της δημοκρατίας.⁷⁰

Τα αποτελέσματα των εκλογών βγάσουν τους φιλελεύθερους με 98 έδρες το Λαϊκό κόμμα με 95, το Αγροτικό κόμμα με 15 τους Αγροτοεργατικούς του Παπαναστασίου με 8, το ΚΚΕ που κατεβαίνει ως Ε.Μ.Ε.Α.(Ενιαίο Μέτωπο Εργατών Αγροτών)με 10, οι Εθνικοριζοσπαστικοί του Κονδύλη με 6, οι Ελευθερόφρονες του Μεταξά με 3, ο Μιχαλακόπουλος με 2 και ανεξάρτητοι και λοιποί 2 έδρες⁷¹. Τελικά ύστερα από μερικές μέρες η εντολή σχηματισμού κυβέρνησης ανατίθεται στο Λαϊκό Κόμμα με το οποίο θα συνεργαστεί ο Κονδύλης και ο Μεταξάς .Ο Βενιζέλος είχε προτείνει οικουμενική κυβέρνηση λόγω των οικονομικών ζητημάτων της χώρας⁷².

Στη Μεσσηνία προεκλογικά οι συγκρούσεις μεταξύ των οπαδών του βουλευτή Μεσσηνίας του Φιλελεύθερου Κόμματος, Σταύρου Κωστόπουλου⁷³ και των οπαδών των βουλευτών Νικόλαου Κάρτσωνα⁷⁴ και Σχινά του Λαϊκού Κόμματος κατέληξαν σε αιματηρά γεγονότα. Συγκεκριμένα ο υποψήφιος βουλευτής Κωστόπουλος θα έκανε προεκλογική ομιλία στις 18/9/1932 στα χωριά Άρης, Μικρομάνη και Θουρία και ενημέρωσε τη διοίκηση χωροφυλακής Μεσσηνίας ότι η περιοχή θα πρέπει να περιφρουρείται γιατί υπάρχουν πληροφορίες ότι θα εμφανίζονταν κομμουνιστές. Την ίδια μέρα θα έκαναν προεκλογική συγκέντρωση και οι προαναφερθέντες υποψήφιοι βουλευτές Μεσσηνίας στα ίδια χωρία αλλά κατόπιν συνεννόησης με τον Κωστόπουλο σε διαφορετικές ώρες.

Όταν οι οπαδοί αυτών των δυο παρατάξεων συναντήθηκαν στην Θουρία οι Λαϊκοί αποδοκίμασαν τους Φιλελεύθερους λέγοντας «έξω οι κλέφτες». Τη στιγμή αυτή ο οπαδός των Φιλελευθέρων Ευστάθιος Σταματόπουλος έβγαλε πιστόλι και πυροβόλησε προς τους οπαδούς των Λαϊκών προς εκφοβισμό, όπως αποκάλυψε ο ίδιος. Στη συνέχεια ο πατέρας του Ευστάθιου Σταματόπουλου, Μιχαήλ

⁷⁰ Λιβιεράτος, Δ. (1996). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1932-1936*, τόμ. Δ, Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις,σ.19

⁷¹ Ο. π

⁷² Ο. π.

⁷³ Ο Σταύρος Κωστόπουλος, πολιτικός και οικονομολόγος από τα βασικά στελέχη του φιλελεύθερου κόμματος. Διατέλεσε υπουργός Εθνικής Οικονομίας το 1932 και 1947, Εφοδιασμού το 1948, Συντονισμού το 1950, Εμπορικής Ναυτιλίας το 1950 επίσης, Οικονομικών το 1951 σε διάφορες κυβερνήσεις συνασπισμού. Επίσης χρημάτισε διοικητής Εθνικής Τράπεζας (1951- 1953) και κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της Κινήσεως Εθνικής Αναδημιουργίας του στρατηγού Γρίβα λόγω της προσχωρήσεως του κόμματος του σε αυτή. Νίκος Καράμπελας, *Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό*, Καλαμάτα : Νέστωρ, 1950, σ. 211

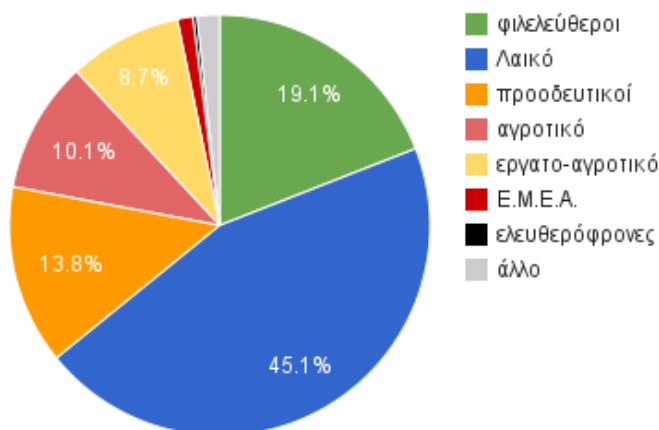
⁷⁴ Ο Νικόλαος Κάρτσωνας, δικηγόρος στο πρωτοδικείο Καλαμάτας και βουλευτής με το Λαϊκό κόμμα και αργότερα με τον Ελληνικό Συναγερμό του Α. Παπάγου. . Νίκος Καράμπελας, *Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό*, Καλαμάτα : Νέστωρ, 1950, σ. 158

Σταματόπουλος έτρεξε εναντίον των Λαϊκών και μαζί του ακολούθησε και ο Νικόλαος Οικονομόπουλος αποδοκιμάζοντας τους Λαϊκούς με τη φράση «έξω οι πούστιδες». Στη συνέχεια οπαδοί του Λαϊκού Κόμματος απάντησαν με πυροβολισμούς με αποτέλεσμα να πεθάνει ένας οπαδός με το όνομα Θεόδωρος Δεμεντής⁷⁵. Συνεπώς αντιλαμβάνεται κανείς τις αντιθέσεις μεταξύ των οπαδών των δυο παρατάξεων στην περιοχή της Μεσσηνίας.

Στο Νομό Μεσσηνίας ψήφισαν συνολικά 52.454 άτομα. Οι Φιλελεύθεροι πήραν συνολικά 9.995, οι Λαϊκοί 23.649, οι Προοδευτικοί του Καφαντάρη 7.240, το Αγροτικό-Εργατικό Κόμμα του Παπαναστασίου 4.556, το Αγροτικό Κόμμα 5.313, οι Ελευθερόφρονες του Μεταξά 164 ψήφους και οι Κομμουνιστές υπό το Ενιαίο Μέτωπο 626⁷⁶. Το Λαϊκό Κόμμα του Παναγή Τσαλδάρη υπερτερούσε σε ψήφους σε όλο το νομό Μεσσηνίας, γεγονός που θέτει το ερώτημα τι ήταν αυτό που το έκανε να έχει απήχηση στο νομό της Μεσσηνίας σε συσχετισμό με τους λόγους της αδυναμίας των άλλων κομμάτων να έχουν απήχηση στους ψηφοφόρους του νομού.

Πίνακας 4

Εκλογικά ποσοστά 1932(Μεσσηνία)

Ο Π. Στυλιανόπουλος τέως βουλευτής της Μεσσηνίας στέλνει επιστολή προς το Βενιζέλο σχετικά με τους λόγους της εκλογικής αποτυχίας του κόμματος των Φιλελευθέρων στον Νομό Μεσσηνίας. Συγκεκριμένα αναφέρει ως αιτίες α) τον κίτρινο τύπο όπου με τα συκοφαντικά δημοσιεύματα του, απέκλεισε τη στήριξη κάθε

⁷⁵ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 113~3-4

⁷⁶ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 112~98

φιλικής προς τους Φιλελεύθερους εφημερίδας β) της φοβερής αντιπολίτευσης των δημοσίων υπαλλήλων γ) της καταστροφής της σοδειάς των συκοπαραγωγών και σταφιδοπαραγωγών την οποία εκμεταλλεύτηκαν οι πολιτικοί αντίπαλοι εξαιτίας της αδράνειας των βουλευτών του κόμματος των φιλελευθέρων της Μεσσηνίας δ) της κακής χρήσης της εμπιστοσύνης μερικών φίλων⁷⁷.

Ένας ακόμα απο τους βαθύτερους λόγους που στη Μεσσηνία δεν κατάφερε το κόμμα των Φιλελευθέρων να παρουσιάσει αξιόλογη εκλογική απήχηση ήταν οι αντιδικίες που είχαν εκδηλωθεί μεταξύ των συνυποψηφίων του κόμματος. Χαρακτηριστικά ο υποψήφιος βουλευτής Μεσσηνίας Κωνσταντίνος Βουδούρης στέλνοντας τηλεγράφημα προς τον Βενιζέλο γράφει σχετικά με τις προεκλογικές ενέργειες του συνδυασμού των Φιλελευθέρων στη Μεσσηνία :

“Ανήθικαι προεκλογικαί ενέργειαι συνδιασμού φιλελευθέρων Μεσσηνίας υπερέβησαν χθές κάθε όριον ως να μην ήρκουν απειλαί και υποσχέσεις κατασκευής δρόμων και γεφυρών, σχολείων, τηλεφώνων, μυριάδων προσωπικών διορισμών, ο υπουργός Κωστόπουλος μετήλθε πρωτοφανή είς κυνισμόν μέσω εξαγοράς συνειδήσεων υποκαταστήματα τραπέζης Κωστόπουλου μετεβλήθησαν είς κέντρα διαφθοράς εκαντοτάς δε πρακτόρων του περιέτρεξαν Μεσσηνίας προς εξαγοράν ψήφων προτιμήσεως Κωστόπουλου καθυβρίζοντες και συκοφαντούντες συνυποψηφίους του⁷⁸ ...”.

Επιπλέον στην προσπάθεια να αποκρυπτογραφηθούν οι πολιτικές συνθήκες στην πόλη θα πρέπει να ληφθεί και υπόψη η πολιτική κατεύθυνση της κάθε τοπικής εφημερίδας. Αυτή η σκέψη απορρέει από το γεγονός ότι ο τύπος εντάσσεται στο πεδίο του δημόσιου πολιτικού λόγου και αποτελεί μέσο χειραγώγησης. Σύμφωνα με το αρχείο *Ελευθερίου Βενιζέλου* ο νομάρχης Κρεβατάς στέλνει έκθεση προς το πολιτικό γραφείο του πρωθυπουργού για να ενημερώσει την πολιτική κατεύθυνση των εκδιδόμενων εφημερίδων του τόπου. Η πλειοψηφία των τοπικών εφημερίδων όπως φαίνεται από την έκθεση του νομάρχη είναι αντιβενιζελικές.

Συνοπτικά η εφημερίδα *Σημαία* είχε αντιβενιζελικό λόγο και η στάση της έγινε φιλοκυβερνητική δηλαδή υπέρ του κόμματος των φιλελευθέρων απο το Δεκέμβρη του 1931. Παρόλα αυτά η φιλοκυβερνητική στάση δεν συνεχίστηκε και ο διευθυντής της εφημερίδας Μαράκας ο οποίος είναι δικηγόρος στο επάγγελμα και δημοσιογράφος αναφέρεται ότι ανέκαθεν είχε αντιβενιζελικές αρχές. Η εφημερίδα

⁷⁷ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 393~102

⁷⁸ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 288~55

Μεσσηνία αναφέρεται ως αντιβενιζελική η οποία ανήκει στην ιδιοκτησία του δικηγόρου Χρυσομάλλη. Το *Θάρρος* επίσης αναφέρεται ως εφημερίδα αντιβενιζελικών αρχών όπου σε κάποια χρονική περίοδο υποστήριξε το Μεταξικό Κόμμα. Η εφημερίδα *Μεσσηνιακό βήμα* η οποία τυπώνεται στην Αθήνα και κυκλοφορεί στην περιφέρεια του νομού διευθύνεται από τον βουλευτή Ολυμπίας Βουδούρη ο οποίος εκφράζει το κόμμα της Δημοκρατικής Ένωσης. Από την άλλη, ο *Νέος Ορίζων* χαρακτηρίζεται ως εφημερίδα με φιλελεύθερες αρχές, η οποία εκδίδεται στην επαρχία της Ολυμπίας και η εφημερίδα *Αγρότης* που εκδίδεται στα Φιλιατρά ακολουθεί φιλοαγροτική πολιτική⁷⁹.

Το Αγροτικό Κόμμα στη Μεσσηνία κατάφερε να βγάλει βουλευτή τον Λούλη Τσικλητήρα. Οι λόγοι για τους οποίους μπορεί να ερμηνευτεί η επιτυχία της εκλογής βουλευτή από το Αγροτικό Κόμμα στη Μεσσηνία οφείλονται στο γεγονός ότι αφενός το 1932 με την προοπτική των εκλογών έγινε προσπάθεια ενοποίησης των δυο τάσεων του Αγροτικού Κόμματος⁸⁰. Αφετέρου στην παρέμβαση και στη συμμετοχή του κόμματος στα αγροτικά κινήματα των σταφιδοπαραγωγών και των συκοπαραγωγών που εκδηλώθηκαν στην περιοχή από το 1930-1931. Η υπόθεση αυτή εξηγεί και το γεγονός της ίδρυσης παραρτημάτων του αγροτικού κόμματος στα χωριά της Οιχαλίας :

«προχθές Κυριακήν εγένετο μεγάλη συγκέντρωσις προς την ίδρυσιν παραρτήματος του αγροτικού κόμματος της Ελλάδος. Προς τους συγκεντρωθέντας ομίλησεν δια μακρών ο κ. Κορμάς αναπτύξας τας αρχάς του αγροτικού κόμματος της Ελλάδος. Οι αγρότες μετ' ενθουσιασμού προσεχώρησαν είς το αγροτικόν κόμμα ιδρύσαντες και παράρτημα τούτου⁸¹.»

Το ΚΚΕ στην Καλαμάτα προσπάθησε να φτιάξει δομές και θεσμούς ώστε να παρέμβει κυρίως στα εργατικά και στα αγροτικά στρώματα με την ίδρυση τοπικών ομίλων της οργάνωσης «Εργατική Βοήθεια» που λειτουργούσαν σε γειτονιές της πόλης, όπως ήταν η Ράχη⁸². Επίσης, το κόμμα δημιουργούσε πυρήνες και αγροτικούς ομίλους σε χωριά όπως ήταν η περιοχή της Πυλίας. Οι μηχανισμοί αυτοί του κόμματος εκτός από το ότι αποτελούσαν μορφώματα για τα μέλη προκειμένου να αναπτύξουν κομμουνιστική και επαναστατική συνείδηση συγχρόνως αποτελούσαν

⁷⁹ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 110~63

⁸⁰ Λιβιεράτος, Δ. (1996). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1932-1936*, τόμ. Δ, Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, σ. 135

⁸¹ *Μεσσηνία* 3/3/1932

⁸² *Ριζοσπάστης* 7/2/1932

και μηχανισμούς αλληλεγγύης στους διωκόμενους. Το κόμμα στην περιοχή έκανε έρανο προκειμένου να δώσει τα χρήματα στους διωκόμενους συντρόφους⁸³. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται με βάση το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δρα το κόμμα. Παρόλα αυτά το ΚΚΕ στην Καλαμάτα ενώ κατάφερε να επαναστατικοποιήσει εργατικά σωματεία που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του, δεν κατάφερε να πείσει ένα ευρύτερο ανθρώπινο δυναμικό της κοινωνίας. Το φαινόμενο αυτό εάν εξεταστεί με βάση το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο γίνεται η έρευνα παίρνει υπόψη τόσο τα χαρακτηριστικά και τις αντιλήψεις που επικρατούσαν στην πόλη όσο και το δημόσιο λόγο του ίδιου του ΚΚΕ.

Ως προς το πρώτο ζήτημα η ποινικοποίηση μελών του κόμματος και η φυλάκισή τους έδινε συχνά το ερέθισμα στην τοπική κοινωνία να συνδέσει γενικά την παραβατικότητα με την δράση των μελών του κόμματος. Ένα τέτοιο εγχείρημα μπορεί να στηριχτεί στο γεγονός ότι πολλές από τις τοπικές και μη εφημερίδες αντιπαρέθεταν την δράση του κόμματος με έναν κανονιστικό κώδικα που εμπεριείχε την ευταξία και άρα την ασφάλεια των πολιτών :

« κατόπιν των τελευταίων κινήσεων των κομμουνιστών της κυρίως εις την βόρειον Ελλάδα, θεωρείτο βέβαιον ότι κατα την ημέραν του εορτασμού της πρωτομαγιάς υπο των εργατών οι κομμουνισταί όπως πάντοτε θα επιδιώξουν να δημιουργήσουν ταραχές. Ένεκεν τούτου μελετάται από τούδε η λήψις σοβαρών μέτρων παρα της αστυνομίας προς προάσπισιν της τάξεως και της ησυχίας των πολιτών⁸⁴».

Παράλληλα, το κόμμα δεχόταν και τρομοκρατικές ενέργειες από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους κατά τις κινητοποιήσεις του και στα εκλογικά κέντρα της περιοχής κατά την προεκλογική περίοδο⁸⁵ γεγονός που δημιουργούσε φόβο ώστε να έρθει κάποιος σε επαφή μαζί του. Ως προς το δεύτερο ζήτημα ο έντονος καταγγελτικός λόγος απέναντι στους αγροτιστές και σοσιαλδημοκράτες με την ενσωμάτωση μιας ορολογίας που αντιστοιχούσε στο καθένα ως αγροτοφασίστες και σοσιαλφασίστες αντίστοιχα σε περίοδο κινηματικών διαδικασιών στη Μεσσηνία, όσο και οι δημόσιες βίαιες αντιπαραθέσεις με τους αρχειομαρξιστές της πόλης περιθωριοποίησε σε τοπικό επίπεδο την δράση τους.

Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ αρχειομαρξιστών και μελών του ΚΚΕ ήταν έντονες στην πόλη αν λάβουμε και υπόψη μας ότι η εφημερίδα «η πάλη των τάξεων»

⁸³ Ριζοσπάστης 18/10/1932

⁸⁴ Μεσσηνία 22/4/1931

⁸⁵ Ριζοσπάστης 15/9/1932

που αποτελούσε όργανο της αριστερής αντιπολίτευσης χαρακτήριζε τα μέλη του ΚΚΕ της πόλης *«οι σταλινικοί της πόλης είναι από την χειρότερη πάστα σταλινικών και ανήθικοι μέχρι το μεδούλι.»* Επίσης, η αριστερή αντιπολίτευση κατηγορούσε το ΚΚΕ ότι αποκλείει μέλη της οργάνωσης της από τον όμιλο Εργατική βοήθεια Καλαμάτας όπως είναι ο Βασιλαδιώτης⁸⁶. Οι αντιθέσεις αυτές ανάμεσα στην αριστερή πτέρυγα μπορεί να ειπωθεί ότι δημιουργούσαν ένα κλίμα απομόνωσης επειδή η ευρύτερη κοινωνία δεν αντιλαμβανόταν το επίδικο της αντιπαράθεσης. Οι υποθέσεις αυτές σε συνδυασμό με την καταδίωξη του κόμματος γενικότερα στάθηκαν σαν εμπόδιο για την ανάπτυξη του με συνέπεια το αντίστοιχο εκλογικό ποσοστό στον νομό Μεσσηνίας.

7. Η οργάνωση των Αρχαιομαρξιστών Καλαμάτας

Με βάση το αρχείο του Νίκου Σύριγγα γίνεται αντιληπτή η πολιτική και συνδικαλιστική κίνηση των αρχαιομαρξιστών, μελών της ΚΟΜΛΕΑ στην Καλαμάτα που χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια τους να στρατεύσουν άτομα στον χώρο της οργάνωσης. Σε μια τέτοια προσπάθεια ο αρχαιομαρξιστής Παν. Παπαβασιλόπουλος τον Ιανουάριο του 1933 καταδικάζεται σε δύομισι χρόνια φυλακή και εξορία για προσηλυτισμό ανηλίκων στο χωριό Σίτσοβα Αλαγωνίας έπειτα από μήνυση του δασκάλου του χωριού.

Σύμφωνα με την αυτοβιογραφία του Γιάννη Βασιλαδιώτη ενός από τα βασικά μέλη του κεντρικού πυρήνα των αρχαιομαρξιστών στην Καλαμάτα η πρώτη κίνηση της οργάνωσης στην πόλη ξεκινάει από τον Γιάννη Σαλίχο, τον Νίκο Δημητρακόπουλο και τον ίδιο ο οποίος εργάζεται αρχικά ως μηχανουργός κατά το 1926-1927. Αυτοί οι τρεις αποτελούν τον βασικό πυρήνα των αρχαιομαρξιστών που βασική επιδίωξη έχουν την δημιουργία πυρήνων μέσα στην Καλαμάτα και στην ύπαιθρο της Μεσσηνίας με κύρια έμφαση στο συνδικαλιστικό πεδίο.

Το 1930 η οργάνωση της Αθήνας στέλνει αντιπρόσωπο στην Καλαμάτα για καλύτερο οργανωτικό συντονισμό. Την ίδια χρονολογία δημιουργείται ο πρώτος αγροτικός πυρήνας στην περιοχή Μικρομάνη λίγα χλμ έξω από την Καλαμάτα που απαρτίζεται από 6 μέλη τα οποία διέδιδαν στην περιφέρεια την εφημερίδα *«πάλη των τάξεων»*. Από το 1930 δημιουργήθηκαν στελέχη και μέλη σε διάφορες άλλες γύρω

⁸⁶ *Η πάλη των τάξεων* 29/4/1932

περιοχές όπως Αρεόπολη, Οίτυλο , Καρδαμύλη και Πλάτσα. Ο Κώστας Πετσάλης στέλεχος του αρχείου στην Αθήνα αναπτύσσει πολιτική δράση στην περιοχή Πλάτσα λόγω καταγωγής του. Η ανάπτυξη και το πεδίο δράσης των αρχειομαρξιστών της πόλης θα είναι εμφανή στο ΕΚΚ και θα έχει επιρροή στο σωματείο μυλεργατών που περιλάμβανε 200 με 250 εργάτες. Με την διάσπαση της ΚΟΜΛΕΑ το 1934 ο πυρήνας της οργάνωσης θα παραμείνει με την τάση του Γιωτόπουλου όπως άλλωστε συμβαίνει με τις περισσότερες επαρχιακές οργανώσεις⁸⁷.

Σύμφωνα πάντα με το εν λόγω αρχείο διακρίνεται και μια δυναμική που ασκούσαν τα μέλη της ΚΟΜΛΕΑ στο ΕΚΚ. Χαρακτηριστικά τον Μάρτιο του 1933 από το ΕΚΚ εκλέχτηκαν οι υποψήφιοι της ΚΟΜΛΕΑ Στάθης Σταθάκος από το σωματείο μυλεργατών και ο Βασίλης Θεοδορακόπουλος από το σωματείο καπνεργατών, ο οποίος εκπροσωπεί και το σωματείο στο ΕΚΚ, ως αντιπρόσωποι στο Α΄ Παμπελοποννησιακό Συνέδριο της Γενικής Συνομοσπονδίας στην Πάτρα⁸⁸. Σύμφωνα με την εφημερίδα *πάλη των τάξεων* , οι υποψήφιοι που πρόσκεινται στο ΚΚΕ έλαβαν 4 ψήφους οι συντηρητικοί 8 και οι αρχειομαρξιστές 11⁸⁹.

8. Η Σοσιαλιστική ομάδα «Ελεύθερη Σκέψη»

Ένα άλλο πολιτικό μόρφωμα που εντάσσεται στο πεδίο της ιδεολογικής πάλης στο μεσσηνιακό χώρο αποτελείται από μια ομάδα σοσιαλιστών που θα εκδώσουν τον Μάρτη του 1929 το μηνιαίο περιοδικό *Ελεύθερη Σκέψη*. Ανάμεσα στη ομάδα αυτή βρίσκεται και ο Λούλης Τσικλητήρας στέλεχος του Αγροτικού κόμματος, ο Π. Πικρός και ο Χρήστος Τερζάκης ο οποίος προερχόμενος από την ύπαιθρο της Μεσσηνίας ήταν ο πρώτος οργανωτής και προπαγανδιστής της συνεταιριστικής ιδέας στην Μεσσηνία⁹⁰.

Το περιοδικό *Ελεύθερη Σκέψη* έθιγε την εκμετάλλευση που υφίστανται τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και έθετε την ανάγκη για αναψηλάφηση της κοινωνικής θέσης και των προβλημάτων των εργατικών και αγροτικών μαζών μέσα από ένα ιδεολογικό υπόβαθρο το οποίο είναι επηρεασμένο από σοσιαλιστικές ιδέες. Χαρακτηριστικά σε φύλο της διατυπώνεται ότι :

⁸⁷ Αρχείο Νίκου Σύριγγα 1

⁸⁸ Αρχείο Νίκου Σύριγγα 1

⁸⁹ *Η πάλη των τάξεων* 8/4/1933

⁹⁰ Καράμπελας Ν. *Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό*, Καλαμάτα : Νέστωρ , σ. 392

« Η κοινωνική θέση και τα προβλήματα των εργατικών και αγροτικών μαζών δεν μελετηθήκανε ποτέ ίσα, ποτέ λογικά αλλά πάντα μέσα από ένα πρίσμα μιας οικονομικής ευκολίας στην εκμετάλλευση και στην χειροτέρευση προς το ραγιαδισμό»⁹¹

Παράλληλα το περιοδικό απευθυνόμενο στο εργατικό και αγροτικό δυναμικό όπως και στην τοπική διανόηση, θίγει την ανάγκη της πνευματικής χειραφέτησης του τόπου και τάσσεται υπέρ της δημοτικής την οποία και θεωρεί την φυσική γλώσσα του λαού. Συνεπώς μπορεί να ειπωθεί ότι η ομάδα αυτή έχοντας χαρακτηριστικά της σοσιαλιστικής διανόησης της εποχής προσπαθεί να επαγρυπνήσει και να επηρεάσει τις εργατικές και αγροτικές μάζες της Μεσοσηνίας θέτοντας την ανάγκη της αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων πάνω στην εργασιακή διαδικασία και την πνευματική ζωή :

«Τα κοινωνικά ζητήματα με όση σοβαρότητα και αν παρουσιάζονται σήμερα, πολύ λίγο και πολύ άσχημα εξετάζονται στην Ελλάδα και καθόλου στην Καλαμάτα. Τα τοπικά ζητήματα στο πνευματικό επίπεδο ποτέ δεν βρήκανε το μέσο να βγάλουνε την ηχώ του πραγματικού τους πόνου, της αμείλιχτης τους ανάγκης. Γενικότερα ζητήματα, γλωσσικό, παιδαγωγικό, κ.τ.λ., γενήκανε μονοπώλιο της πρωτεύουσας, ώστε στην επαρχία δημιουργείται ατμόσφαιρα σκοτεινής αδιαφορίας»⁹².

Η δράση της ομάδας αυτής έφερε την αντίδραση και την ανησυχία απ μέρους του συντηρητικού κομματιού της τοπικής κοινωνίας το οποίο την παρουσίαζε ως αντίποδα σε μηχανισμούς του κράτους οι οποίοι συντελούν στην αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας και συνάμα στην αναπαραγωγή των παραγωγικών σχέσεων. Ενδεικτικά το παρακάτω άρθρο το οποίο δημοσιεύεται στις 24/2/1929 στην εφημερίδα *Θάρρος* με το ψευδώνυμο «Καλαματιανός» αντιπαράτίθεται στην ομάδα *Ελεύθερη Σκέψη* με το πρόσχημα της ασέβειας πάνω σε έννοιες που από τον αρθρογράφο επιφορτίζονται με το αίσθημα της κοινωνικής συνοχής της κοινωνικής ευταξίας και της συντήρησης της ηγεμονίας της υπάρχουσας κυρίαρχης ιδεολογίας στην κοινωνία :

«Η “Ελεύθερη Σκέψη” προτίθεται λέγει, ότι θέλει να τονώσει τον αγώνα για την επιβολή της δημοτικής γλώσσας για τη μόρφωση του λαού, γιατί είναι η φυσική του γλώσσα, ήτοι με άλλας λέξεις θα αναλάβη την γλώσσαν του λαού, να διδάξη τον λαόν την γλώσσαν του οποίου ομιλεί ο λαός. Θαυμασία σκέψις! Έπειτα προτίθεται να εξετάση όλα τα τοπικά, κοινωνικά, φιλολογικά ζητήματα κ.τ.λ. προς μόρφωσιν του λαού. Και όλα ταύτα θα κατορθώση βεβαίως με το πολυάριθμον

⁹¹ Κριτική Παρέμβαση Αύγουστος – Σεπτέμβρης 1983

⁹² Κριτική Παρέμβαση Αύγουστος – Σεπτέμβρης 1983

συνεργείον της. Αξιοπαρατήρητον όμως είναι ότι μεταξύ των συνεργατών της “Ελεύθερης Σκέψης” συμπεριλαμβάνονται και συνεργάται δεδηλωμένοι ως κομμουνισταί, άθεοι, αντίχρηστοι, ασεβείς, βλάσθημοι, υβρισταί της πατρίδος, ανατροπείς της οικογενείας κ.τ.λ. Οι τοιούτοι λοιπόν θα μορφώσουν τον λαόν ως είναι και αυτοί μορφωμένοι! Οι συντάκται της “Ελεύθερης Σκέψης”, θα πρέπει να νομίζουν ότι η κοινωνία των Καλαμών κατήντησε εις τοιαύτην πόρωσιν, ώστε να αναμένη να μορφωθεί από τοιούτους μορφωταί. Συμβουλευόμεν λοιπόν τους συντάκτας να τραπώσιν εις άλλο έργον ωφέλιμον δια τον εαυτόν τους και ας αφήσουν ήσυχον την κοινωνίαν των Καλαμών η οποία τους ευχαριστεί δια το υπέρ αυτής ενδιαφέρον των⁹³».

9. Συνθήκες εργασίας και μεροκάματα

Το εργοστάσιο Ζαν και Ρος (οίνων και οινοπνευμάτων) παρήγαγε οινοπνεύματα και σταφιδίνες έως το 1937. Σε αυτό δούλευαν περίπου 300 εργάτες όπου το μεροκάματο τους κυμαινόταν από 25 με 45δρχ. Εργαζόμενοι ήταν και πολλοί ανήλικοι από την Αρμενία 14-15 χρονών, οι οποίοι πληρώνονταν με μεροκάματο 25 με 35δρχ. Οι ώρες εργασίας έφταναν από 10 μέχρι 12 την μέρα μέχρι που εφαρμόστηκε το ημερομίσθιο και οι εργάτες προκειμένου να συμπληρώσουν το οικογενειακό τους εισόδημα ξεπερνούσαν τις 12 ώρες εργασίας τη μέρα.

Για την παραγωγή των οινοπνευμάτων στο εργοστάσιο υπήρχαν δεξαμενές μέσα από τις οποίες γινόταν η τρυγία. Την τρυγία την έβγαζαν οι εργάτες από τις δεξαμενές και την τοποθετούσαν στα υπόστεγα για να ξεραθεί με σκοπό να χρησιμοποιηθεί και σε διάφορες κατασκευές όπως γυαλιών και φαρμάκων. Η τρυγία όμως περιείχε δηλητηριώδη αέρια και έτσι κάθε φορά που έπρεπε οι εργάτες να κατέβουν στις δεξαμενές για να τις καθαρίσουν έβαζαν σε κίνδυνο την υγεία τους όπως συνέβη με δυο εργάτες που κατέβηκαν σε μια δεξαμενή χωρίς ειδικές μάσκες με αποτέλεσμα ο ένας να πεθάνει από ασφυξία και ο άλλος να βγει αναίσθητος⁹⁴.

Στην αλευροβιομηχανία Ευαγγελίστρια δουλεύανε πάνω από 150 άνδρες και γυναίκες ως μυλεργάτες. Η πληρωμή της εργασίας τους αντιστοιχεί σε 3 με 4 δρχ την ώρα. Έτσι το συνηθισμένο τους μεροκάματο που ήταν για 10 με 11 ώρες δουλειά κυμαίνεται από 25 μέχρι 50 δρχ⁹⁵.

⁹³ Θάρος 24/2/1929

⁹⁴ Ριζοσπάστης 17/7/1929

⁹⁵ Ριζοσπάστης 22/7/1929

Το εργοστάσιο οίνων και οινοπνευμάτων του Σταματελάκη βρισκόταν στη δυτική όχθη του ποταμού Νέδοντος και έναντι της γέφυρας του σιδηροδρομικού σταθμού. Οι εργάτες του εργοστασίου έφταναν περίπου τους 150. Στα διάφορα τμήματα του εργοστασίου και ιδιαίτερα στα διαμερίσματα των δεξαμενών οι εργάτες που αναλάμβαναν τον καθαρισμό από την τρυγία, είχαν να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο της υγείας τους. Όπως προαναφέρθηκε η τρυγία εγκυμονούσε κινδύνους για τους εργαζομένους που το εργοστάσιο δεν τους εξασφάλιζε προφυλακτικά μέσα κατά τη διάρκεια του καθαρισμού της δεξαμενής. Οι εργαζόμενοι όσον αφορά στο ωράριο εργασίας ξεπερνούν το 8ωρο και το μεροκάματο κυμαινόταν από 35-45δρχ για τους ειδικευμένους εργάτες, 25δρχ για τους ανειδίκευτους και 20 δρχ για τις γυναίκες⁹⁶.

Στην Καλαμάτα την περίοδο για την οποία γίνεται η μελέτη τα κύρια καπνεργοστάσια που απασχολούσαν το μεγαλύτερο αριθμό εργατών καπνού ήταν δυο. Το δημόσιο καπνοκοπτήριο που βρισκόταν πίσω από τον αμερικανικό κινηματογράφο και το εργοστάσιο του Καρέλια στην οδό Αγίου Νικολάου.

Στο δημόσιο καπνοκοπτήριο δουλεύουν πολλοί εργάτες και μερικές γυναίκες. Τα μεροκάματα των καπνεργατών κυμαίνονταν από 25-50 δρχ για τους άνδρες και από 20-30 δρχ στις γυναίκες σε χρόνο εργασίας 10 ωρών την ημέρα.

Στο εργοστάσιο του Καρέλια δούλευαν πολλοί εργάτες και περίπου 50 κορίτσια, τα οποία ήταν πρόσφυγες που είχαν έρθει στην Καλαμάτα εξαιτίας της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922. Το μεροκάματο τους κυμαινόταν από 10-30 δρχ σε 10 ώρες εργασίας την ημέρα. Οι συνθήκες μέσα στις οποίες δούλευαν ήταν ανθυγιεινές εξαιτίας της νικοτίνης και των άλλων ανθυγιεινών μυρωδιών του καπνού που έκανε τα πρόσωπά τους κίτρινα⁹⁷.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού γυναικείου δυναμικού στην Καλαμάτα παρουσιαζόταν στις μεταποιητικές μονάδες της υφαντουργίας και της μεταξουργίας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι παραδοσιακά στην πόλη από τον 19^ο αιώνα το μετάξι ήταν μια κύρια ασχολία των νοικοκυρών σε οικιακή βάση. Η ανάπτυξη της μεταξουργίας στην πόλη οφείλεται και στην κουκουλοπαραγωγή η οποία γινόταν στην ύπαιθρο της Μεσσηνίας. Η εργασία αυτή συνδέθηκε με τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας που είναι η οικογενειακή φροντίδα. Καθώς η μεταποίηση του μεταξιού αναπτύχθηκε σε έναν συγκροτημένο χώρο δηλαδή σε μια οργανωμένη βάση στο

⁹⁶ Ριζοσπάστης 24/7/1929

⁹⁷ Ριζοσπάστης 25/7/1929

πλαίσιο της μεταξοβιομηχανίας, το κεφάλαιο απορρόφησε την γυναικεία εργασία εκεί.

Ταυτόχρονα ο κεφαλαιοκράτης εκμεταλλεύτηκε τις κοινωνικές αντιλήψεις περί δευτερεύοντος ρόλου της γυναίκας στην εργασία για να κρατάει χαμηλά τα μεροκάματά τους. Από την άλλη υπάρχει η υπόθεση ότι το κριτήριο του μεροκάματου απέρρεε από τον βαθμό του πρωτεύοντος ρόλου που είχε κάποιος στην παραγωγή και αυτός ήταν ο άνδρας. Αυτό όμως που καθόριζε τον πρωτεύοντα ρόλο ήταν ο κοινωνικός κώδικας της εποχής και με αυτό τον τρόπο νομιμοποιούσε τα χαμηλά μεροκάματα για τις γυναίκες, γεγονός που εκμεταλλεύτηκαν οι εργοδότες για να πιέζουν και τα μεροκάματα συνολικά των εργατών.

Στο εργοστάσιο του Χριστόπουλου δουλεύανε περίπου 55 εργάτριες. Ο καταμερισμός εργασίας γινόταν με βάση τις εργάτριες που δούλευαν στον αργαλειό(αργαλιάστρες), αυτές που δούλευαν στις ανέμες, κάποιες άλλες σε διάφορες δουλειές όπως στο βαφείο και 4 μικρά κορίτσια που συντηρούσαν τις φωτιές των καζανιών. Οι ελλείψεις παιδικών σταθμών στην γειτονιά ή στο εργοστάσιο παρότρυναν τις εργάτριες να παίρνουν μαζί τα μικρά παιδιά τους δίπλα στα μηχανήματα ώστε να τα προσέχουν και συγχρόνως να τις βοηθούν μια υπόθεση η οποία ευνοούσε τους εργοδότες⁹⁸.

Οι ώρες εργασίας μπορούσαν να έφταναν μέχρι και τις 12 ½ την ημέρα .Η πληρωμή ήταν 30δρχ για τις μαστόρισσες εργάτριες, 25δρχ για τις υπόλοιπες όπου η εργασία θεωρείτο πιο απλή όπως ήταν η εργασία στο βαφείο του εργοστασίου και με 15δρχ πληρώνονταν τα μικρά κορίτσια 4-7 χρόνων που δούλευαν κάτω από ανθυγιεινές συνθήκες⁹⁹.

Το Μεταξουργείο του Στασινόπουλου βρισκόταν σε κεντρικό σημείο της πόλης στην οδό Φαρών. Στο εργοστάσιο αυτό δουλεύανε 110 με 120 εργάτριες. Ξεκινούσαν τη δουλειά από τις 6πμ με 6:30πμ και σταματούσαν κατά τη 1:30 το μεσημέρι για να συνεχίσουν μέχρι τις 7:00μμ. Πληρωνόντουσαν με μεροκάματο που έφτανε τις 35δρχ. Κάποτε που επενέβη η αστυνομία για να εφαρμόσει το δωρο στο Μεταξουργείο, ο ιδιοκτήτης του ξέσπασε στις εργάτριες και τις απείλησε με κλείσιμο του εργοστασίου, πιστεύοντας ότι αυτές πήγαν στην αστυνομία για να ζητήσουν το

⁹⁸ Κώστας Φουντανόπουλος, “Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,” στο : Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα : βιβλιόραμα, 2002, σ. 304

⁹⁹ Ριζοσπάστης 23/7/1929

δωρο. Επίσης, ο ιδιοκτήτης του εργοστασίου έκανε σχόλια που έθιγαν την ηθική των εργατριών¹⁰⁰.

Στο κέντρο της Καλαμάτας στην οδό Ελ. Βενιζέλου βρισκόταν το υφαντουργείο μεταξωτών Μαλεύρη. Σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις στο υφαντουργείο αυτό δούλευαν λιγότερες εργάτριες καθώς ο αριθμός τους έφτανε τις 20 περίπου. Οι ώρες εργασίας έφταναν τις 11 την ημέρα και τα μεροκάματα των εργατριών έφταναν από 20-30 δρχ. Οι αργαλειοί πάνω στους οποίους ύφαιναν οι αργαλιάστρες εργάτριες ήταν τοποθετημένοι σε υπόγειο μέρος του υφαντουργείου. Κατά τον Ιούνιο του 1931 η εργάτρια του υφαντουργείου Ευθαλία Γιαννοπούλου αρνήθηκε ανήθικες προτάσεις από τον ιδιοκτήτη του υφαντουργείου και απολύθηκε με την αιτιολογία ότι έκανε ζημιές σε βάρος των συμφερόντων του καταστηματάρχη. Η εργάτρια μόλις απολύθηκε το ανέφερε στον αδελφό της, ο οποίος ήταν υποδηματοεργάτης στην Καλαμάτα και εκείνος πήγε στον καταστηματάρχη για να διεκδικήσει την παρακράτηση των ημερομισθίων της αδελφής του, καθώς και να την υπερασπιστεί για την ανήθικη συμπεριφορά εις βάρος της. Έπειτα από λογομαχία που επικράτησε μεταξύ των δύο ο αδερφός της εργάτριας τραυμάτισε τον ιδιοκτήτη του υφαντουργείου με φαλτσέτα στα πλευρά¹⁰¹.

Αρκετά είναι και τα υποδηματοποιία της πόλης . Σε αυτά οι λεγόμενοι «παραγιοί» δηλαδή οι μαθητευόμενοι βοηθοί του τεχνίτη πληρωνόντουσαν από 15-30 δρχ. Οι αρχιμάστορες τσαγκάρηδες πληρώνονταν με «καλφαλίκι», όπως ονομαζόταν το μεροκάματο του τσαγκάρη από 40-50 δρχ. Σε πολλά υποδηματοποιία της πόλης εργάζονταν ανήλικα παιδιά 12 με 14 ετών με μεροκάματο από 3 μέχρι 6 δρχ την ημέρα σε χρόνο εργασίας που μπορεί να έφτανε τις 16 ώρες την ημέρα. Τα κύρια υποδηματοποιία ήταν του Τσάκαλη που απασχολούσε 30 εργάτες, του Συρράκου που απασχολούνταν 20 εργάτες, του Χαλούλου γύρω στους 25 εργάτες, του Αναγνώστοπουλου που εργάζονταν 10 εργάτες, του Αθανασόπουλου¹⁰² κ.ά.

Τα κύρια βυρσοδεψεία που λειτουργούν στην Καλαμάτα είναι των αδελφών Νικηφόρου, του Πουλόπουλου και του Καρμπαλιώτη όπου και τα τρία μαζί απασχολούν γύρω στους 30 εργάτες. Εκτός από αυτά υπήρχαν και άλλα τα οποία εργάζονται παροδικά και δεν απασχολούν σημαντικό αριθμό εργαζομένων. Οι εργάτες που επεξεργάζονταν το δέρμα δούλευαν 10-12 ώρες την ημέρα με

¹⁰⁰ Ο.π.

¹⁰¹ Ριζοσπάστης 27/6/1931

¹⁰² Ριζοσπάστης 26/7/1929

μεροκάματο που κυμαινόταν από 50-60 δρχ. Η επεξεργασία του δέρματος των ζώων προκαλούσε την υγεία των βυρσοδεψεργατών και για αυτό συγκαταλεγόταν και στα ανθυγιεινά επαγγέλματα. Οι κύριες αυτές επιχειρήσεις ήταν τοποθετημένες στη περιοχή της Αναλήψεως ανατολικά της παραλίας και κατά την επεξεργασία του δέρματος προκαλούσαν δυσοσμίες σε ολόκληρη την γύρω περιοχή¹⁰³.

Η Καλαμάτα αποτελούσε όπως προαναφέρθηκε εισαγωγικό και εξαγωγικό κέντρο τριών νομών της Πελοποννήσου και το λιμάνι μέσα από το οποίο γινόταν η εξαγωγή σταφίδας και σύκων ιδιαίτερα την περίοδο του καλοκαιριού απασχολούσε πάνω από 300 εργάτες.

Οι εργάτες του λιμανιού έκαναν την δουλειά της εκφόρτωσης των εμπορευμάτων που είχαν προορισμό την εισαγωγή ή την εξαγωγή σε ότι αφορούσε την περιοχή του λιμανιού. Η πληρωμή και για τους εργάτες που δουλεύουν μέσα στο πλοίο και για αυτούς που δουλεύουν έξω από αυτό γινόταν ανάλογα με τον τόνο τον οποίο κουβαλούσαν κατά την μεταφορά. Τα έσοδα πήγαιναν στο σωματείο και από εκεί μοιραζόντουσαν ανάλογα με το πόσο τόνο εμπόρευμα είχε μεταφέρει ο καθένας.

Στο κλάδο αυτό παρατηρήθηκε το φαινόμενο της εργολαβικής εργασίας δηλαδή της ανάθεσης της παραγωγής από εργοδότες σε ειδικευμένους άνδρες που έπαιρναν τον ρόλο υπεργολάβου. Η εργολαβική αντίληψη της εργασίας έχει προκαπιταλιστικά χαρακτηριστικά με τη έννοια ότι βασιζόταν σε σχέσεις διαπροσωπικές και όχι στις απρόσωπες σχέσεις που συνηθίζεται στην καπιταλιστική αγορά¹⁰⁴. Αυτό το γεγονός συντελούσε στην κυριαρχία του εργάτη που μετατράπηκε σε εργολάβο, καθώς έχει την ικανότητα να επιλέγει το ποιος θα εργαστεί με βάση κάποιο συγγενικό ή άλλο δεσμό αλλά και να ελέγχεται η συνδικαλιστική δράση από τους εργοδότες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εργολαβικής εργασίας ήταν ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούσε ο πρόεδρος του σωματείου Καλογεράκος. Ο Καλογεράκος εισέπραττε τα έσοδα της εκφόρτωσης από τα διάφορα εκφορτωτικά πρακτορεία και στο τέλος της εργάσιμης μέρας μοίραζε στους λιμενεργάτες λιγότερα από αυτά που αντιστοιχούσε η μεταφορά του τόνου. Κατά την διαδικασία αυτή ο πρόεδρος του σωματείου εργατών θαλάσσης απέκτησε 10 μαούνες που είχε υποσχεθεί ότι θα ανήκαν στο σωματείο με κάποια έσοδα από την εκφόρτωση.

¹⁰³ Ριζοσπάστης 27/7/1929

¹⁰⁴ Φουντανόπουλος, Κ. (2002). "Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα," στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 302

Οι συνηθισμένες ώρες εργασίας κυμαίνονταν στις 9 με 10 συνεχείς ώρες κουβαλώντας 70 με 90 οκάδες εμπόρευμα¹⁰⁵. Προφορικές μαρτυρίες λένε ότι οι υπόλοιποι εργάτες χαρακτήριζαν τους εργάτες λιμένος της Καλαμάτας ως κουτσαβάκια, προκειμένου να θίξουν τον τρόπο με τον οποίο περπατούσαν, ο οποίος ήταν αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο μετέφεραν τα υπέρβαρα τσουβάλια.

Στην Καλαμάτα είχε κάνει την εμφάνιση της η σαπυνοποιία με κύριο το εργοστάσιο του Λιναρδάκη. Σε αυτό εργάζονταν 50 εργάτες και εργάτριες με μεροκάματο από 25 με 40 δρχ για 12 ώρες εργασίας¹⁰⁶.

10. Οργάνωση και δίκτυα του εργατικού κινήματος

Με τον αποκλεισμό των κομμουνιστικών συνδικάτων από το δ' συνέδριο της ΓΣΕΕ το Μάιο του 1928 ιδρύεται η Ενωτική ΓΣΕΕ όπου συγκάλεσε το ιδρυτικό συνέδριο της τον Φεβρουάριο του 1929. Το εργατικό κέντρο Καλαμάτας ενσωματώνοντας στην αντίληψή του τη συνδικαλιστική τακτική της ΓΣΕΕ παίρνει αποστάσεις από το συνέδριο. Συνεπώς, ανακοινώνεται στην εφημερίδα *Θάρρος* η απόφαση του εργατικού κέντρου που τάσσεται ενάντια στην τακτική του ΚΚΕ και της Ενωτικής ΓΣΕΕ :

“Η συνέλευσις των αντιπροσώπων των είς την δύναμιν του Εργατικού Κέντρου ανήκωντων σωματείων ακούσασα του προέδρου αναγνωρίζει την πραγματικήν εργατικήν τακτικήν της Γενικής Συνομοσπονδίας και ρίπτει ολοκληρωτικώς την ευθύνην και του μικρότερου κενού της δράσεως της είς την διασπαστικήν και αντεργατικήν πολιτικήν του κομμουνιστικού κόμματος ως συμφεροντολογικήν μερικών κραχτών της Μόσχας. Αποκηρύσσει δε το συγκαλούμενον ενωτικόν συνέδριον¹⁰⁷”.

Συνεπώς, δημιουργείται η ανάγκη να αναζητηθεί το ιδεολογικό υπόβαθρο των συνδικαλιστικών παρατάξεων για να ερμηνευτούν οι λόγοι για τους οποίους δημιουργήθηκαν αντιθέσεις μεταξύ των παρατάξεων στο πλαίσιο του εργατικού και συνδικαλιστικού κινήματος. Εκτός από την δομή της εργασίας μεθοδολογικά είναι απαραίτητη η αναζήτηση της ιδεολογίας για να μπορέσει να ερμηνευτεί η συμπεριφορά των εργατικών οργανώσεων στην προσπάθεια τους να διεκδικήσουν τα αιτήματα που κάθε φορά απαιτούσαν. Ως εκ τούτου για να μπορέσει να γίνει

¹⁰⁵ Ριζοσπάστης 4/8/1929

¹⁰⁶ Ριζοσπάστης 23/7/1929

¹⁰⁷ Θάρρος 1/1/1929

κατανοητή και να εξηγηθεί η δράση των εργατικών οργανώσεων σε τοπικό επίπεδο είναι αναγκαία η αναφορά της πολιτικής και ιδεολογικής επιρροής από το εθνικό και διεθνές περιβάλλον.

Με βάση την ανακοίνωση του Ε.Κ.Κ. διακρίνεται η συνδικαλιστική και πολιτική φυσιογνωμία της διοίκησης του Εργατικού Κέντρου το οποίο ακολουθεί την τακτική της ΓΣΕΕ. Παράλληλα αναδεικνύεται η αντιπαράθεση που έχει ξεσπάσει με τους κομμουνιστές συνδικαλιστές οι οποίοι μετά τον αποκλεισμό τους φτιάχνουν καινούργια Συνομοσπονδία για να εκπροσωπηθούν οι εργάτες. Το γεγονός αυτό εξηγείται από το ότι στη διοίκηση της ΓΣΕΕ πλειοψηφούσαν οι δυο μεγάλες παρατάξεις από τη μια των συντηρητικών συνδικαλιστών του Καλομοίρη και από τη άλλη των σοσιαλιστών του Στρατή.

Το Εργατικό Κέντρο Καλαμάτας και ο πρόεδρος του Τουμπόπουλος είχε στενές σχέσεις με την συνδικαλιστική ομάδα του Στρατή. Ένας από τους λόγους που εξηγεί αυτή την στάση του Εργατικού Κέντρου είναι ότι ο Τουμπόπουλος προερχόταν από τον χώρο των σιδηροδρομικών. Οι σιδηροδρομικοί υποστήριζαν τους σοσιαλιστές συνδικαλιστές στους οποίους άνηκε ο Στρατής και εξέδιδαν τη συνδικαλιστική εφημερίδα Σιδηροδρομική με σκοπό : *“να γίνη ο συνδετικός κρίκος που θα συνδέση όλους τους σιδηροδρομικούς αναμεταξύ των και με την οργανωσίν των, θα μπορούν να ξέρουν πως εργάζεται η γενική οργάνωσις των, με ποια ζητήματα ασχολείται και θα λαμβάνουν γνώσιν όλης της σωματειακής κινήσεως είτε είς το άκρον της Πελοποννήσου ευρίσκονται είτε είς την άλλην ακρην της θράκης¹⁰⁸”*.

Με την συγκρότηση της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σιδηροδρομικών το 1920 και την έκδοση της συνδικαλιστικής εφημερίδας δημιουργούνται δίκτυα επικοινωνίας όπου θα επηρεάσουν την πορεία του συνδικαλιστικού και εργατικού κινήματος και στην Καλαμάτα με τις αντιλήψεις της παράταξης του Στρατή. Η στρατηγική του Στρατή χαρακτηρίστηκε ως ρεφορμιστική για το λόγο ότι βασίστηκε πάνω στην λογική κοινωνικών μεταρρυθμίσεων , τις οποίες θα παραχωρήσει το κράτος¹⁰⁹. Η αντιπαράθεση με τους κομμουνιστές έχει τις ρίζες της στο γεγονός ότι διαφοροποιήθηκε από την κομμουνιστική στρατηγική με την ένταξη της στην Διεθνή Εργατική Οργάνωση του Άμστερνταμ που συγκαταλέγονται οι σοσιαλιστές και την

¹⁰⁸ Σιδηροδρομική 15/11/1920

¹⁰⁹ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.σ. 151

οποία αναγνώριζον ως “την κεντρική διεθνή οργάνωση των εργατών η οποία αριθμεί 20.000.000 μελή¹¹⁰”.

Από την άλλη η δεύτερη μεγάλη παράταξη που κυριάρχησε στο συνδικαλιστικό χώρο ήταν αυτή που καθοδηγείτο από τον Καλομοίρη. Ήταν πιο συντηρητική ιδεολογικά και συνδέθηκε περισσότερο με το κράτος. Στην πρακτική της λογική για να επιτευχθούν οι στόχοι της ΓΣΕΕ επιζητούσε στενή επαφή με τις κυβερνήσεις και με πρόσωπα που κατέχουν ισχυρή θέση στον κρατικό μηχανισμό. Χαρακτηριστική είναι η πρόσκληση του Καλομοίρη προς τον Βενιζέλο στην σύγκληση της συνδιάσκεψης της ΓΣΕΕ την 10^η Δεκεμβρίου 1933 για την αντιμετώπιση της ανεργίας : *«Δια τούτο παρακαλούμεν Υμάς ίνα παραστήτε είς την Συνδιάσκεψην ταύτην, ίνα προσφέρηται την πολύτιμον υποστήριξίν σας προς λήψιν μέτρων δια την εν γένει κατάστασιν των ανέργων¹¹¹»*. Από την άλλη όμως η παράταξη αυτή όπως και η παράταξη του Στρατή θεωρητικά ήταν εμπνευσμένες από την ιδέα του επαναστατικού συνδικαλισμού που εκφράστηκε στην Γαλλία. Δηλαδή της δράσης του συνδικαλιστικού κινήματος στο οικονομικό πεδίο κρατώντας πολιτική ουδετερότητα.

Αντίθετα η αντίληψη του ΚΚΕ για την στρατηγική του στο εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Σε αντίθεση με τη θεωρητική προσέγγιση των δυο προαναφερθέντων παρατάξεων για πολιτική ουδετερότητα του συνδικαλισμού η Κ.Δ. προέβλεπε για την επιτυχία των εργατικών συμφερόντων και εν τέλει της κοινωνικής επανάστασης την οργανική σύνδεση των Κ.Κ. με τα συνδικάτα..

Η δημιουργία της Ενωτικής ΓΣΕΕ από το ΚΚΕ ήταν προϊόν της θέσης του Κ.Δ. κατά το 1928 που έβαζε ως προτεραιότητα την προλεταριακή επανάσταση¹¹² και που ταύτιζε την σοσιαλδημοκρατία με τον φασισμό¹¹³. Το γεγονός αυτό εξηγεί και τους λόγους για τους οποίους οι κομμουνιστές θα έπρεπε πλέον να δράσουν έξω από ομοσπονδίες που τις χαρακτήριζαν ρεφορμιστικές. Επιπλέον, εξηγεί και τον λόγο για τον οποίο ο Ριζοσπάστης χαρακτηρίζει τον πρόεδρο του Ε.Κ.Κ. ως σοσιαλφασίστα.

Κάποια από τα σωματεία της πόλης διαφοροποιήθηκαν από την θέση του Ε.Κ.Κ. όσον αφορά στην απόρριψη του συνεδρίου της ΕΓΣΕΕ και έστειλαν

¹¹⁰ Σιδηροδρομική 29/11/1920

¹¹¹ Μουσείο Μπενάκη ~ Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου ~ Φάκελος 399~072

¹¹² Ό. π., σ. 143

¹¹³ Φαράκος, Γ. (2004). *Σχέσεις ΚΚΕ και Διεθνούς Κομμουνιστικού Κέντρου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα σ. 12

αντιπροσώπους σε αυτό. Σύμφωνα με το *Ριζοσπάστη* στις 20-1-1929 έγινε γενική συνέλευση των υποδηματεργατών και εξελέγησαν αντιπρόσωποι για τη συνέλευση της ομοσπονδίας δέρματος και για το ενωτικό συνέδριο¹¹⁴. Ο εκπρόσωπος των Καλαμών στο συνέδριο της ομοσπονδίας δέρματος τάσσεται υπέρ του συνεδρίου της ΕΓΣΕΕ και εκφράζει ότι υπάρχει αριστεροποίηση των μαζών. Επίσης, το σωματείο των οικοδόμων στις 27-1-1929 αποφάσισε μέσα από την γενική συνέλευση που διεξήχθη την προσχώρηση του στο πενταμελές γραφείο¹¹⁵ και εξέλεξε αντιπρόσωπο για το συνέδριο της Ε.Γ.Σ.Ε¹¹⁶.

Με λίγα λόγια παρατηρείται ότι η εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος της πόλης της Καλαμάτας επηρεάζεται από τις εξελίξεις του συνδικαλιστικού κινήματος σε εθνικό επίπεδο και αυτό με την σειρά του από το διεθνές. Ως εκ τούτου οι αντιπαράθεσεις μεταξύ των συνδικαλιστικών φορέων είναι έκδηλες στην πόλη. Χαρακτηριστικό αυτής της αντιπαράθεσης είναι το γεγονός ότι ο *Ριζοσπάστης* αποκαλεί τον πρόεδρο του Ε.Κ.Κ. ως σοσιαλφασίστα και τσιράκι του Στρατή στην προσπάθεια του να θίξει τις ενέργειες του Τουμπόπουλου στο σωματείο της Βιομηχανικής Ένωσης Εργατών Οικοδόμων. Σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη* το σωματείο αυτό των οικοδόμων που η διοίκηση του ήταν αριστερή διαγράφηκε το 1928 από την δύναμη του Εργατικού Κέντρου. Στην προσπάθεια του ο πρόεδρος του Ε.Κ.Κ. να έχει τον έλεγχο του σωματείου δημοσιεύει στις ντόπιες εφημερίδες πως «*το Εργατικό Κέντρο καλεί άπαντας τους εργάτες οικοδόμους προς λήψιν αποφάσεων δια τα εκκρεμή των ζητήματα*¹¹⁷».

Κατά το 1929 ένα από τα θέματα που προβλημάτιζε το κόσμο της εργασίας ήταν ο νόμος περί ασφαλίσεως του κοινωνικού καθεστώτος γνωστό ως ιδιώνυμο. Ο Βενιζέλος στην συνεδρίαση της βουλής στις 30-5-1929 για το νομοσχέδιο εκφράζει ότι «*δεν λαμβάνονται μέτρα κατά του κομμουνιστικού κόμματος ως κόμματος νέων αρχών αλλά κατα των οπαδών του κομμουνιστικού συνεδρίου οίτινες δια των εν τη χώρα μας πρακτόρων των προσπαθούν να δημιουργήσουν εσωτερική επανάστασιν δια την κατάλυσιν του κοινωνικού καθεστώτος*¹¹⁸». Η ενεργοποίηση και η ψήφιση αυτού

¹¹⁴ *Ριζοσπάστης* 30/1/1929

¹¹⁵ Οι αντιπρόσωποι των Ομοσπονδιών που ήλεγχαν οι κομμουνιστές αφού αποκλείστηκαν από το Δ' συνέδριο της ΓΣΕΕ ίδρυσαν το πενταμελές γραφείο των αποκλεισμένων οργανώσεων και το Φεβρουάριο του 1929 συγκάλεσαν το ιδρυτικό συνέδριο της ΕΓΣΕΕ. Φουντανόπουλος, Κ. (2002). «*Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,*» στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 326

¹¹⁶ Ο. π.

¹¹⁷ *Ριζοσπάστης* 4/5/1929

¹¹⁸ *Μεσσηνία* 31/5/1929

του νόμου δείχνει ότι προβληματίζε την κυβέρνηση Βενιζέλου η επιρροή που ασκούσε η αριστερά απέναντι στις εργατικές οργανώσεις και η κοινωνική και πολιτική κατάσταση στις επαρχίες.

Η παραπάνω υπόθεση μπορεί να στηριχτεί στην επιστολή του Βενιζέλου προς τον υπουργό εσωτερικών Λιδωρίκη σχετικά με την σύνταξη εκθέσεων από τους νομάρχες για την κατάσταση των νομών :

*«Το γραφείον τύπου του Π.Γ.Π. ανέλαβε εκτός της παρακολουθήσεως του τύπου να συντάσσει μηνιαίως και εκθέσεις αφορώσας την εν γένει πολιτικήν κατάστασιν των επαρχιών. Οι κύριοι νομάρχαι αρχόμενοι από του λήγοντος μηνός να αποστέλλουν απευθείας είς το γραφείον τύπου του πολιτικού γραφείου προθυπουργού σχετικές εμπιστευτικές εκθέσεις αφορώσας ιδίως τα κάτωθι σημεία: 1) ποία είναι τα γενικώτερα και οξύτερα εκκρεμή ζητήματα του Νομού των 2) ποία η γενική πολιτική κατάστασις, αντιθέσεις πολιτικά, αγροτική κίνησις κτλ 3) ποία η έντασις της κομμουνιστικής κινήσεως και ποία η έκτασις της ανεργίας εκ των νομών των».*¹¹⁹

Σε έκθεσή του ο νομάρχης Μεσσηνίας Κρεβατάς προς το πολιτικό γραφείο του πρωθυπουργού αναφέρει την πολιτική και οικονομική κατάσταση της περιοχής του. Αναφέρει ότι ο παγετός που κατέστρεψε την παραγωγή φέρνει ως αποτέλεσμα την οικονομική κρίση και τη δυσφορία των γεωργών οι οποίοι φαίνονται ευάλωτοι στη δημαγωγία. Αναφέρει, επίσης, ότι η ανεργία εμφανίζεται στα αστικά κυρίως κέντρα του νομού ενώ δεν παρατηρείται αξιόλογη κομμουνιστική κίνηση στην περιοχή. Το αρχείο αυτό προβληματίζει τον ερευνητή σχετικά με το να πάρει σαν δεδομένο την ισχυρή κομμουνιστική παρουσία ή αν θα πρέπει να αναλογιστεί κανείς ότι μια τέτοια πληροφορία παραπέμπει στο να δείξει ότι ο νομάρχης ελέγχει την πολιτική κατάσταση¹²⁰.

Η ποινικοποίηση του δικαιώματος της απεργίας που συνόδευε το ιδιώνυμο έκανε το Ε.Κ.Κ να πάρει θέση στέλνοντας υπόμνημα στις 26-3-1929 με το οποίο ζητούσε να απορριφθεί το νομοθέτημα¹²¹.

Στην Καλαμάτα ένας από τους λόγους για τους οποίους μπορεί να ερμηνευτεί το γεγονός ότι ο πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου ήταν ο Τουμπόπουλος που προερχόταν από το τμήμα συνδέσμου ΣΠΑΠ είναι ότι οι σιδηροδρομικοί

¹¹⁹ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 110~23

¹²⁰ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 111~21

¹²¹ Κουμάντος, Π. (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα: Συμβολή στην ιστορία της πόλης.σ. 94

αποτελούσαν από τα ποιο οργανωμένα συνδικάτα του μεσοπολέμου με ασφαλή θέση στην αγορά εργασίας :

“ ο κ.Υπουργός κατόπιν συνεννοήσεων και μετά των αρμοδίων υπηρεσιών απέστειλε την 18^{ην} τρέχοντος έγγραφον προς την γενικήν διεύθυνσιν των σιδηροδρόμων του κράτους διά του οποίου κοινοποιείται η διαταγή του Υπουργείου περί μονιμοποίησεως άπαντων των εν ισχύ επιδομάτων είς πάγιον μισθόν και περί χορηγήσεως είς το προσωπικόν του ποσού των τριών εκατομμυρίων και εντέλεται η γενική διεύθυνσις όπως προβεί εις την άμεση πληρωμήν του ποσού το οποίο αντιστοιχεί είς έκαστον υπάλληλον εκ της διανομής του ως άνω ποσού¹²²”

Συνεπώς τα σωματεία των σιδηροδρομικών αντλούσαν κύρος από τα υπόλοιπα σωματεία εξαιτίας της διάκρισης και της ικανότητας αυτού του κλάδου να έχει εξασφαλίσει σε σύγκριση με άλλους σταθερή απασχόληση. Για τον λόγο αυτό ο συγκεκριμένος κλάδος έχει χαρακτηριστεί από ερευνητές ως εργατική αριστοκρατία.¹²³

Χαρακτηριστικό της επαφής ανάμεσα στο Εργατικό Κέντρο και τον συνδικαλιστή Στρατή είναι το ανακοινωθέν που δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα *Θάρρος* από τον πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου Τουμπόπουλο και τον γραμματέα Τρουπάκη:

“Επί τη ευκαιρία της ενταύθα αφίξεως του Γενικού Γραμματέως της Γενικής Συνομοσπονδίας των Εργατών και Εργατικού Γερουσιαστού Δημ. Στρατή όστις θέλει αντιπροσώπως μελετήσει την ενταύθα θέσιν της εργάτικής τάξεως της πόλεως μας καλεί πάντας τους οργανωμένους και ανοργάνωτους εργάτας Καλαμών τους δυναμένους να διακόψουν τας εργασίας τους σήμερον Σάββατον όπως παρέλθουν στο σιδηροδρομικόν σταθμόν προς υποδοχήν του Γεν.Γραμματέως της ΓΣΕΕ...Την εσπερινήν θέλει γίνει εκτάτως συνεδρίασις των αντιπροσώπων της του Εργατικού Κέντρου μετά των διοικητικών συμβουλίων των Σωματείων υπό την προεδρίαν του συναδέλφου Στρατή¹²⁴”

Το ΚΚΕ από την άλλη έχοντας επιλέξει μια άλλη στρατηγική όσον αφορά στο εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα χαρακτήριζε συχνά μέσω του *Ριζοσπάστη* τον Τουμπόπουλο ως προδότη της εργατικής τάξης. Χαρακτηριστική είναι η

¹²² *Σιδηροδρομική* 21/11/1920

¹²³ Λιάκος, Α. (1993). Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.σ. 147

¹²⁴ *Θάρρος* 29/6/1929

καυστικότητα με την οποία σχολιάζει ο Ριζοσπάστης την άφιξη του Στρατή στην Καλαμάτα με τέτοιο τρόπο που τον απονομιμοποιεί από εκπρόσωπο των εργατών :

“Το τραίνο ήρθε και ο κ. Στρατής έμεινε κατενθουσιασμένος από την θερμή υποδοχή που τούκαναν οι αντιπρόσωποι του Εργατικού Κέντρου και μαζί με αυτούς και οι 16 χαφιέδες. Τους αριθμούς αυτούς της συγκεντρώσεως προκαλούμεν οποιοδήποτε να διαψεύσει. Εμπρός! Και αυτόν τον Στρατή τον Τουμπή (εννοεί τον Τουμπόπουλο) την ασφάλεια και 8 εργατοσωτήρες εν όλω 24. Ούτε μισός παραπάνω¹²⁵. ”

Η απομάκρυνση των σοσιαλιστών από την ηγετική ομάδα της ΓΣΕΕ που αποτέλεσε προϊόν της διαμάχης ανάμεσα στον Στρατή και τον Καλομοίρη για τον έλεγχο των μηχανισμών του συνδικαλιστικού κινήματος ενεργοποίησε τον Στρατή να επισκεφτεί το Εργατικό Κέντρο Καλαμάτας ώστε να το επηρεάσει. Αποτέλεσμα αυτής της επίσκεψης επομένως μπορεί να ειπωθεί ότι ήταν οι αντιθέσεις που είχαν εκδηλωθεί στις εκλογές για την ανάδειξη τεσσάρων αντιπροσώπων στην γερουσία της ΓΣΕΕ στις 21/4/1929¹²⁶.

«Η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών εξέδωσε προκήρυξιν προς τας εργάτας δια της οποίας αναγγέλει ότι εντός των πρώτων ημερών του Οκτωβρίου συνέρχεται στον Πειραιά το 6^{ον} Πανελλαδικόν Εργατικόν Συνέδριον υπό την αιγίδα της Διεθνούς Συνδικαλιστικής του Άμστερνταμ¹²⁷».

Με την ανακοίνωση αυτή στην τοπική εφημερίδα *Θάρρος* δημοσιοποιούνται στην κοινωνία της Καλαμάτας οι εργασίες διεξαγωγής του νέου συνεδρίου της Ομοσπονδίας. Τα ζητήματα που έχουν προκύψει είναι η τριχοτόμηση του συνδικαλιστικού κινήματος με την απομάκρυνση των σοσιαλιστών αντιπροσώπων από την Συνομοσπονδία και κατ' επέκταση η δημιουργία των ΑΕΣ το 1930, μιας νέας τριτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης. Από τη μία η νέα διάσπαση έχει την αφετηρία της στον διαφορετικό τύπο εργασίας που εκπροσωπούσαν ο Καλομοίρης και ο Στρατής. Απο την άλλη υπάρχει η απλουστευμένη άποψη του Καλομοίρη ότι η νέα διάσπαση οφείλεται σε προσωπικούς λόγους¹²⁸. Καταληκτικά μπορεί να ειπωθεί ότι ο ανταγωνισμός των παρατάξεων για τον έλεγχο των μηχανισμών της Ομοσπονδίας αλλά και η διαφορετική τύπου ιδεολογική απόχρωση έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε αυτήν την υπόθεση.

¹²⁵ Ριζοσπάστης 6/7/1929

¹²⁶ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.σ. 116

¹²⁷ *Θάρρος* 17/9/1931

¹²⁸ *Μεσηνία* 22/9/1931

Τον Σεπτέμβριο του 1931 εν όψει της προετοιμασίας του Συνεδρίου επισκέπτεται την Καλαμάτα ο εργατικός γερουσιαστής της ΓΣΕΕ Καλομοίρης. Σε συνέντευξη που του πήρε η τοπική εφημερίδα *Μεσσηνία* δίνει στο φώς της δημοσιότητας τους λόγους για τους οποίους επισκέφτηκε το Ε.Κ της πόλης. Οι κύριοι λόγοι που παραθέτει ο γερουσιαστής της ομοσπονδίας μπορούν να ενταχθούν σε ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφράστηκαν οι προβληματισμοί του κόσμου της εργασίας στην Καλαμάτα και οι οποίοι αποτυπώθηκαν ως κοινωνικοί προβληματισμοί.

Τα ζητήματα αυτά που απασχολούσαν τους εργαζομένους ήταν η εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας, οπού σύμφωνα με τον Καλομοίρη παραβιάζονταν με χαρακτηριστικό παράδειγμα την παραβίαση του ωραρίου εργασίας ένα γεγονός που συμβαίνει και στην Καλαμάτα. Πράγματι αν ληφθεί υπόψη ο τοπικός τύπος υπάρχει συχνότητα αναφοράς επαγγελματών που διεκδικούσαν να εφαρμοστεί στην πράξη το δωρο :

«ενώπιον του κ. νομάρχη παρουσιάσθη επίσης χθές την μεσσηνβρίαν και επιτροπή επιδόσασα και προς αυτόν μακρόν υπόμνημα σχετικώς με την εφαρμογήν του οκταώρου εις τας διάφορας επιχειρήσεις¹²⁹».

Χαρακτηριστικό επίσης ζήτημα ήταν και η ρύθμιση των κοινωνικών ασφαλίσεων κάτι το οποίο θα αποτελέσει αντικείμενο συγκρούσεων μεταξύ του εργατικού κινήματος και του κράτους. Ακόμη σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα ως προς το μέγεθος που απασχολούσε την κοινωνία της Καλαμάτας το φαινόμενο της ανεργίας. Ο Καλομοίρης στην συνέντευξη του παρέθεσε ότι το ζήτημα αυτό μπορεί να αντιμετωπιστεί με την ίδρυση γραφείων ευρέσεως εργασίας στην πόλη της Καλαμάτας.

Ως προς το ζήτημα της ψήφισης του νομοσχεδίου της εργατικής εστίας και του γραφείου ευρέσεως εργασίας μπορεί να ειπωθεί ότι εκλαμβάνόταν από κάποια σωματεία της πόλης ως μια προσπάθεια ενσωμάτωσης των εργατικών συμφερόντων στην κυριαρχία του κράτους. Με λίγα λόγια εκλαμβάνόταν ως ένα τέχνασμα του κράτους με το οποίο το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας θα μπορούσε να ασκήσει άμεσο έλεγχο και να χειραγωγήσει τις εργατικές οργανώσεις με συνέπεια το εργατικό κίνημα να οριοθετείται στα πλαίσια της καθοδήγησης από το κράτος. Όσον αφορά την στέγαση του ΕΚΚ το 1932 η διοίκηση του ΕΚΚ ζήτησε πίστωση απο τον

¹²⁹ Σημαία 21/7/1932

δήμαρχο για την πληρωμή ενοικίου του οικήματος το οποίο στεγαζόταν το Ε.Κ. και τα σωματεία υπο την δύναμή του¹³⁰.

Ως προς το ζήτημα των κοινωνικών ασφαλίσεων τα εργατικά σωματεία της πόλης ανέπτυξαν δράση ώστε να πιέσουν για την εφαρμογή τους :

«Πληροφορούμεθα ότι τα εργατικά σωματεία της πόλεως μας θα αρχίσουν έντονον αγώνα εν συνδιασμό προς τον αγώνα του ολόκληρου της εργατικής τάξεως της χώρας, δια την εφαρμογή του θεσμού των κοινωνικών ασφαλίσεων¹³¹».

Το αίτημα των εργατικών οργανώσεων της πόλης για την εφαρμογή του νομοσχεδίου των κοινωνικών ασφαλίσεων έβρισκε αποδοχή από την τοπική κοινωνία για το λόγο ότι διατύπωνε ένα κοινωνικό προβληματισμό που κυριαρχούσε στους εργαζομένους. Ο προβληματισμός αυτός είχε να κάνει με φαινόμενα που είχαν εκδηλωθεί στην πόλη όπως οι ασθένειες, η ανεργία κ.ά. που εκτός από το ότι απασχολούσαν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα επηρέαζαν την τοπική κοινωνία στο σύνολό της. Μπορεί ο καθένας να χρησιμοποιούσε διαφορετικά μέσα στον αγώνα για την επιβίωση ανάλογα με την κοινωνική του υπόσταση και τα κοινωνικά δίκτυα που διέθετε αλλά όλοι αντιλαμβάνονταν τα ζητήματα αυτά ως προβλήματα της κοινωνίας.

Συνεπώς η ψήφιση των κοινωνικών ασφαλίσεων εκλαμβάνόταν ως μια προνοιακή πολιτική που θα δώσει τις προϋποθέσεις για την εξασφάλιση της επιβίωσης των εργαζομένων. Στο πλαίσιο όμως της αναζήτησης της έρευνας για την ανάδειξη του εργατικού κινήματος της πόλης είναι αναγκαίο να γίνει η περιγραφή και να ερμηνευτούν τα μέσα και ο τρόπος που χρησιμοποίησε το εργατικό δυναμικό της πόλης στον αγώνα αυτό.

Στις 20-9-1931 συγκροτήθηκε συνεδρίαση από την εκτελεστική επιτροπή του ΕΚΚ, με παρόντα τον Γερουσιαστή Καλομοίρη, προκειμένου να λάβει αποφάσεις για το 6^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Το κυριότερο ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε η συνεδρίαση ήταν 1) εάν θα πρέπει να δεχτεί το Ε.Κ.Κ τον θεσμό των εδρών της Γερουσίας της Ομοσπονδίας και 2) κατά ποιο σύστημα θα πρέπει να εκλεγούν Γερουσιαστές. Στην συζήτηση αντιπαρατέθηκαν δυο απόψεις. Η μια άποψη εκφραζόταν από τον Στρατή ο οποίος τάχτηκε ενάντια στο θεσμό της Γερουσίας, και η άλλη άποψη εκφράστηκε από τους αντιπροσώπους των σωματείων των αρτεργατών και των καπνεργατών η οποία και πλειοψήφησε σε ψηφοφορία με 9 ψήφους έναντι

¹³⁰ Μεσσηνία 26/2/1932

¹³¹ Μεσσηνία 29/10/1931

της πρώτης με 7¹³². Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί για την διατύπωση της πρώτης θέσης είναι το γεγονός ότι ο θεσμός της εκλογής της Γερουσίας αποτέλεσε μια από τις προϋποθέσεις για τον ανταγωνισμό των μηχανισμών που με την σειρά του είχε ως αποτέλεσμα τη διάσπαση του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος.

Συνεπώς το γεγονός αυτό ο πρόεδρος του Ε.Κ.Κ. το είχε εκλάβει ως σημάδι αποδυνάμωσης των εργατικών οργανώσεων όπου θα επηρέαζε αρνητικά και τις οργανώσεις της Καλαμάτας όπως και τον κλάδο σιδηροδρομικών Πελοποννήσου. Για το λόγο αυτό ο Τουμπόπουλος κράτησε σε πρώτο βαθμό στρατηγική ανίχνευσης προκειμένου να εξεταστεί η επανενοποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος και έτσι δεν εντάχθηκε σαν σιδηροδρομικός συνδικαλιστής με τα Α.Ε.Σ¹³³.

Μια επιπλέον υπόθεση όσον αφορά την αντιπαράθεση που έχει εξελιχθεί στους κόλπους του συνδικαλιστικού κινήματος της πόλης με αφορμή το συνέδριο της ΓΣΕΕ, δίνεται από την εφημερίδα *«πάλη των τάξεων»*, όργανο των κομμουνιστικής οργάνωσης μπολσεβίκων λενινιστών (αρχαιομαρξιστών) Ελλάδας. Στην συνεδρίαση του ΕΚΚ παρευρίσκοντο οι εκπρόσωποι των λιμενεργατών ο μεν Διαμαντόπουλος που σύμφωνα με το έντυπο δεν είναι εργάτης και ο δε Γ. Καλογεράκος που χαρακτηρίζεται ως *«εκμεταλλευτής από τους λίγους που έχει η Καλαμάτα, έχει πολλές μαούνες βαποράκι ρυμουλκό και χρήματα, εργολάβος φορτοεκφορτώσεων με ψήφο θετική»*. Επίσης ως αντιπρόσωπος αρτεργατών, ο γνωστός τόσο στην Αθήνα όσο και στην Καλαμάτα απόφοιτος του σταλινισμού χαφιές Κατσαούνης».

Ο Τουμπόπουλος στην συνεδρίαση κατηγόρησε τον Καλομοίρη και τον Δημητράτο ότι είναι μαριονέτες του υπουργού Βουρλούμη ότι πήραν 50.000 δρχ και ότι παρουσιάζουν διαλυμένα σωματεία στο συνέδριο. Από την άλλη ο Καλομοίρης και ο Κατσαούνης επιτίθενται κατά του Στρατή ως προδότη του καπνεργατικού αγώνα¹³⁴.

Συνεπώς παρατηρούνται οι αντιθέσεις στο συνδικαλιστικό και εργατικό κίνημα της πόλης που είναι αποτέλεσμα των αντιθέσεων που έχουν προκύψει στο συνδικαλιστικό και εργατικό κίνημα της χώρας.

¹³² Μεσηνία 22/9/1931

¹³³ Ο πρόεδρος του Ε.Κ.Κ. Ι. Τουμπόπουλος που ήταν αντιπρόσωπος στο 5ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ διαμαρτυρήθηκε για τον αποκλεισμό του σωματείου βυρσοδεψεργατών. Την δυσαρέσκεια αυτή αντιλήφθηκε ο Γ. Λάσκαρης συνδικαλιστής των ΑΕΣ από τον χώρο των σιδηροδρομικών ο οποίος τον επισκεύτηκε για να τον προσεταιριστεί άλλα δεν τα κατάφερε. Κουμάντος, Π. (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα: Συμβολή στην ιστορία της πόλης, σ. 96

¹³⁴ *Η πάλη των τάξεων* 29/9/1931

Από την άλλη πλευρά όμως η συνέλευση των μελών του τμήματος Καλαμών του συνδέσμου ΣΠΑΠ που διεξήχθη στις 25 Σεπτεμβρίου πήρε απόφαση να θίξει στο Συνέδριο της ΓΣΕΕ τέσσερα σημεία με τα οποία ασκούσε έντονη κριτική στη διοίκηση της Ομοσπονδίας :

1) *“Τας διασπαστικές ενέργειας των διοικούντων της Γεν.Συνομοσπονδίας εργατών μέσα εις τας σιδηροδρομικές οργανώσεις....2) τας αντεργατικές και καθαρώς φασιστικές πράξεις του Γεν. Γραμματέως της Συνομοσπονδίας Δημητράτου εις το Πανεργατικόν Κέντρον Θεσσαλονίκης το οποίο επεχείρησε να καταλάβη δια της βίας με την καθαρά υποστήριξιν των αστυνομικών και στρατιωτικών αρχών....Τας παρόμοιας ενέργειας του γραμματέως ΓΣΕΕ Καλομοίρη εις το Εργατικόν Κέντρον Πατρών και Βόλου...3) της εγκληματικής αδράνειας της Διοικήσεως της Γ.Σ. εις τα μεγάλα εργατικά ζητήματα όπως είναι οι κοινωνικά ασφαλίσεις, η ανεργία, η τροποποίηση του νόμου 2112 περί καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας, της εργατικής στέγης κ.ά. και 4) το πούλημα των εργατών και των εργατικών οργανώσεων στο κράτος διά της επιδιώξεως να ψηφισθούν περί εργατικής εστίας και γραφείου ευρέσεως εργασίας¹³⁵”.*

Οι θέσεις αυτές αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητα του εργατικού συνδικαλισμού στην Καλαμάτα και επιπρόσθετα αποτελούν αντικείμενο νέων εξελίξεων στην πορεία του εργατικού συνδικαλισμού στην πόλη. Η ιδιαιτερότητα έχει να κάνει με το γεγονός ότι παρόλο που κάποια σωματεία έβλεπαν την αντικατάσταση του Στρατή από τον Δημητράτο ως αρνητική για το εργατικό κίνημα δεν προσχώρησαν στη νέα συνδικαλιστική ομοσπονδία του Στρατή. Αντίθετα, μέσα από τις γενικές συνελεύσεις τα σωματεία αυτά εξέλεξαν αντιπροσώπους για την συμμετοχή τους στο συνέδριο της ΓΣΕΕ η οποία διοικείτο από την ομάδα Δημητράτου και Καλομοίρη. Η δυσaráσκεια όμως προς την διοίκηση αλλά και οι προσωπικοί διαπληκτισμοί σε τοπικό επίπεδο θα διαμορφώσουν νέες συνθήκες στο χώρο του εργατικού συνδικαλισμού στην Καλαμάτα.

Στις αρχές του 1932 προκύπτουν δυο ζητήματα που γίνονται αντικείμενα συζήτησης στους κόλπους του ΕΚΚ. Το πρώτο αφορά την παραίτηση του προέδρου του ΕΚΚ και το δεύτερο την συγκρότηση πανεργατικής συγκέντρωσης με σκοπό την εφαρμογή των κοινωνικών ασφαλίσεων , την περίθαλψη των ανέργων και την μη ελάττωση των ημερομισθίων. Όσον αφορά το ζήτημα της πανεργατικής

¹³⁵ Μεσσηνία 1/10/1931

συγκέντρωσης το ΕΚΚ ανακοινώνει εγκύκλιο της ΓΣΕΕ για την οργάνωση συλλαλητηρίων των εργατών στην πόλη σχετικά με την διεκδίκηση των παραπάνω αιτημάτων¹³⁶. Στις 14 Φεβρουαρίου συνέρχονται οι αντιπρόσωποι των εργατικών σωματείων στα γραφεία του ΕΚΚ και εκφράζουν την αδιαφορία της κυβέρνησης για την ψήφιση των κοινωνικών ασφαλίσεων ενώ ταυτόχρονα συγκροτείται οργανωτική επιτροπή για την συγκέντρωση που θα πραγματοποιηθεί στην Λαϊκή Σχολή στις 21 Φεβρουαρίου¹³⁷. Ο διοικητής της χωροφυλακής Μεσσηνίας Παπαευσταθίου δηλώνει ότι δεν θα επιτραπεί στους εργάτες να μεταβεί η διαδήλωση προς τη Νομαρχία και το τυπογραφείο και ότι θα διαλυθούν δια της βίας εν ανάγκη εάν δεν υπακούσουν τις οδηγίες των αστυνομικών οργάνων¹³⁸.

Τα αιτήματα που έθεσαν τα σωματεία στην πανεργατική συγκέντρωση συνοψίζονται ως εξής : α) την παραχώρηση από τον Δήμο οικήματος για την στέγαση του ΕΚΚ και των οργανώσεων που ανήκουν σε αυτό, β) την εκδίκαση των εκκρεμούντων μηνύσεων στο Πταισματοδικείο Καλαμών όσον αφορά την παράβαση δώρου στους εργάτες οικοδόμους, γ) τον εφοδιασμό των εργατών οικοδόμων με βιβλιάριο ταυτότητας, δ) την αυστηρή εφαρμογή του δώρου στους τυπογράφους Καλαμάτας, ε) την αυστηρή εφαρμογή του νόμου περί υγιεινής στα τυπογραφεία Καλαμών, στ) την επέκταση του νόμου περί ιδρύσεως ταμείου ασφαλίσεως των εργατών τυπογράφων και στην επαρχία, ζ) την καταστρατήγηση της νυχτερινής εργασίας και στους αρτεργάτες η) την απόλυση όσων δεν είναι εφοδιασμένοι με βιβλιάριο ταυτότητας και υγείας, θ) την επέκταση του ταμείου ασφαλίσεως των αρτεργατών, κ) την αυστηρή εφαρμογή του δώρου στους αρτεργάτες Καλαμών, ι) την προστασία των ανέργων αρτεργατών Καλαμών, ια) την αποζημίωση των εκτοπισθέντων εργατών φορτοεκφορτωτών λιμένος Καλαμών που εργάζονται στους κυλινδρόμυλους Ευαγγελίστρια εξαιτίας της λειτουργίας του απορροφητικού σωλήνα, ιβ) την αφομοίωση των μισθών των μυλεργατών με αυτών του Πειραιά¹³⁹.

11. Το ζήτημα του Άρτου

¹³⁶ Σημαία 11/2/1932

¹³⁷ Σημαία 17/2/1932

¹³⁸ Σημαία 20/2/1932

¹³⁹ Σημαία 23/2/1932

Με την ίδρυση της αλευροβιομηχανίας *Ευαγγελίστρια* κατά το 1926 που θα γινόταν η μεταποίηση του σιταριού σε αλεύρι μέσω των κυλινδρόμυλων δόθηκαν στους κατοίκους της περιοχής οι ελπίδες για φτηνότερο ψωμί αλλά και για εργασιακή απασχόληση. Για την κοινωνία το ψωμί αποτελούσε το πρώτο σε ιεραρχία είδος διατροφής και η απόκτηση του αποτελούσε προϊόν μιας εξαντλητικής εργασίας. Συνεπώς η έννοια του ψωμιού νοηματοδοτούσε την ανάγκη του εργαζόμενου για την συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία προκειμένου να επιβιώσει ο ίδιος και η οικογένειά του. Αυτός είναι και ο λόγος που οι περισσότερες εφημερίδες ανεξαρτήτως πολιτικής κατεύθυνσης όταν αναφέρονται στην τιμή του άρτου έχουν το χαρακτηριστικό ότι απευθύνονται στο ψωμί του φτωχού λαού.

Αρχές της δεκαετίας του '30 απασχολούσε την κοινωνία το ζήτημα της τιμής του άρτου : *“Χθές η επιτροπή διατιμήσεων ηύξησε την τιμήν του άρτου κατα δέκα λεπτά, σήμερα την υποβιβάζει κατα δέκα, αύριον την αυξάνει και πάλιν δέκα η είκοσι λεπτά κατ’οκάν και η κωμωδία αυτή συνεχίζεται και θα συνεχίζεται ατελευτήτως¹⁴⁰”*. Μέσα λοιπόν στα νέα ιστορικά δεδομένα, τα όποια συνδέονται με την παγκόσμια οικονομική κρίση του καπιταλιστικού συστήματος και της επιρροής που αυτή είχε στην Ελλάδα αρχίζουν να αμφισβητούνται οι ελπίδες για φτηνό άρτο στην πόλη. Επιπλέον ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που θίχτηκε από την κοινωνία την περίοδο αυτή ήταν η ποιότητα του άρτου.

Το ζήτημα της ποιότητας του άρτου μπήκε ως προβληματισμός στην κοινωνία της πόλης όταν οι αρτεργάτες κατήγγειλαν την διεύθυνση του εργοστασίου ότι κάνει νοθεία στο αλεύρι με αποτέλεσμα την παρασκευή της κακής ποιότητας αλευριού . Το γεγονός αυτό το επιβεβαίωσε και ο ιατρονόμος Αδαμόπουλος¹⁴¹. Η νοθεία όμως πέρα από την κακής ποιότητας αλεύρι αποτελούσε και στρατηγική κερδοσκοπίας των αλευροβιομηχάνων, οι οποίοι αγοράζανε το σιτάρι φτηνά και το πούλαγαν πολύ ακριβότερα . Το κέρδος των αλευροβιομηχάνων από την νοθεία είχε να κάνει με το ότι γινόταν ανάμειξη κατώτερης ποιότητας σταριού, το οποίο κόστιζε πιο φτηνά. Συνεπώς η στρατηγική της αλευροβιομηχανίας ήταν το κόστος παραγωγής να είναι όσο πιο χαμηλό και το κέρδος όσο πιο υψηλό.

Από την άλλη πλευρά η διεύθυνση της αλευροβιομηχανίας με ανακοίνωση της απάντησε : *«όσον αφορά τον δημιουργηθέντα θόρυβον δεν εκπλησσόμεθα. Ο συναγωνισμός είναι οξύτατος και όλα τα επιτρέπει. Μη τυχόν δεν είχομεν κατά το*

¹⁴⁰ *Θάρρος* 29/4/1931

¹⁴¹ *Θάρρος* 31/1/1931

παρελθόν πολλαχόθεν βέλη κατα του κολοσσού όστις λέγεται ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑ. Μην τυχόν δεν διεδόθη πέρισυν ότι τα άλευρά μας είναι εστία πανώλους¹⁴².» Επιπλέον η διεύθυνση της αλευροβιομηχανίας Φεραδούρου-Αποστολάκη που στεγαζόταν δίπλα από το συγκρότημα της Ευαγγελίστριας μηνύθηκε με την κατηγορία για αισχροκέρδεια και η απόφαση του πλημμελειοδικείου ήταν η αθώωση της¹⁴³.

Το εργατικό δυναμικό της Καλαμάτας μέσα από τις συνδικαλιστικές του οργανώσεις κινητοποιήθηκε ώστε να βρεθεί λύση στο ζήτημα της τιμής του άρτου εφόσον η ανάγκη της απόκτησης του, αντιστοιχούσε σε ένα μέρος του κόστους από το μεροκάματό του: « Κατά την προχθεσινήν μακράν συνεδρίασιν της Διοικήσεως του ΕΚΚ εγένετο μεταξύ των άλλων και συζήτησις επί της κακής ποιότητος του άρτου και της τιμής αυτού. Ελήφθη απόφασις όπως το Εργατικόν Κέντρον προβεί εις ενεργείας παρά τη επιτροπή των διατιμήσεων διά την μείωσιν της τιμής του άρτου εφόσον η ποιότης των αλεύρων κοστίζει ολιγώτερον¹⁴⁴.»

12. Ο αγώνας κατά της Φυματίωσης

«Καλούνται πάντες οι εργάται φορτοεκφορτωταί Λιμένος Καλαμών, όπως σήμερον Παρασκευήν και ώραν 6:30 προσέλθωσι εις τα γραφεία του Εργατικού Κέντρου Καλαμών ινα λάβωσι γνώσιν εγγράφου του Πολιτικού Γραφείου του Προέδρου της Κυβερνήσεως και του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας αφορόντως την ίδρυσιν Ταμίου Συντάξεων Φορτοεκφορτωτών καθώς και της αποφάσεως του Ε.Κ. περι συγροτήσεως συλλαλητηρίου δια την ανέγερσιν Σανατορίου¹⁴⁵.».

Κατά το καλοκαίρι του 1931 απασχόλησε την τοπική κοινωνία η αγορά του Σανατορίου Βυτίνας από το ταμείο Σανατορίου Ιθώμης. Η κοινή γνώμη της πόλης αν λάβουμε υπόψη τις τοπικές εφημερίδες ήταν αντίθετες με αυτή την αγορά η οποία κόστιζε 7.000.000 δρχ και τα δωμάτια που διέθετε το Σανατόριο άγγιζαν τα 45 και βρίσκονταν μακριά από την πόλη. Έχοντας υπόψη του το ΕΚΚ τα παραπάνω προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν οι φυματικοί σε περίπτωση αγοράς του Σανατορίου πήρε την πρωτοβουλία να συγκροτήσει συλλαλητήριο με το σκεπτικό ότι :

¹⁴² Θάρρος 31/1/1931

¹⁴³ Σημαία 7/7/1932

¹⁴⁴ Μεσσηνία 21/4/1931

¹⁴⁵ Θάρρος 4/9/1931

«το ζήτημα της εσφαλμένης αντιφυματικής τακτικής πρωτίστως την εργατική τάξη ενδιαφέρει. «Διότι εις τους κόλπους αυτής υπάρχουν οι περισσότεροι άποροι φυματικοί και επι το πλείστον οικογενειάρχαι που κανείς δεν έχει την ελπίδα να μπή εις τα 45 κρεβάτια που πρόκειται να αγορασθούν αντί 7.000.000 δρχ¹⁴⁶».

Με τον τρόπο αυτό δίνεται στο ζήτημα της φυματίωσης μια ταξική υπόσταση και δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε να πολιτικοποιήσουν οι οργανωμένοι εργάτες το ζήτημα αυτό συνδέοντας το με την κοινωνική τους υπόσταση. Αυτό συντελείται ως ένα βαθμό και από αναφορές αυτοκτονιών στον τοπικό τύπο ανθρώπων κατώτερης κοινωνικής προέλευσης εξαιτίας της ασθένειας τους.

Από την άλλη πλευρά, όμως, για την επιτυχία της δημιουργίας ενός Σανατορίου που θα λειτουργεί προς όφελος των εργαζομένων το ΕΚΚ πρότεινε την ταξική συνεργασία : *«Δι' αυτό και εκινήθησαν οι συντηρητικοί εργάται στηριζόμενοι εις την υποστήριξιν όλου του εργαζομένου κόσμου και των βιομηχάνων και των επαγγελματιών και των κτηματιών και των αγροτών».* Η διοίκηση του εργατικού κέντρου διαμαρτυρήθηκε στον Στρατή για την μη συμφέρουσα αγορά του Σανατορίου και εκείνος επισκέφτηκε τον υπουργό Υγείας Παππά που δεν ενέκρινε την αγορά : *«σύμφωνα με την επιστολή του εν λόγω γερουσιαστή αυτός δεν εγκρίνει την αγοράν. Δι' αυτό το υπουργείο αν το αδελφάτο επιμείνη εις την αποφασί του θα κόψη μια επιχορήγησι που δίνει από τον προϋπολογισμό από 500.000 δρχ το χρόνο¹⁴⁷».*

Η κομμουνιστική οργάνωση μπολσεβίκων λενινιστών (αρχαιομαρξιστών) Ελλάδας μέσα από το έντυπο που εκδίδει την «*πάλη των τάξεων*» θίγει το γεγονός της αγοράς του σανατορίου και συνδέει την φυματίωση με τις συνθήκες εργασίας των εργατών στην Καλαμάτα. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι οι παράγοντες της ασθένειας οφείλονται στις ώρες εργασίας που υπερβαίνουν το 8ωρο στα οινοπνευματοποιεία, στα εργαστήρια και στα ημερομίσθια που φτάνουν από 15 έως 40 δρχ. Παράλληλα στο άρθρο του με τίτλο «*οι εργατοκάπηλοι Καλαμών*» κατηγορεί τον Τουμπόπουλο ως προδότη της εργατικής τάξης :

«την Κυριακή 6^η τρέχοντος έγινε στον κινηματογράφο «Ζέφυρος» με πρωτοβουλία του ΕΚΚ ένα συλλαλητήριο εναντίον της αγοράς του σανατορίου της Βυτίνας σαν βλαβερή για την εργατική τάξη της Μεσσηνίας. Πήραν μέρος περί τους 150 εργάτες που το παρακολουθούσαν με αδιαφορία. Ο πρόεδρος του ΕΚΚ Τουμπόπουλος πουλημένος στους εργοδότες και που μοναδικός του ρόλος είναι να διασπά να προδίνει

¹⁴⁶ Θάρρος 4/9/1931

¹⁴⁷ Θάρρος 4/9/1931

τους εργάτες αφού όλον τον άλλον καιρό κοιμότανε για τα άμεσα ζητήματα των εργατών ζύπνησε έτσι ξαφνικά για να «ενδιαφερθεί», για τα συμφέροντα των εργαζομένων, προσπαθώντας με φτηνή δημοκοπία να σκεπάσει τον προδοτικό του ρόλο¹⁴⁸»

13. Τα δύο εργατικά κέντρα

Κατά την περίοδο του 1932 το εργατικό δυναμικό στην Καλαμάτα είχε οργανωθεί σε πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια συνδικαλιστικά όργανα. Πρωτοβάθμια ήταν τα σωματεία των μυλεργατών, οινοπνευματεργατών, βυρσοδεψεργατών, οικοδόμων, τεχνιτών βιομηχανιών καπνού, σύνδεσμος εργατών θαλάσσης, υποδηματεργατών, γκαρσονιών κ.ά.. Δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο αποτελεί το Εργατικό Κέντρο Καλαμάτας. Μετά την εκλογή όμως του Δουβέα που ήταν πρόεδρος του σωματείου αρτεργατών και οπαδός του Καλομοίρη¹⁴⁹ ως προέδρου του ΕΚΚ που διεξήχθη στις 4 Ιουνίου 1932¹⁵⁰ παρατηρείται προσπάθεια συγκρότησης ενός νέου άτυπου δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού φορέα με αντιπρόσωπο τον Τουμπόπουλο με το όνομα Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα. Ένας από τους λόγους που μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός είναι ότι κάποια από τα σωματεία που οι αντιπρόσωποι τους έχασαν στην εκλογή για την διοίκηση του ΕΚΚ συγκρότησαν νέο συνδικαλιστικό φορέα για να εκπροσωπούνται.

Η διοικητική επιτροπή του ΕΚΚ προσκείμενη στην ΓΣΕΕ καταγγέλλει τα ΑΕΣ επειδή εξέφρασαν ενώπιον του υφυπουργού της εθνικής οικονομίας Κυριαζή ότι το ΕΚΚ ακολουθεί την τακτική τους¹⁵¹.

Μέσα στο εργατικό κέντρο Καλαμάτας οι ιδεολογικές και πολιτικές αντιθέσεις έχουν πάρει διαλυτική μορφή με αποτέλεσμα να ιδρυθεί νέο δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο, το Πανεργατικό Κέντρο, με πρόεδρο τον Τουμπόπουλο, που ήταν επικεφαλής στα Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα. Τα σωματεία που ήλεγχε το ΚΚΕ ανήκαν στην δύναμη των συνδικάτων που ονομάζονταν ταξικά.

Το Εργατικό Κέντρο κατηγορούσε το Πανεργατικό ότι ήταν εργοδοτικό και ότι ιδρύθηκε μετά την υπόδειξη της κεντρικής ασφάλειας. Επιπλέον, το εργατικό

¹⁴⁸ Η πάλη των τάξεων 18-9-1931

¹⁴⁹ Καράμπελας Ν. Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό, Καλαμάτα : Νέστορ

¹⁵⁰ Κουμάντος, Π. (1997). Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960, Καλαμάτα:

Συμβολή στην ιστορία της πόλης.σ. 101

¹⁵¹ Σημεία 2-6-1932

κέντρο Καλαμάτας κατηγορεί τον πρόεδρο του Πανεργατικού Κέντρου ότι ακολουθεί την πολιτική του κόμματος των φιλελευθέρων, ενώ αυτός με τη σειρά του κατηγορεί την διοίκηση του ΕΚΚ για πλήρη υποταγή στον Παπαναστασίου¹⁵².

Πολλοί φορτοεκφορτωτές του λιμανιού εξέλαβαν τη σύσταση του Πανεργατικού Κέντρου ως διασπαστική κίνηση και κατήγγειλαν τον πρώην πρόεδρο του ΕΚΚ Ιωάννη Τουμπόπουλο ότι σε συνεργασία με τον πρόεδρο του σωματείου Εργατών Θαλάσσης Ι. Καλογεράκο προσπαθούν να διασπάσουν τους φορτοεκφορτωτές του λιμανιού της Καλαμάτας¹⁵³. Στις 11-3-1932 έπειτα από πρόσκληση του παγκρατικού συμβούλου της ΓΣΕΕ Απ. Διαμαντόπουλου συγκεντρώθηκαν 200 λιμενεργάτες και αποφάσισαν την ίδρυση νέου πρωτοβάθμιου συνδικαλιστικού σωματείου με τίτλο *Ένωση Φορτοεκφορτωτών Λιμένος Καλαμών* το οποίο ανήκει στην δύναμη του ΕΚΚ¹⁵⁴. Συνεπώς λειτουργούν δυο σωματεία λιμενεργατών στην πόλη το ένα ανήκει στην δύναμη του ΕΚΚ και έχει πρόεδρο τον Απ. Διαμαντόπουλο και το άλλο που ανήκει στην δύναμη του Πανεργατικού Κέντρου με πρόεδρο τον Ι. Καλογεράκο.

Σε συνθήκες όξυνσης της ανεργίας και των κοινωνικών αντιθέσεων στην πόλη το ΕΚΚ βρισκόταν σε στενή επαφή με τα σωματεία, αναζητώντας τρόπους ανεύρεσης χρημάτων για την περίθαλψη του εργατικού δυναμικού και ανταλλάσσοντας απόψεις για την κοινωνική ασφάλιση και την οργάνωση συσσιτίων¹⁵⁵. Παράλληλα το Πανεργατικό Κέντρο αποφάσισε να ζητήσει από την κυβέρνηση να μειώσει την τιμή του ψωμιού και του λαδιού η τιμή του οποίου ήταν 40 δρχ κατα το 1931¹⁵⁶, να πάρει μέτρα για την αισχροκέρδεια να ασφαλίσει τους ανέργους, και να χορηγήσει 500 μερίδες συσσιτίου σε είδος υπό μορφή επιδόματος ανεργίας¹⁵⁷. Συνεπώς, τα ζητήματα της περίθαλψης, της ασφάλισης, του φτηνού ψωμιού κτλ ανάγουν τον προβληματισμό σε κοινωνικό επίπεδο και κάνουν τις συνδικαλιστικές οργανώσεις να επιλέγουν μορφές δράσεις με απεργίες και συγκεντρώσεις, προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους, και να δώσουν λύσεις στα προβλήματα.

¹⁵² Παναγής Κουμάντος, *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960 - Συμβολή στην ιστορία της πόλης*, Καλαμάτα 1997, ιδιωτική έκδοση, σ. 102

¹⁵³ εφημ. *Μεσσηνία*, 22 Μαρτίου 1932.

¹⁵⁴ *Μεσσηνία* 12/3/1932

¹⁵⁵ Κουμάντος, Π. (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα: Συμβολή στην ιστορία της πόλης, σ. 99

¹⁵⁶ Αρχείο Νίκου Σύριγγα 1

¹⁵⁷ Ο. π. ,σ. 107

Στις 10 Απρίλη 1932 διοργανώθηκε πανεργατική συγκέντρωση στην αίθουσα της Λαϊκής σχολής από το ΕΚΚ με συμμετοχή 1500 εργατών. Κατά την εκδήλωση σύμφωνα με την εφημερίδα η «*πάλη των τάξεων*» η χωροφυλακή τοποθέτησε έφιππη και πεζική φρουρά στην νομαρχία και στο δημαρχείο. Στην εκδήλωση τοποθετήθηκε ο αρχειομαρξιστής Κουρής ο οποίος ήταν μέλος του σωματίου των ιδιωτικών υπαλλήλων και εξέφρασε την ανάγκη δημιουργίας 20μελούς επιτροπής για την διεκδίκηση συσσιτίων και επιδομάτων ανεργίας όπως επίσης και για τους αντεργατικούς και τρομοκρατικούς νόμους. Έπειτα, ο εργάτης οικοδόμος Σκαρέας τοποθετήθηκε κατά των σπαταλών του Δήμου και στη συνέχεια ο τυπογράφος Χρονέας που υποστήριξε την εκλογή της 20μελούς επιτροπής. Στην εκδήλωση τοποθετήθηκε και ο αρχειομαρξιστής καπνεργάτης Θεοδορακόπουλος αναλύοντας τον αντεργατικό νόμο που προκύπτει από το ιδιώνυμο. Όταν πήρε το λόγο ο γραμματέας του ΕΚΚ Αναγνωστόπουλος, συντηρητικός καπνεργάτης και ανέφερε τις ενέργειες του Κέντρου για τους ανέργους έκαναν την εμφάνιση τους τρεις νέολαιοι μέλη του ΚΚΕ φωνάζοντας «κάτω ο σοσιαλφασισμός».

Στην εκδήλωση εγκρίθηκε ψήφισμα που απαιτούσε την παραχώρηση συσσιτίου και επιδομάτων από τον Δήμο, την κατάργηση των αντεργατικών νόμων και την Γενική Αμνηστία. Κατά την έξοδο των εργατών από την λαϊκή σχολή η αστυνομία συνέλαβε τους τρεις νεολαίους και η εκλεγείσα επιτροπή πήγε στην νομαρχία και απαίτησε την απελευθέρωση τους¹⁵⁸.

Σύμφωνα με την τοπική εφημερίδα *Σημαία* οι παρευρισκόμενοι εργάτες αποφάσισαν να διαμαρτυρηθούν για την ασκούμενη τρομοκρατία εις βάρος των αγωνιζόμενων εργατών, να αγωνιστούν για την κατάργηση των αντεργατικών νόμων και να προασπίσουν τον σεβασμό στις συνδικαλιστικές ελευθερίες. Επιπλέον, αποφάσισαν να επιβληθεί η φορολογία που προβλέπει το νομοθετικό διάταγμα για την οργάνωση των συσσιτίων των ανέργων εργατών. Από την συνέλευση ανατέθηκε σε 20μελή επιτροπή να δώσει τα ψηφίσματα στον νομάρχη και στον δήμαρχο¹⁵⁹.

Η κινητοποίηση των εργατών πάνω στο ζήτημα της ανεργίας επηρέασε ώστε να εκλεχθεί τριμελής επιτροπή από το Δημοτικό Συμβούλιο η οποία θα βασιζόταν στο νομικό διάταγμα που προέβλεπε την σύσταση εργατικών συμβουλίων και επιβάλλει δημοτική φορολογία στους επαγγελματίες για την ενίσχυση των ανέργων :

¹⁵⁸ *Η πάλη των τάξεων* 26/4/1932

¹⁵⁹ *Σημαία* 12/4/1932

«Ακολούθως εγένετο συζήτηση επι του επιδοθέντος προς τον Δήμον ψηφίσματος της προχθεσινής Πανεργατικής συγκεντρώσεως συσσιτίων υπό του Δήμου. Τους πόρους δια τα συσσίτια ταύτα ο Δήμος δύναται να εξεύρη δια της επιβολής ορισμένων φορολογιών¹⁶⁰». Η τοπική εφημερίδα *θάρρος* παίρνει θέση υπέρ των επαγγελματιών της πόλης οι οποίοι δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στους φόρους και αναγκάστηκαν να κλείσουν τα καταστήματα τους γράφοντας ότι :

« η θέσις των εργατών είναι πλεονεκτική σε σχέση συγγριτικώς προς την των επαγγελματιών, διότι ούτε επιτηδεύματα, ούτε φωτισμούς, ούτε υπαλληλίαν, ούτε ενοίκια καταστημάτων, ούτε διάφορους άλλας φορολογίας πληρώνουν όπως οι ταλαίπωροι επαγγελματίαι¹⁶¹».

Σύμφωνα πάντως με σχετικό κύριο άρθρο της εφημερίδας *Σημαία*, η λειτουργία των οικονομικών συσσιτίων είναι αδύνατη γιατί η διατροφή των ανέργων στην πόλη απαιτεί πάνω από 200.000 δρχ μηνιαίως ενώ οι συμπολίτες δεν προσφέρουν ούτε 2000.000 λεπτά το έτος «διότι οι επαγγελματίαι δεν στέργουν είς την επιβολήν ειδικής φορολογίας και ίσως δεν έχουν άδικο. Οι πλούσιοι δεν εισφέρουν τίποτε. Οι γενόμενοι έρανοι είναι πενιχρότατοι»¹⁶².

Ένα άλλο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει το εργατικό δυναμικό της πόλης κατά την περίοδο του μεσοπολέμου ήταν η απότομη ανατίμηση της αξίας των ειδών πρώτης ανάγκης όπως το έλαιον που την περίοδο του 1932 από 20 δρχ κατά οκά ανατιμήθηκε κατά 23 δρχ κατά οκά¹⁶³. Ως εκ τούτου το ΕΚΚ συγκαλούσε γενικές συνελεύσεις στα σωματεία στα όποια υπάγονταν στην δύναμη του για να αποφασίσουν την συγκρότηση συλλαλητηρίου διαμαρτυρίας κατά της ακρίβειας¹⁶⁴.

Η αρμόδια επιτροπή του δημοτικού συμβουλίου που είχε αναλάβει την οργάνωση συσσιτίων για τους άνεργους εργάτες συνιστούσε να επιβληθεί φορολογία στα εισαγόμενα εμπορεύματα αυξάνοντας το ποσοστό του δημοτικού δασμολογίου κατά 50%¹⁶⁵.

Το εργατικό δυναμικό της πόλης το οποίο ήταν οργανωμένο σε σωματεία την περίοδο του Πάσχα περίμενε οικονομικά βοηθήματα που θα του έδινε την δυνατότητα να συντηρήσει τις οικογένειες του κατά τις γιορτές. Στις 30 Απρίλη 1932 σύμφωνα με την εφημερίδα *Σημαία* :

¹⁶⁰ *Σημαία* 12/4/1932

¹⁶¹ *Θάρρος* 13/4/1932

¹⁶² *Σημαία* 15/4/1932

¹⁶³ *Σημαία* 17/4/1932

¹⁶⁴ *Σημαία* 25/5/1932

¹⁶⁵ *Σημαία* 27/4/1932

«300 περίπου εργάται συνεκρότησαν την πρωίαν αυθόρμητον διαδήλωσιν με επικεφαλής εργάτας κομμουνιστάς». Σκοπός της διαδήλωσης ήταν να διαμαρτυρηθούν στον Νομάρχη για την άρνηση της επιτροπής να παραδώσει χρήματα στο Ε.Κ.Κ αλλά οι διαδηλωταί δεν ηρκέσθησαν μόνο εις τούτο. Προέβησαν ακόμη και εις εκδηλώσεις υπέρ του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδος και υπέρ της Γενικής Συνομοσπονδίας (Κομμουνιστικής) που ένεκα προεκάλεσαν την επέμβασιν των παρακολουθούντων αυτούς οργάνων της Ειδικής Ασφαλείας. Κατά την διάρκεια της εκδήλωσης οι εργάτες συγκρούστηκαν με τις δυνάμεις της χωροφυλακής και εμολωπίσθησαν μερικοί εργάται και ο Γ. Ναθαναήλ Ενωμοτάρχης και ο Ν. Ματσούκας χωροφύλακας».

Συνέπεια της σύγκρουσης ήταν η σύλληψη των πέντε εργατών : Αναστασόπουλου, Καρυδόγιαννη, Μπάμπουρη, Σκαρέα και Κατσαούνη. Το γεγονός αυτό κινητοποίησε επιτροπή του ΕΚΚ να διαμαρτυρηθεί για την σύλληψη και να ζητήσει την απελευθέρωση τους¹⁶⁶.

Η εφημερίδα *πάλι των τάξεων* πάνω στο ζήτημα της κινητοποίησης των εργατών που διεκδικούσαν επιδόματα βοήθειας αναφέρει ότι :

« αυθόρμητα οι εργάτες ξεκίνησαν για την Δημαρχία, φωνάζοντας « θέλουμε ψωμί και δουλειά». Ο δήμαρχος όμως απουσίαζε και οι εργάτες καταγανακτισμένοι τράβηξαν εν διαδήλωσει διαμέσου της λεωφόρου Αριστομένους για την Νομαρχία. Ο νομάρχης άρχισε να λέει στους εργάτες ότι δεν δίνουνε όλα τα λεφτά γιατί δεν είναι όλοι άνεργοι και θα τα δώσουνε άλλη μέρα αφού εξετάσουνε. Οι εργάτες όμως άρχισαν να τον αποδοκιμάζουν και να απαιτούν να τους δοθεί ολόκληρο το ποσό. «Ο Καπετάν τραμπούκος Γιαλουράκος θέλοντας να κάνει επίδειξη της ικανότητας του στον Νομάρχη επιτίθεται με τον υποκόπανο να χτυπήσει μερικούς εργάτες. Κατά την ώρα της συμπλοκής συνέλαβαν και έξι εργάτες».

Ο *Ριζοσπάστης* πάνω στο θέμα της εργατικής εκδήλωσης είχε τον τίτλο « με επικεφαλής τους κομμουνιστές εκατοντάδες άνεργοι διαδήλωσαν μαχητικά στην Καλαμάτα». Αναφέρει ότι στην κινητοποίηση προστέθηκαν 200 γυναίκες και ότι «επι 20 λεπτά της ώρας γίνονταν έξω από την νομαρχία πραγματική μάχη κατά την οποία οι εργάτες κατόρθωναν να αντιμετωπίσουν τις αστυνομικές δυνάμεις». Επιπλέον, γράφει ότι από τους συλληφθέντες κρατήθηκαν ο Αναστασόπουλος, ο Μπάμπουρης και ο Καρυδόγιαννης τους οποίους χαρακτηρίζει συντρόφους¹⁶⁷».

¹⁶⁶ Σημαία 1/5/1932

¹⁶⁷ Ριζοσπάστης 5/5/1932

14. Απεργιακές κινητοποιήσεις

Το εργατικό δυναμικό που έχει συγκροτήσει σωματειακές οργανώσεις στην πόλη θα διατυπώσει αιτήματα με τα οποία θα συγκρουστεί με τους εργοδότες. Επομένως, πρώτο μέλημα για την διερεύνηση της διεκδικητικής πολιτικής των εργατών είναι να αναζητηθούν ποια ήταν τα αιτήματα, δηλαδή τι ήταν αυτό που τους ενεργοποιούσε ώστε να έρθουν σε αντιπαράθεση είτε με θεσμοθετημένους φορείς όπως το κράτος, είτε με κοινωνικές κατηγορίες που η θέση τους στην παραγωγική διαδικασία είναι διαφορετική.

Για την προσέγγιση της παραπάνω υπόθεσης είναι αναγκαίο μεθοδολογικά να αποτυπωθούν οι αντιθέσεις, μεταξύ του οργανωμένου εργατικού δυναμικού σε σωματεία, πάνω στην παραγωγική και εργασιακή διαδικασία. Δεύτερο μέλημα είναι να διερευνηθούν τα μέσα με τα οποία αποτυπώνεται η διεκδικητική πολιτική από τις εργατικές οργανώσεις όσο και τα κοινωνικά δίκτυα που αποτελούν προϋποθέσεις ώστε τα εργατικά αιτήματα να λάβουν την μορφή κινήματος.

Κατά αυτόν τον τρόπο συγκροτούνται τα γεγονότα που διαφωτίζουν την συνδικαλιστική και κινηματική δράση κάποιων από τα σωματεία και συντελούν στην περαιτέρω διερεύνηση του εργατικού κινήματος της Καλαμάτας. Η παράθεση των γεγονότων θα απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με την στρατηγική των ανθρώπων που συγκροτούν το σωματείο ώστε να καταφέρουν να συντηρήσουν τις οικογένειές τους και να επιβιώσουν μέσα στην κοινωνία.

14. 1. Το ζήτημα των ραπτεργατών

Η πάγια εργοδοτική τακτική της επιμήκυνσης του ωραρίου εργασίας πέραν των δέκα ωρών συνάντησε την αντίδραση του απασχολούμενου προσωπικού στα εργαστήρια της πόλης. Η τακτική αυτή όσον αφορά τα μικρά καταστήματα όπως ήταν τα ραφεία αποσκοπούσε στην επιβίωση της επιχείρησης που σημαίνει ότι κάθε φορά που υπήρχε φόρτος εργασίας οι εργάτες παρέμεναν στα καταστήματα μέχρι να ολοκληρωθεί η δουλειά τους¹⁶⁸.

Το Σωματείο Ραπτεργατών Καλαμάτας, σε συνεργασία με το Πανεργατικό Κέντρο της πόλης προέβη σε σειρά ενεργειών για τη διατήρηση του κεκτημένου της

¹⁶⁸ Φουντανόπουλος, Κ. (2002). “Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,” στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 303

δεκάωρης εργασίας. Πέραν των συχνών λογομαχιών επί του ζητήματος με τους εργοδότες αλλά και τους άτυπους εκπροσώπους των τελευταίων στους χώρους εργασίας, όπως μας μαρτυρεί το βιβλίο πρακτικών του Σωματείου, οι ραπτεργάτες της πόλης απευθύνθηκαν, σε πρώτη φάση, και στη Διοίκηση Χωροφυλακής της πόλης, την καθ' ύλην αρμόδια αρχή για την τήρηση του εργασιακού ωραρίου.

Τη μάλλον αναμενόμενη απροθυμία των κρατικών αρχών να συγκατανεύσουν στα εργατικά αιτήματα ακολούθησε η κήρυξη απεργίας, έπειτα από τη σύγκληση γενικής συνέλευσης, από πλευράς των ραπτεργατών. Οι συνήθως ομόφωνες αποφάσεις περί κήρυξης απεργίας μαρτυρεί ενδεχομένως μια ηθική αντίληψη της εργασίας αλλά και δείγμα συναδελφικής αλληλεγγύης σε εργαζόμενους άλλων κλάδων που αντιμετώπιζαν αντίστοιχα προβλήματα.

Παράλληλα, η οργάνωση και ο συντονισμός της απεργιακής κινητοποίησης από το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο της πόλης, το Πανεργατικό Κέντρο, χαρακτήριζε και την δυναμική που μπορούσε να είχε καθώς αυτό το όργανο αποτελούσε και ένα μηχανισμό μέσα από τον οποίο έρχονταν σε επαφή και εργάτες από άλλους κλάδους. Παρά την συνήθως ψυχρή αποτύπωση του κλίματος των εργατικών συνελεύσεων που μας προσφέρουν τα Βιβλία Πρακτικών της εποχής, μια αμυδρή εικόνα των τεκταινομένων στη συνέλευση των ραπτεργατών της 7^{ης} Μαΐου 1933 με παρόντα 25 μέλη μας παρέχει το παρακάτω απόσπασμα:

«Πρόεδρος λέγει ότι η σημερινήν έκτακτος γενική συνέλευσις οφείλεται εις την απεργίαν των συναδέλφων μας του καταστήματος Χωραΐτη και παρακαλεί έναν εκ των απεργών να αναφέρει τους λόγους δια τους οποίους απήργησαν. Σαρατσιώτης απεργός λέγει ότι ο εργοδότης τους έβαζε την δουλειά μαζεμένη και τους κρατούσε πολλές ώρας ώστε την εργασίαν την σήμερον να την κάνουν για τρεις ημέρες. Η συνέλευσις ομοφώνως κηρύσσεται υπέρ της απεργίας όπως δια ταύτης εφαρμοσθούν τα δίκαια αιτήματά των. Πρόεδρος εν συνεχεία δίδει τον λόγον εις τον εκπρόσωπον του Πανεργατικού Κέντρου Βελισάρην όστις δια μακρόν ανέπτυξε τα της απεργίας συστήσας όπως μη παρουσιασθή κανείς απεργοσπάστης. Τον λόγον του κ. Βελισάρη υποδέχονται τα μέλη με παρατεταμένα χειροκροτήματα»¹⁶⁹.

Σημειωτέον επίσης πως για την οργάνωση της απεργίας εκλεγόταν επιτροπή από τη συνέλευση του σωματείου η οποία και αναλάμβανε το συντονισμό της¹⁷⁰.

¹⁶⁹ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁷⁰ Να αναφερθεί ότι η συγκροτηθείσα απεργιακή επιτροπή απαρτιζόταν από τους Χαρ. Βλαχοπουλιώτη, Γ. Παπαδόπουλο, Χρ. Κούτρο, Γ. Σπυρόπουλο, Δ. Δημητριάδη, Ιωάννη Περσόπουλο,

Όσον αφορά τη στάση της Χωροφυλακής απέναντι στις εργατικές διεκδικήσεις, να σημειωθεί πως απροκάλυπτα στάθηκε στο πλευρό των εργοδοτών, εξέφραζε την νομιμότητα της υπερωρίας γεγονός που προκαλούσε την διαμαρτυρία της πλειοψηφίας του σωματείου : « ο πρόεδρος αναφέρει στις 5-11-1933 ότι η επιτροπή επήγε στην Διοίκησιν Χωροφυλακής η οποία λέγει ότι δικαιούνται οι εργοδόται υπερωρίας. Ο πρόεδρος καταφέρεται εναντίον της υπερωρίας διότι θα είναι ως λέγει καταστροφή του Ιθώρου¹⁷¹».

Από την πλευρά τους, οι εργοδότες παρακολουθώντας τις ενέργειες του προσωπικού τους έρχονταν σε συνεννόηση μεταξύ τους μέσα από τους δικές τους οργανώσεις με σκοπό να καθορίζουν οι ίδιοι τον τρόπο με τον οποίο θα οργανώνεται η εργασιακή διαδικασία. Παράλληλα, η συγκρότηση ενός υποτυπώδους δικτύου πληροφόρησης με τα εργατικά σωματεία άλλων πόλεων στον ίδιο κλάδο έδινε στους εργαζομένους τη δυνατότητα να επικαλεστούν στις διαπραγματεύσεις τους με τις κρατικές αρχές και την εργοδοσία για τα κεκτημένα άλλων πόλεων:

« [...] ο πρόεδρος λαβών τον λόγον στις 8-10-1933 εκθέτει τας ενέργειας της επιτροπής είς την νομαρχίαν περί Ιθώρου εργασίας οπού ο κ. νομάρχης αναγνώρισε τα δίκαια αιτήματα, εκάλεσε δε την επομένην πρόεδρο των εργοδοτών μετά του ίδιου και του εξέθεσε τα ζητήματα και ο πρόεδρος των εργοδοτών του ηρνήθη τα αιτήματα ειπών ότι θα καλέσει γενική συνέλευσιν των εργοδοτών και θα απαντήσει εις το ψήφισμα μας. Εν στη συνέχεια αναγιγνώσκεται το σταλέν έγγραφον του σωματείου ραπτεργατών Πατρών που αναφέρει την εφαρμογήν Ιθώρου εργασίας πως επιτεύχθη είς Πάτρας. Εψήφησαν 32 κατά της υπερωρίας και υπέρ 2 [...]»¹⁷².

Παράλληλα, όμως, με τις κινητοποιήσεις των ραπτεργατών είχαν αναπτυχθεί διαφορετικές θέσεις όσον αφορά τις διεκδικήσεις τους. Αυτό σημαίνει ότι το εργατικό δυναμικό δεν αποτελούσε ένα ενιαίο πολιτικό και ιδεολογικό σώμα αλλά είχαν εκφραστεί αντιθέσεις στα πλαίσια της τακτικής του σωματείου με βάση την ιδεολογική και πολιτική κατεύθυνση του καθενός.

Τα αιτήματα που έθεσε ο πρόεδρος του Πανεργατικού Κέντρου στην συνέλευση των ραπτεργατών στις 18 Οκτώβρη 1933 αναδεικνύουν την διαφορετική αντίληψη όσον αφορά τις εργατικές διεκδικήσεις μεταξύ των κομμουνιστών και των ρεφορμιστών. Όταν ο πρόεδρος του Πανεργατικού Κέντρου έθεσε τα αιτήματα που

Παν. Παντελάκη, Παν. Διακουμέα και Δημ. Μπελαούρη.

¹⁷¹ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁷² ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

θα πρέπει να εγκρίνει το σωματείο εκδηλώθηκαν διαφωνίες ως προς την τακτική του συνδικαλιστικού κινήματος οι οποίες μπορούν να ερμηνευτούν με την διαφορετική θέση που είχαν οι κομμουνιστές πάνω στο ζήτημα των κοινωνικών ασφαλίσεων. Οι αντιθέσεις αυτές που έθεταν διαφορετικές πολιτικές κατευθύνσεις λάμβαναν συχνά την μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης. Σύμφωνα με το πρακτικό της εν λόγω συνέλευσης των ραπτεργατών Καλαμάτας :

« [...] ο πρόεδρος του εργατικού κέντρου λέγει ότι τώρα θα μας παρουσιασθούν σημαντικότερα ζητήματα, θα ζητήσουμε 15 ημερών άδεια με πλήρης αποδοχές, περίθαλψιν δια τους ασθενείς και ζητή όπως η συνέλευσις ομοφώνως θα πρέπει να το εγκρίνει. Τα ζητήματα αυτά ομοφώνως δέχεται η συνέλευσις. Τελειώνοντας συγχαίρει την διοίκησιν του σωματείου και την απεργιακήν επιτροπήν δια την τίμιαν διαχείρησιν της απεργίας συνιστά δε την παραμονήν της απεργιακής επιτροπής μέχρι της απαντήσεως των εργοδοτών είς τα ανωτέρω ζητήματα.

Ανδριανόπουλος λέγει ότι ο πρόεδρος του Πανεργατικού μιλάει για την 15ημερων άδειαν και περίθαλψην των ασθενών δεν μιλάει δια ταμεία ανεργίας και το αν δεν κερδίσαμε πολλά πράγματα αυτό οφείλεται είς το Πανεργατικόν Κέντρον που δεν έθεσε μεγαλύτερας αξιώσεις – καταγγέλει δε το Πανεργατικόν δια την εν γένει τακτική του. Πρόεδρος Πανεργατικού – απαντών λέγει πως δεν θα του απαντήσει διότι τον περιφρονεί και ότι δεν θέλει να του δώσει το δικαίωμα να γράφει στο αισχρό φύλλο Ριζοσπάστης πως ξεσκέπασε το Πανεργατικόν Κέντρον λέγει δε πως ο μέγας εχθρός των ραπτεργατών είναι η τακτική η δική του και όχι των εργοδοτών. Παντελάκης λέγει ότι ο συνάδελφος Ανδριανόπουλος έρχεται εδώ νομίζοντας πως θα μας παρασύρη στον κομμουνισμό λέγει διότι αυτά που λέγει είναι πρόστιχα»¹⁷³.

Η παρέμβαση του κομμουνιστή Ανδριανόπουλου και η αναφορά του για τα ταμεία ανεργίας προκύπτει από τις προτάσεις της ΕΓΣΕΕ περί κοινωνικής ασφάλισης. Σύμφωνα με μία από τις θέσεις αυτές η ΕΓΣΕΕ υποστήριζε την δημιουργία επιδόματος εργασίας σε όλους τους ανέργους σε όλο το χρονικό διάστημα της ανεργίας τους ίσο με ολόκληρο το μεροκάματό τους και πως τα έσοδα θα προέρχονταν από τις εισφορές των εργοδοτών και του κράτους¹⁷⁴. Η πρόταση αυτή ήταν επηρεασμένη από την 11^η ολομέλεια της κομμουνιστικής διεθνούς όπου σχετικά με τις απαιτήσεις των ανέργων τονίστηκε ότι αυτές δεν έχουν τον χαρακτήρα της

¹⁷³ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁷⁴ Ριζοσπάστης 10/3/1932

ελεημοσύνης αλλά της απαίτησης από την κυρίαρχη τάξη να εξασφαλίσει τα μέσα για την συντήρηση των ανέργων εργατών που δημιουργεί¹⁷⁵.

Αντίθετα, τα σωματεία που ακολουθούσαν την γραμμή της ΓΣΕΕ και των ΑΕΣ εξέφραζαν την άποψη ότι θα έπρεπε και οι εργάτες να συνεισφέρουν στην ασφάλισή τους και συμφωνούσαν όχι με την ενιαία διεκδίκηση κοινωνικής ασφάλισης αλλά με την δημιουργία ασφαλιστικών ταμείων κατά κλάδους¹⁷⁶. Επιπλέον, η αντίληψη για τις κοινωνικές ασφαλίσεις όσων ήταν επηρεασμένοι από το Λαϊκό Κόμμα ήταν ότι αυτές είναι αναγκαίες για την μη επαναστατικοποίηση των εργατικών τάξεων.

Ένα άλλο ζήτημα που απασχολούσε το σωματείο ραπτεργατών ήταν η προστατευτική πολιτική της παιδικής εργασίας. Για να μπορούν τα ανήλικα παιδιά να συμμετέχουν στην εργασιακή διαδικασία έπρεπε να εφοδιάζονται με βιβλιάρια εργασίας τα οποία ανέγραφαν την ηλικία και την πιστοποίηση από γιατρό ότι μπορούν να ανταποκριθούν στην εργασία για την οποία προσλαμβάνονταν χωρίς να βλάπτεται η υγεία τους και να εμποδίζεται η σωματική του ανάπτυξη. Επίσης, ο εργοδότης ήταν υποχρεωμένος να ενημερώσει τις αστυνομικές αρχές για τον αριθμό των παιδιών που απασχολούσε και να αναρτά στους χώρους εργασίας τις ημέρες και τις ώρες εργασίας τους¹⁷⁷.

Ενδεικτικό της προσπάθειας να αποτραπεί η παιδική εκμετάλλευση στην εργασία από τους εργοδότες αποτελεί η απόφαση του σωματείου των ραπτεργατών, στις 10 Σεπτέμβρη 1932, όπως αποκαλύπτει σχετικό πρακτικό. Σύμφωνα με αυτό συγκροτείται τριμελής επιτροπή από μέλη του εν λόγω σωματείου το οποίο θα αναλάμβανε να στραφεί στις αρμόδιες αρχές ώστε να τηρήσουν οι εργοδότες τα προβλεπόμενα περί παιδικής εργασίας όπως επίσης και η εκλογή από δύο επόπτες που θα επιτηρούν τα ραφεία ώστε να μην γίνει καταπάτηση του νόμου :

«Σαρέλας προτείνει μια τριμελής επιτροπή ενεργήση εις την διοίκησιν της χωροφυλακής δια τους ανήλικους όπως εφοδιασθούν με πιστοποιητικά ηλικίας. Ο πρόεδρος λέγει όπως γίνει υπόμνημα μέσω Πανεργατικού Κέντρου στην διοίκησιν της

¹⁷⁵ Ριζοσπάστης 6/3/1932

¹⁷⁶ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.σ. 501

¹⁷⁷ Ρήγιнос, Μ. (1995). *Μορφές παιδικής εργασίας στην βιομηχανία και βιοτεχνία*, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.σ. 96

χωροφυλακής και εφοδιασθούν δια πιστοποιητικών ηλικίας και προτείνει όπως εκλεγούν 2 επόπται επιτηρούν τα ραφεία»¹⁷⁸.

Για αυτό το λόγο ενδεχομένως το σωματείο είχε στο μυαλό ότι η μη τήρηση του προβλεπόμενου από την νομοθεσία ωραρίου εργασίας που ίσχυε για τους ανήλικους να επηρεάζει και το δικό τους χρόνο εργασίας καθώς υπάρχει η υπόθεση ότι τα παιδιά εκτελούσαν απαραίτητες για τη λειτουργία των εργαστηρίων βοηθητικές εργασίες¹⁷⁹. Με αυτό τον τρόπο είναι ενδεικτικό ότι η παιδική εργασία εμφανίστηκε ως ανάγκη στο συμπλήρωμα του οικογενειακού εισοδήματος και η μορφή αυτής της εργασίας είχε το χαρακτήρα της ελαστικής εργατικής δύναμης που καρπωνόταν ο εργοδότης προκειμένου να έχει φτηνό εργατικό δυναμικό.

Σε μια αγορά εργασίας που χαρακτηριζόταν από την έντονη αστάθεια απασχόλησης και επιπλέον από την τακτική των εργοδοτών να απολύουν το προσωπικό τους οι εργατικές ενώσεις ήταν ανάγκη να διαμορφώσουν τις προϋποθέσεις εξασφάλισης και διατήρησης του επαγγέλματος από τα μέλη του σωματείου. Όπως διαπιστώνεται και από το πρακτικό συνεδριάσεων του σωματείου ραπτεργατών στην περίπτωση που ο εργοδότης απέλυε το προσωπικό του, το πρώτο αντανakλαστικό του σωματείου ήταν η σκέψη για απεργία μέχρι την επαναπρόσληψη του.

Από την άλλη, όμως, υπήρχε και ο φόβος των μελών του σωματείου ότι στην περίπτωση συμμετοχής τους σε απεργιακή κινητοποίηση θα είχαν το ρίσκο να χάσουν την δουλειά τους και έτσι στις συνελεύσεις έβλεπαν την απεργία κάπως διστακτικά. Αυτή η ανασφάλεια από μέρος του εργατικού δυναμικού υπήρχε επειδή οι εργοδότες συνήθιζαν να απολύουν και να προσλαμβάνουν νέο προσωπικό χωρίς να είναι μέλη του σωματείου κάτι που τους συνέφερε καθώς ήταν πιο δυνατό να μην υπάρχουν συλλογικές διαπραγματεύσεις στο ωράριο εργασίας και στο ημερομίσθιο τους.

Ο τρόπος αντιμετώπισης αυτής της κατάστασης από πλευράς σωματείου ήταν η διεκδίκηση έκδοσης ατομικών βιβλιαρίων που θα εξέδιδε το σωματείο και που χωρίς αυτό δεν θα ήταν δυνατή η ανάληψη εργασίας. Η διαδικασία αυτή έκδοσης ρυθμιζόταν από ένα συμφωνητικό μεταξύ σωματείου και εργοδότη. Η στρατηγική αυτή στην αντίληψη των εργατών μελών του σωματείου προσπαθούσε να προστατέψει τις συλλογικές διαπραγματεύσεις και προωθούσε την δυνατότητα να

¹⁷⁸ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁷⁹ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος, σ. 289

έχει και το σωματείο επιρροή στην ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Η παραπάνω ερμηνεία έχει την βάση της στο παρακάτω πρακτικό της γενικής συνέλευσης ραπτεργατών τον Ιούνιο του 1934 :

« [...] Σαρέλας λέγει ότι η τακτική του εργοδότη K... και K... δια την απόλυσιν ωρισμένων εργατών προτείνει να κατέλθει το προσωπικόν του K... και του K... είς απεργίαν. K- η γνώμη του είναι ότι πρέπει να κατέλθωμεν στην απεργίαν το προσωπικόν του K... και του K... Σαρέλας λεγει ότι ο K... και ο K... μελετούν να προσλάβουν νέους εργάτας. Παπαδόπουλος προτείνει το ζήτημα της απεργίας να μελετηθεί καλώς παντως η γνώμην του είναι να κυρηχθεί η απεργία. Π... λέγει ότι δεν μπορεί να κατέλθει στην απεργία γιατί τον απείλησε ο K... ότι θα τον σκολάσει.¹⁸⁰»

Μπορεί να γίνει η υπόθεση σε αυτό το σημείο ότι ένας από τους λόγους που στην αρχή κάθε συνεδρίασης του σωματείου ο πρόεδρος κρίνει ότι δεν υπάρχει μεγάλη συμμετοχή από πλευράς μελών στις συνελεύσεις είναι εξαιτίας της τρομοκρατίας που ασκούσαν οι εργοδότες σε βάρος εργατών με την απειλή της απόλυσής τους. Όσον αφορά την προσπάθεια του σωματείου να αντιμετωπιστεί η εργοδοτική πρακτική των απολύσεων και η πρόσληψη νέου προσωπικού, το σωματείο συνεδριάζει στις 28 Αυγούστου 1934 :

« [...] Σαρέλας λέγει ότι οι εργοδότες προσπαθούν να κάνουν νέους καλφάδες μήπως μπορέσουν και διασπάσουν τους εργάτας λέγει ότι τα μέλη πρέπει να εφοδιασθούν με βιβλιάρια εργασίας. Κούτρος δια τα βιβλιάρια συμφωνεί όπως εφοδιασθούν μόνιμα με συμφωνητικά με τους εργοδότες ώστε να μην μπορούν να συμπεριλάβουν εργάτην άνευ βιβλιαρίου¹⁸¹».

14. 2. Το ζήτημα των αμμοκονιαστών

Μία άλλη μέθοδος που έθεταν σε εφαρμογή κάποια από τα εργατικά σωματεία ώστε να αντιμετωπίσουν την ανεργία και να ικανοποιηθούν συλλογικά οι ανάγκες όλων των εργατών με τη συγκέντρωση ενός minimum εισοδήματος ήταν η εκ περιτροπής εργασία¹⁸². Το σωματείο τεχνιτών αμμοκονιαστών Καλαμάτας ήταν ένα από αυτά τα σωματεία που έθεταν την μέθοδο αυτής της εφαρμογής στην εργασιακή διαδικασία. Οι τεχνίτες αμμοκονιαστές θέτοντας την εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας πέρα από την προσπάθεια τους να σταθεροποιήσουν την

¹⁸⁰ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁸¹ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁸² Φουντανόπουλος, Κ. (2002). “Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,” στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 312

απασχόληση των μελών του σωματείου και να συμβάλουν στην συγκράτηση των μισθών είχαν και την αντίληψη του συνεταιρισμού. Μέλη του σωματείου έθεταν το ζήτημα να λειτουργήσει το σωματείο ως ένας συνεταιρισμός που ο ίδιος θα καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα εκτελείται η εργασιακή διαδικασία και θα υπάρχει ένα ταμείο το οποίο στο τέλος της μέρας θα κατανέμει το ημερομίσθιο. Ενδεικτικά σύμφωνα με το πρακτικό συνεδρίασης του σωματείου τεχνιτών αμμοκονιαστών Καλαμάτας:

« [...] λαμβάνει τον λόγον ο συνάδελφος Κασιμάτης και προτείνει ότι δια να γίνει συνεταιρικό το σωματείο πρέπει να γίνει το εξής : Εργασίες να τις αναλαμβάνει όλες εν γένει και το σωματείο θα δίνει της εργασίας εκ περιτροπής κατα κλάδους. Μέρος της τιμής ή μερομισθίου ή εκάστου μέτρου θα καθορισθεί υπό της επιτροπής θα ανατίθεται εις το ταμείον το οποίον εις ένα χρονικόν διάστημα του οποίου θα καθορίσει η επιτροπή θα διατμήμεθα εις όλα τα μέλη εξίσου. Τ... δεν παραιτούμαι από το σωματείο αλλά παραιτούμαι από το συνεταιρικό διότι έχω ανάγκη να δουλεύω καθημερινά και με την εφαρμογή της εκ περιτροπής δεν θα μπορώ » ¹⁸³.

Το παρακάτω πρακτικό που αναφέρεται στην συνέλευση του σωματείου των τεχνιτών αμμοκονιαστών κάνει πιο ευδιάκριτο το γεγονός ότι το αίτημα για εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας έβρισκε την πλειοψηφία των μελών του σωματείου όταν το πρότεινε ένα μέλος εκ των μελών :

« [...] γενομένης απαρτίας άρχεται η συνεδρίασις λαβών τον λόγον ο συνάδελφος Κανελόπουλος ο οποίος προτείνει τα κάτωθι 1) την εκ περιτροπή εργασίας 2) τον κανονισμό τιμολόγιου εργασίας 3) τις κατηγορίες τεχνιτών που θα αναλαμβάνουν τας εργασίας δια κλήρον 4) εργοδότης θα είναι το σωματείον. Η απόφαση ελήφθη ¹⁸⁴».

14. 3. Το ζήτημα των υποδηματεργατών

Ο καταμερισμός της εργασίας για την παραγωγή του χειροποίητου υποδήματος διανεμόταν ανάμεσα στους κόφτες, στους καλφάδες και τους παραγιούς που δουλεύουν κατά ειδικότητες. Η πληρωμή γινόταν με το ζευγάρι, τα ανδρικά και γυναικεία ξύλινα με 45 δρχ το ζεύγος, τα πέτσινια γυναικεία με τακούνι με 33 δρχ οι παντόφλες με 16 δρχ τα γυναικεία σπορ με 28 δρχ¹⁸⁵.

¹⁸³ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁸⁴ ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

¹⁸⁵ Ριζοσπάστης 5/10/1932

Στις 29-5-1930 κηρύσσεται απεργία από τους υποδηματεργάτες του υποδηματοποιείου Δ.Ψαρρά ¹⁸⁶. Η απεργία διευθύνεται από το σωματείο υποδηματεργατών στο οποίο σημαντικό ρόλο έπαιζε το ΚΚΕ ¹⁸⁷. Τα αιτήματα που διεκδικούσαν οι εργάτες από τον εργοδότη του υποδηματοποιείου ήταν η αύξηση 5 δρχ και παραμονή στην εργασία τριών εργατών που επρόκειτο να απολυθούν. Οι απεργοί σε αριθμό ήταν 10, ενώ καταγράφεται από τον *Ριζοσπάστη* και ένας απεργοσπάστης.

Κατά το 1932 μια σειρά από απεργιακές κινητοποιήσεις θα λάβουν χώρα στην πόλη της Καλαμάτας από τους υποδηματεργάτες και από άλλους κλάδους που θα θιχτούν στη συνέχεια της έρευνας. Εκτός από την πάλη των εργατών να πουλήσουν ακριβά την εργατική τους δύναμη, στους στόχους των εργατικών οργανώσεων έμπαινε επιπλέον και η πάλη για την παραμονή συναδέλφων εργατών που επρόκειτο να μείνουν άνεργοι. Την περίοδο αυτή το ζήτημα των ανέργων απασχόλησε όλη την κοινωνία και ενεργοποίησε τα σωματεία να βοηθήσουν τους άνεργους. Κατά αυτόν τον τρόπο συγκροτείται και μια συλλογική ταυτότητα που διαμορφώνει τις προϋποθέσεις της συλλογικής συνείδησης του εργαζομένου. Συνεπώς, η αλληλεγγύη δεν αποτελεί στοιχείο φιλανθρωπίας αλλά αποτελεί έναν μηχανισμό αντίληψης μέσα από τον οποίο ο εργαζόμενος εκλαμβάνει το πρόβλημα της ανεργίας του συναδέλφου του ως δικό του.

Την περίοδο αυτή ο αγώνας των υποδηματεργατών για το καλφαλίκι συνέχισε να αποτελεί από τα κύρια ζητήματα. Στις 15-1-1932 έγινε συνέλευση στο υποδηματοποιείο του Στασινόπουλου. Στην συνέλευση απασχόλησε τους υποδηματεργάτες η μείωση στο καλφαλίκι, δηλαδή στο μεροκάματο τους και η προσπάθεια απόλυσης εργατών από τον εργοδότη. Η απόφαση της συνέλευσης ήταν να προβούν σε απεργία εάν δεν ληφθούν υπόψη τα αιτήματα των εργατών. Την ίδια περίοδο η Ομοσπονδία δέρματος καλούσε τους υποδηματεργάτες της Αθήνας για να προετοιμαστούν απεργιακές κινητοποιήσεις ¹⁸⁸. Αργότερα τον ίδιο μήνα εκδηλώθηκε απεργία από 40 υποδηματεργάτες στο υποδηματοποιείο του Τσάκαλη στην απειλούμενη μείωση του καλφαλικίου. Ο *Ριζοσπάστης* κατέκρινε την διοίκηση του

¹⁸⁶ *Ριζοσπάστης* 2/6/1930

¹⁸⁷ *Ριζοσπάστης* 31/3/1930

¹⁸⁸ *Ριζοσπάστης* 17/1/1932

σωματείου των υποδηματεργατών ως σοσιαλφασίστες που δεν παίρνουν κανένα μέτρο για την ενίσχυση των απεργών¹⁸⁹.

Η πάλι των τσαγκάρηδων της Καλαμάτας κατά το 1932 και 1933, από το περιοδικό *κομμουνιστική επιθεώρηση* που αποτελούσε οικονομικοπολιτικό όργανο της Κ. Ε. του ΚΚΕ, καταγράφεται ως εξής :

« Μέσα στους τσαγκαράδες σοβούσε μια μόνιμη σχεδόν απεργιακή κατάσταση, που εκδηλωνόταν με την συχνή κήρυξη εργοστασιακών απεργιών. Το τελευταίο διάστημα η απεργιακή κίνηση δυνάμωσε περισσότερο, γιατί δυνάμωσε πιο πολύ η επίθεση των εργοδοτών ενάντια στο επίπεδο της ζωής των τσαγκαράδων για το κατέβασμα του καλφαλικίου σε εξευτελιστικά επίπεδα. Η κομμουνιστική φράζια και η επαναστατική παράταξη κάτω από την πίεση της ωμής πραγματικότητας, πήρε την πρωτοβουλία για την αναδιοργάνωση του σωματείου. Στην κινητοποίηση οι εργάτες πήραν μαζί κάποιους. Έβγαλαν με καταπληκτική πλειοψηφία επαναστατική διοίκηση και δημιουργήθηκε μαζί τμήμα νέων. Σε λίγες μέρες κηρύχτηκε η απεργία στο εργοστάσιο του Χαλούλου. Αυτά τα τρία γεγονότα έδωσαν στην απεργιακή παράταξη να καταλάβει πως οι τσαγκαράδες σπρωχόνταν αυθόρμητα σε απεργιακό αγώνα, και έθεσε το σύνθημα για κάθοδο στην γενική απεργία. Το σύνθημα ήταν σωστό και ανταποκρινόταν πλήρως στην κατάσταση , αυτό φάνηκε με την συμμετοχή τσαγκαράδων στην απεργία κατά 100% ¹⁹⁰»

Συνοπτικά οι υποδηματεργάτες της πόλης ανέπτυξαν απεργιακή δράση και διεκδίκησαν να μην εκτεθούν σε μια υλική αποστέρηση βάζοντας ως στόχους να μην πουληθεί φτηνά η εργατική τους δύναμη, διεκδικώντας και την παραμονή τους στην εργασία. Οι κινητοποιήσεις τους σε κάποιες περιπτώσεις είχαν ως αποτέλεσμα την νίκη των αιτημάτων αυτών όπως συνέβη με τους εργάτες στο υποδηματοποιείο του Συράκου που αποτελούσε και το μεγαλύτερο από άποψη εργατών υποδηματοποιείο της πόλης. Η διεκδικητική πολιτική του σωματείου όμως ερχόταν αντιμέτωπη με το κράτος όπως χαρακτηριστικά συνέβη με το Βαγγέλη Πανταζή ο οποίος εργαζόταν ως παραγιός και καταδικάστηκε σε τρεις μέρες κράτηση και 35 δρχ πρόστιμο εξαιτίας της απεργιακής δράσης που ανέπτυξε¹⁹¹.

¹⁸⁹ Ριζοσπάστης 26/1/1932

¹⁹⁰ Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/4/1933

¹⁹¹ Ριζοσπάστης 15/12/1932

14.4. Το ζήτημα των οينوπνευματεργατών

Η απαγόρευση της εισαγωγής των ελληνικών κρασιών στην Γαλλία κατά το 1932 είχε σαν συνέπεια την κρίση στα οينوπνευματοποιεία της πόλης και τον περιορισμό του εργατικού δυναμικού στην εταιρεία Οίνων και Οينوπνευμάτων¹⁹².

Επιτροπές εργατών από τα δυο δευτεροβάθμια συνδικαλιστικά όργανα της πόλης, το Ε.Κ.Κ και το Πανεργατικό Κέντρο, επισκέφτηκαν στη νομαρχία τον υπουργό εθνικής οικονομίας Πεσμαζόγλου και του ανέπτυξαν τα εκκρεμή εργατικά ζητήματα που τους απασχολούσαν. Η απεργιακή επιτροπή των εργατών της εταιρείας Οίνων και Οينوπνευμάτων εξέφρασε ως αίτημα την αύξηση των ημερομισθίων και την ανάγκη παροχής ιατρικής περίθαλψης εκ μέρους της εταιρείας. Όσον αφορά στο πρώτο αίτημα ο υπουργός απάντησε ότι το ζήτημα της αύξησης των ημερομισθίων δεν είναι δυνατόν να επιλυθεί διότι η εταιρεία διέρχεται σε οικονομική κρίση. Όσον αφορά το ζήτημα της περίθαλψης ο υπουργός απάντησε στους απεργούς ότι σε περίπτωση που ο ιατρός της εταιρείας δεν δέχεται να αναλάβει την θεραπεία νόσων που έχουν προέλθει από την εργασία, οι εργάτες έχουν το δικαίωμα να ασκήσουν αγωγή κατά της εταιρείας και να ζητήσουν την πληρωμή των νοσηλείων τους.

Κατά το 1934 καταγράφονται δύο αυτοκτονίες ανθρώπων οι οποίοι εργάζονταν στην Εταιρεία οίνων και οينوπνευμάτων. Πρόκειται για τους εργάτες Γ.Ροδίτη και Ν.Νιφούδη. Οι τεχνίτες και οι εργάτες της εταιρείας εξέλαβαν τις δυο αυτές αυτοκτονίες των συναδέλφων τους ως συνέπεια των αντίξοων συνθηκών και της πιεστικής εργασίας όπως και των ανεπαρκούντων ημερομισθίων. Οι εργάτες της εταιρείας μπήκαν σε μια διαδικασία συγκρουσιακής πολιτικής διεκδικώντας από τους εργοδότες μέσω απεργιών την αναβάθμιση και την ποιοτική αλλαγή της ζωής των εργαζομένων καθώς εξαιτίας των συνθηκών εργασίας και του χαμηλού ημερομισθίου ήταν αντιμέτωποι με τον δύσκολο αγώνα για την επιβίωση. Συνεπώς, στα πλαίσια της διεκδικητικής πολιτικής των εργατών της εταιρείας δημοσιεύονται καταγγελίες εκ μέρους των εργαζομένων που θεωρούν τους εργοδότες ως υπεύθυνους για τις συνθήκες μέσα στις οποίες εργάζονται οι εργάτες.

Από τη μια πλευρά, οι αντιθέσεις που έχουν διαμορφωθεί ανάμεσα στο κεφάλαιο και το εργατικό δυναμικό της εταιρείας ενεργοποιούν με την σειρά τους τους εργοδότες ώστε να δώσουν μία απάντηση απέναντι στην απεργιακή επιτροπή των

¹⁹² Η πάλη των τάξεων 29/3/1932

οινοπνευματεργατών που διεκδικεί από αυτούς. Σύμφωνα με ανακοινωθέν της διεύθυνσης της ελληνικής εταιρείας οίνων και οινοπνευμάτων διατυπώνεται ότι :

“Είς το ανακοινωθέν των απεργησάντων τεχνιτών και εργατών της εταιρείας οίνων και οινοπνευμάτων εργοστασίου Καλαμών δεν πρόκειται να απαντήσωμεν εις όποια σημεία γίνεται λόγος περί ανεπαρκών ημερομισθίων ή πιεστικής εργασίας....αλλα έχομεν όμως υποχρέωσιν να μην αφήσωμεν αναπάντητην την κατηγορία καθ’ήν δήθεν δυο εργάται ο Γ.Ροδίτης και Ν. Νιφούδης αυτοκτόνησαν λόγω εγκαταλείψεως και αστοργίας της Εταιρίας¹⁹³ ...”.

Δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία για τις αυτοκτονίες των ανθρώπων που ζούσαν στην Καλαμάτα αν όμως ληφθεί υπόψη ο τοπικός τύπος το φαινόμενο της εκμηδένισης του αισθήματος της αυτοσυντήρησης αναφέρεται συχνά και συνδέεται με ανθρώπους που πάσχουν από το μικρόβιο του βάκχλου του κωχ που είναι η φυματίωση και από ανθρώπους που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις οικονομικές επιταγές της κρίσης. Το ζητούμενο όμως στην περίπτωση της αυτοκτονίας των δυο εργατών της οινοπνευματοποιίας είναι ότι το σωματείο ανάγαγε το φαινόμενο στην αντεργατική πολιτική των εργοδοτών.

Το Νοέμβρη του 1934 οι εργάτες της εταιρείας κηρύσσουν απεργία και βάζουν ως αίτημα τη δημιουργία εργοστασιακής επιτροπής, η οποία διεκδικούσε την αναγνώριση της για να μπορεί να ασκεί εργατικό έλεγχο. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις των εργατών οινοπνευματοποιίας είχαν ξεκινήσει από το καλοκαίρι του 1934 και εκδηλώθηκαν πάλι κατά το Νοέμβρη του ίδιου χρόνου. Το αίτημα αυτό έκανε κάποιες από τις τοπικές εφημερίδες να κάνουν έκκληση προς τους συντηρητικούς εργάτες της εταιρείας ώστε να μην επηρεάζονται από ιδέες που τείνουν προς την «σοβιετικοποίησιν του εργοστασίου.... διоти επιτέλους δεν ζώμεν εις την Σοβιετικήν Ρωσσίαν αλλα εις την Ελλάδα και μάλιστα εις την Καλαμάτα εις την οποίαν οι εργάται πάντοτε υπήρξαν στοιχεία τάξεως και προκοπής¹⁹⁴». Οι εργάτες παρέμειναν στις απεργιακές κινητοποιήσεις για παραπάνω από δυο εβδομάδες και η διεύθυνση της εταιρείας κήρυξε λοκ άουτ με το κλείσιμο του εργοστασίου. Σε επικοινωνία μεταξύ της εταιρίας και του υπουργού της εθνικής οικονομίας συζητήθηκε η παρουσία επόπτη εργασίας του υπουργείου στην οινοπνευματοποιεία ώστε να διευθετηθεί το ζήτημα¹⁹⁵.

¹⁹³ Λαϊκή Φωνή 6/6/1934

¹⁹⁴ Λαϊκή Φωνή 20/11/1934

¹⁹⁵ Λαϊκή Φωνή 25/11/1934

Τα κύρια αιτήματα που έθεσαν οι εργάτες στην προσπάθεια να διατηρήσουν την εργασίας τους αλλά και να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο ήταν η αύξηση ημερομίσθιου κατά 75%, η εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας, η σταθεροποίηση του καταλόγου εργαζομένων εργατών και η μη πρόσληψη ελεύθερων εργατών¹⁹⁶. Όπως παρατηρείται με βάση τα παραπάνω αιτήματα το σωματείο οينوπνευματοποιίας δεν κρατούσε αμυντική στάση απέναντι στους εργοδότες διεκδικώντας τα ήδη κεκτημένα αλλά προωθούσε με την διεκδικητική του πολιτική μέσω απεργιών, αιτήματα που θα του έδιναν μεγαλύτερες κατακτήσεις.

Ως προς το ζήτημα του καταλόγου, των ελεύθερων εργατών και της εκ περιτροπής εργασίας το αίτημα απέβλεπε σε μια διπλή για το εργατικό κίνημα σημασία. Πρώτον, να μπορεί το σωματείο να διαπραγματεύεται απέναντι στην προσπάθεια συμπίεσης των ημερομισθίων των εργατών από μέρους της εργοδοσίας, καθώς οι ελεύθεροι εργάτες δεν θα ήταν εκφραστές ενός συλλογικού υποκειμένου που να μπορεί να αξιώνει κατακτήσεις με συνέπεια να αποτελούν φτηνό εργατικό δυναμικό. Δεύτερον, η ανάπτυξη αλληλεγγύης στην συνείδηση των εργατών που έθεταν την διατήρηση στην εργασία όλων των μελών του σωματείου που διαμορφώθηκε από την αντίληψη της κοινής ανάγκης στην επιβίωση απαντώντας με συλλογικές και όχι με ατομικές διαπραγματεύσεις. Ως προς το ζήτημα της αύξησης του ημερομισθίου το προσωπικό αντιλαμβανόταν ότι οι συνθήκες ήταν τέτοιες με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν αντιστοιχίες ανάμεσα στο ημερομίσθιο και την δυνατότητα κατανάλωσης των ειδών πρώτης ανάγκης όπως είναι το ψωμί που συνέχιζε να ακριβαίνει.

Η διεύθυνση του εργοστασίου απαντάει στις απαιτήσεις των απεργών με ανακοινωθέν, στο οποίο διατυπώνει ότι έχουν ικανοποιηθεί όλα τα απεργιακά αιτήματα που εκφράστηκαν από τον Ιούλιο του 1934. Όσον αφορά το αίτημα των απεργών για την αναγνώριση της εργοστασιακής επιτροπής η διεύθυνση δηλώνει ότι κάτι τέτοιο δεν πρόκειται να γίνει ανεκτό :

« Η διεύθυνσις της εταιρείας απέκρουσε κατα την απεργίαν του Ιουλίου την αναγνώρισιν της εργοστασιακής επιτροπής αλλά αυτήν την επιτροπήν ηθέλησαν ανεπισήμως να επιβάλλουν οι απεργοί¹⁹⁷. »

Το συνδικάτο των εργατών οينوπνευματοποιίας έπειτα από εντολή του ΕΚΚ, στην δύναμη του οποίου ανήκει, έδωσε εντολή να συγκεντρωθούν όλοι οι εργάτες

¹⁹⁶ Θάρρος

¹⁹⁷ Λαϊκή Φωνή

έξω από τη Νομαρχία. Έτσι στις 26-11-1934 συγκεντρώθηκαν 100 εργάτες για να εκφράσουν τα αιτήματά τους. Στη συνέχεια μετά από τη διαδήλωση αφού συγκεντρώθηκαν στο ΕΚΚ έστειλαν τηλεγράφημα προς τον πρωθυπουργό στο οποίο καταδίκάζαν τη διεύθυνση της εταιρείας¹⁹⁸.

14.5. Το μυλεργατικό ζήτημα

Οι μυλεργάτες αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα τμήματα του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού της Καλαμάτας. Η εμφάνιση του επαγγέλματος χρονολογείται κατά το 1926-1927 και συμπίπτει με την ανάπτυξη της αλευροβιομηχανίας στην Καλαμάτα. Το μεγαλύτερο μέρος από αυτούς είναι πρόσφυγες και κατεστραμμένοι χωρικοί που κατέβηκαν στην πόλη για να βρουν δουλειά. Το σωματείο μυλεργατών συγκεντρώνει 150 μέλη¹⁹⁹ και αποτελεί την μεγαλύτερη δύναμη στο Εργατικό Κέντρο το οποίο αριθμεί πάνω από δεκαπέντε σωματεία και η διοίκηση του ελέγχεται από μέλη της ΚΟΜΛΕΑ²⁰⁰. Ο αριθμός των μυλεργατών και στους δυο μύλους ήταν 200 εργάτες.²⁰¹

Στις 20 Ιουλίου 1932 η νεοεκλεγείσα διοίκηση των μυλεργατών έθεσε ως αίτημα την αύξηση του ημερομισθίου. Ο τρόπος με τον οποίο επιχείρησε να διεκδικήσει την αύξηση του ημερομισθίου ήταν η συνάντηση επιτροπής από το σωματείο η οποία συνάντησε τον νομάρχη Μεσσηνίας και του εξέφρασε ότι ενώ τα ημερομίσθια των μυλεργατών της Θεσσαλονίκης του Βόλου και της Αθήνας με βάση σχετικού διατάγματος κυμαίνονται μεταξύ 83 και 110 δρχ, τα ημερομίσθια των μυλεργατών της Καλαμάτας κυμαίνονται μεταξύ των 39 και 70 δρχ. Ο νομάρχης αποτελούσε τον αρμόδιο κρατικό φορέα που θα διαμεσολαβούσε ανάμεσα στο σωματείο και τους ιδιοκτήτες της αλευροβιομηχανίας για τα ζητήματα που έχουν προκύψει. Ενδεικτικά σύμφωνα με την εφημερίδα *Σημαία* :

*[...] η επιτροπή επικαλέσθη και σχετικών έγγραφον του υπουργείου εθνικής οικονομίας προς τον κ. νομάρχην δια να καταστή δυνατή η επαφή των μυλεργατών μετά των διευθυντών και ιδιοκτητών των ενταύθα κυλινδρομύλων και τον παρακάλεσεν όπως επιλυθεί το θέμα [...]*²⁰².

¹⁹⁸ *Λαϊκή Φωνή* 27/11/1934

¹⁹⁹ *η πάλη των τάξεων* 30/10/1931

²⁰⁰ *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* αριθ, 12

²⁰¹ *η πάλη των τάξεων* 6/8/1932

²⁰² *Σημαία* 21/7/1932

Στις 7 Σεπτέμβρη του 1932 η Πανελλήνια Ομοσπονδία Μυλεργατών στην δύναμη της οποίας ανήκει το σωματείο μυλεργατών Καλαμάτας έστειλε υπόμνημα προς τον Βενιζέλο τον Σ.Κωστόπουλο και τον Ι.Τσιριμόκο σχετικά με την σύσταση ταμείου μυλεργατών. Η ομοσπονδία διατύπωνε την σύσταση ταμείου ασφαλίσεως των μυλεργατών προκειμένου να καταβληθούν στους εργαζομένους παράνομα παρακρατηθέντα εισοδήματα από τους αλευροβιομήχανους. Χαρακτηριστικά στο υπόμνημα αναφέρεται :

“Διά του τρόπου τούτου ως εμφανίζεται εκ των επισήμων εγγράφων των ίδιων των αλευροβιομηχάνων υποβληθεισών καταστάσεων είς το ταμείο ασφαλίσεως των μυλεργατών μόνο κατα το έτος 1931 και παρά των κυριοτέρων κυλινδρομύλων, κατεκρατήθησαν περί τα 13 εκατομμύρια δραχμών ήτοι....Παρα του κυλινδρόμυλου Ευαγγελίστρια 2.633.000 δρχ²⁰³”.

Η παρακράτηση από τους αλευροβιομήχανους των ποσών που έπρεπε να διατίθενται στο ταμείο ασφαλίσεως των μυλεργατών και το αίτημα για αύξηση του ημερομισθίου είναι οι βασικοί λόγοι που οι μυλεργάτες της Καλαμάτας προβαίνουν σε κινητοποιήσεις. Όπως αποκαλύπτει η εφημερίδα Ακρόπολις στις 6 Μαΐου του 1934 οι μυλεργάτες της πόλης απειλούν με απεργία καθώς το ποσό που παρακρατείται από το ταμείο ασφαλίσεως τους ανέρχεται στα 3.000.500 δρχ ετησίως:

[...]Επιτροπή μυλεργατών των ενταύθα κυλινδρόμυλων παρουσιασθείσα είς τον νομάρχη, κατήγγειλεν ότι αί εταιρίαί εκ της κρατήσεως 0,11,22% υπέρ του ταμείου των, κατακρατούν τα 5 λεπτά, τα οποία επι 300 εργατών ανέρχονται εις 270.000 δρχ μηνιαίως ήτοι είς 3.500.000 δρχ ετησίως. Η επιτροπή διεμαρτυρήθη και δια τα ημερομίσθια τα οποία είς τας άλλας πόλεις φθάνουν εις τας 105 δρχ ενώ ανταύθα δεν υπερβαίνουν τας 65. Οι μυλεργάται απειλούν να κατέλθουν εις απεργίαν [...] ²⁰⁴.

Η συγκρουσιακή πολιτική του σωματείου μυλεργατών Καλαμάτας απέναντι στους αλευροβιομηχάνους θα εκδηλωθεί κατά την περίοδο του 1934 με συνεχείς απεργιακές κινητοποιήσεις. Οι μυλεργάτες που θα πρωτοστατήσουν στις απεργίες του Μαΐου του 1934 ήρθαν σε σύγκρουση με τους εργοδότες και το κράτος έχοντας ως κύρια αιτήματα την αύξηση 30 % του ημερομισθίου τους, την παραμονή απολυμένων εργατών στην παραγωγική διαδικασία , την ίδρυση ταμείου συντάξεως και την ασφάλιση όλων των μυλεργατών.

²⁰³ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 184~56

²⁰⁴ Ακρόπολις 6/5/134

Παρά το γεγονός ότι οι απεργιακές κινητοποιήσεις έληξαν κατά το τέλος των ημερών του Μαΐου έπειτα από έναν συμβιβασμό μεταξύ του σωματείου των μυλεργατών και των αλευροβιομηχάνων, οι πρώτοι ενέκριναν ψήφισμα μέσα από γενική συνέλευση του σωματείου που έγινε στις 27-5-1934 στο οποίο δηλώνει:

« ότι είς μνήμην των δολοφονηθέντων 8 εργατών δεν θα ανεχθή να καταπατηθούν τα ζητήματα τα συμφωνηθέντα τα οποία έχουν επισφραγισθή με το αθώο αίμα των εργατών. Είς περίπτωσιν καθ'ήν οι αλευροβιομήχανοι δεν θελήσουν να εφαρμόσουν τα συμφωνηθέντα, είμεθα υποχρεωμένοι να συνεχίσουμε τον αγώνα κατερχόμενοι είς νέον έντονον απεργιακόν αγώνα για την έκβασιν του οποίου δεν αναλαμβάνει ουδεμίαν ευθύνην»²⁰⁵.

Ο Τραβασάρος μέτοχος των κυλινδρόμυλων Ευαγγελίστρια σε συνάντηση του με τον Πεσμαζόγλου για την διερεύνηση του μυλεργατικού ζητήματος εξέφρασε ότι οι απεργιακές κινητοποιήσεις των εργατών προέκυψαν εξαιτίας της απόλυσης τεσσάρων μυλεργατών από τους κυλινδρόμυλους Φεραδούρου-Αποστολάκη. Ο Τραβασάρος απέρριψε τον ισχυρισμό των μυλεργατών ότι απολύθηκαν εξαιτίας των διεκδικητικών προθέσεων τους κατά την απεργία και ισχυρίστηκε ότι οι μυλεργάτες απολύθηκαν γιατί η διεύθυνση τους έκρινε ως υπεράριθμους. Στη συνέχεια εξέφρασε ότι ανεξαρτήτως της άποψης της διεύθυνσης των κυλινδρόμυλων Φεραδούρου-Αποστολάκη οι κυλινδρόμυλοι Ευαγγελίστρια είναι διατεθειμένοι να προσλάβουν τους τρεις μόνο από τους εργάτες υπό την προϋπόθεση ότι θα επιτραπεί στο εργοστάσιο να καταρτίσει το εργατικό του προσωπικό κατά τα 85% με ασφαλισμένους εργάτες και το υπόλοιπο 15% με ανασφάλιστους. Όσον αφορά στον τέταρτο εργάτη η πρόσληψη του δεν γίνεται δεκτή για λόγους προσωπικούς²⁰⁶.

Στις 13-11-1934 επιτροπή από το σωματείο μυλεργατών παραπονέθηκε στη νομαρχία για την απόλυση του προέδρου του σωματείου κατηγορώντας τους αλευροβιομηχάνους ότι ο πρόεδρος απολύθηκε εξαιτίας της δράσης που ανέπτυξε κατά την πανεργατική απεργία που εκδηλώθηκε την Κυριακή θίγοντας τα συμφέροντα της επιχείρησης Ευαγγελίστρια. Ο νομάρχης σε απάντηση του προσπάθησε να κρατήσει μια ισορροπία λέγοντας στους μυλεργάτες ότι :

« δεν είναι επικοδομητικόν δια τας σχέσεις κεφαλαίου εργασίας να εκδηλώνουν οι εργάται την διάθεσιν να βλάψουν τα συμφέροντα της επιχειρήσεως είς ήν εργάζονται. Ενώ αντιθέτως θα έπρεπε να υπεραμύνονται του κεφαλαίου το οποίον είναι

²⁰⁵ Λαϊκή Φωνή 29/5/1934

²⁰⁶ Λαϊκή Φωνή 6/6/1934

δημιουργικόν και και δίδει είς τους εργάτας μέσον ζωής. Εντούτοις και οι εργάται έχουν καθήκον να καταγγείλουν την επιχείρησιν εις περίπτωσιν καθ'ήν αυτή παρανομεί²⁰⁷».

Οι μυλεργάτες έστειλαν υπόμνημα στην διεύθυνση της αλευροβιομηχανίας με αιτήματα : 1) τη μη συγχώνευση των δυο μύλων δηλαδή της Ευαγγελίστριας και του μύλου Φεραδούρου-Αποστολάκη, 2) την ασφάλιση των εντός των μύλων εργαζομένων που παραμένουν ανασφάλιστοι, 3) να εργάζονται μόνο οι ασφαλισμένοι εργάτες, 4) την αποζημίωση με 50.000 δρχ σε περίπτωση απολύσεως μυλεργάτη, 5) την καθιέρωση διπλού εορτολογίου του ταμείου και την πληρωμή διπλού ημερομισθίου κατά τις Κυριακές, 6) την χορήγηση δεκαπενθήμερης άδειας με πλήρεις αποδοχές, 7) την επαναπρόσληψη των τεσσάρων απολυμένων και την αναγνώριση του προέδρου, 8) την εφαρμογή του ωρολογίου προγράμματος εργασίας, 9) την αφομοίωση του ημερομισθίου όλων των εργατών που εργάζονται στα ίδια τμήματα.²⁰⁸

Τα δυο εργατικά κέντρα της πόλης, το Πανεργατικό Κέντρο και το ΕΚΚ στη δύναμη του οποίου ανήκουν οι μυλεργάτες ενέκριναν τα αιτήματα των μυλεργατών. Σε συνάντηση της επιτροπής μυλεργατών με το νομάρχη της πόλης οι μυλεργάτες εξέφρασαν ότι τα δυο εργατικά κέντρα είναι αποφασισμένα να κατέλθουν σε απεργιακή κινητοποίηση σε περίπτωση που δεν ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους²⁰⁹.

Οι αλευροβιομήχανοι απάντησαν με υπόμνημα προς την ένωση μυλεργατών Καλαμών, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή ώστε να γίνει συνέλευση προκειμένου να εξετασθεί κατά πόσο συμφέρει τους μυλεργάτες η απάντηση που έλαβαν. Στις 15-11-1934 στη συνέλευση που διεξήχθη στην αίθουσα του ΕΚΚ προέδρευσε ο γενικός γραμματέας της ομοσπονδίας μυλεργατών/αρτεργατών Κ. Λαγός ενώ συμμετείχαν και εκπρόσωποι και από τα δυο εργατικά κέντρα της πόλης. Συγκεκριμένα η συζήτηση εστιάστηκε στο υπόμνημα των αλευροβιομηχάνων που αποδέχονταν : 1) την εξασφάλιση των 18 με 20 ημερομισθίων για τους ανασφάλιστους και τα υπόλοιπα 6 για τους ασφαλισμένους εργάτες, 2) την εφαρμογή του εορτολογίου που ισχύει για τους μυλεργάτες του Πειραιά, 3) την επαναπρόσληψη των απολυθέντων μυλεργατών, Ντέρου, Νιάρχου, Κανελλάκου, 4) την χορήγηση δεκαπενθήμερης άδειας. Η συνέλευση των μυλεργατών –αρτεργατών συμφώνησε με την απάντηση που έδωσε η

²⁰⁷ *Λαϊκή Φωνή* 14/11/1934

²⁰⁸ *Λαϊκή Φωνή* 16/11/1934

²⁰⁹ *Λαϊκή Φωνή* 16/11/1934

αλευροβιομηχανία πάνω στα ζητήματα που είχαν θίξει κατά τις απεργιακές τους κινητοποιήσεις²¹⁰.

14.6. Το λιμενεργατικό ζήτημα

Το έτος 1932 η ανεργία αποτέλεσε κεντρικό κοινωνικό προβληματισμό. Η προσφορά εργατικών χεριών ήταν μεγάλη σε όλα τα επαγγέλματα, ενώ η ζήτηση πολύ περιορισμένη²¹¹. Ποιές όμως ήταν οι στρατηγικές ελέγχου της αγοράς εργασίας από τα εργατικά σωματεία της Καλαμάτας και πώς θα αντιμετωπιστούν οι νέες τεχνολογικές προκλήσεις που έχουν σαν συνέπεια να αντικαταστήσουν τα εργατικά χέρια; Τι είδους αντιθέσεις διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο της εργασιακής διαδικασίας και ποια ήταν η αντίληψη των εργαζομένων σε σχέση με την εργασία; Για τη διερεύνηση του λιμενεργατικού ζητήματος είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη τα παραπάνω ερωτήματα σε μια προσπάθεια να αναζητηθεί τι ήταν αυτό που είχαν στο μυαλό τους οι φορτοεκφορτωτές του λιμανιού ώστε να έρθουν σε σύγκρουση με τους εργοδότες και τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους.

Σε μία αγορά εργασίας που είχε χαρακτηριστικά έντονης αστάθειας απασχόλησης και που τα ημερομίσθια μπορούσαν να συμπιεστούν από την μεγάλη προσφορά ανειδίκευτης εργασίας οι φορτοεκφορτωτές του λιμανιού της Καλαμάτας προσπάθησαν να κατοχυρωθεί το επάγγελμα με την έκδοση των ατομικών βιβλιαρίων εργασίας. Στην Καλαμάτα οι φορτοεκφορτωτές είχαν επιτύχει την έκδοση των ατομικών βιβλιαρίων μέσω του σωματείου γεγονός που έδινε την δυνατότητα του σωματείου να έχει ως ένα βαθμό έλεγχο στην προσφορά και στην ζήτηση. Σύμφωνα με τον κανονισμό λιμένος Καλαμών :

«πάσα εργασία εν τω λιμένι Καλαμών διενεργείται αποκλειστικώς υπό των αναγνωρισμένων εργατών λιμένος των εφοδιασμένων παρά του λιμεναρχείου δι ατομικού βιβλιαρίου ταυτότητας-φεροντος το ονοματεπώνυμον και την φωτογραφία του εργάτου υπογεγραμμένον δε παρά του λιμενάρχου»²¹².

Αυτός είναι και ο λόγος που εξηγεί την απόφαση για απεργία από τους ανήκοντες στο σωματείο φορτοεκφορτωτών λιμένος Καλαμών στις 15/5/1932 όταν

²¹⁰ Λαϊκή Φωνή 16/11/1934

²¹¹ Φουντανόπουλος, Κ. (2002). "Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα," στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 311

²¹² Λιμεναρχείον Καλαμών (1929). Κανονισμός εργασίας και διατίμησης φορτοεκφορτωτικών δικαιωμάτων λιμένος Καλαμών, Καλάμαι: Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο.

στο λιμάνι επιχειρήθηκε να γίνει εκφόρτωση από εργάτες που δεν ήταν μέλη του σωματείου και συνεπώς θα είχε συνέπεια να μην διασφαλιστεί ο έλεγχος του σωματείου στην πληρωμή των εργατών:

« η απεργία εκυρύχθη διότι κατά την εκφόρτωσιν ενός ατμοπλοίου με φορτίον εκ πορσελάνης ανήκον εις την εταιρίαν Ε.Ρ.Θ.Α προσελήφθησαν υπό ταύτης εργάται μη έχοντας ταυτότητας. Τότε οι υπόλοιποι εργάται ηξίωσαν να μη εργασθούν οι μη έχοντες ταυτότητας συνφώνως άλλωστε προς ότι ο Νόμος ορίζει»²¹³.

Ο Νάκος Κληρόπουλος που περιγράφει τις αναμνήσεις του στο βιβλίο τότε στην *Καλαμάτα* αναφέρει : *«Αλίμονο σε όποιον ξεφόρτωνε κάτι μόνος του και δεν καλούσε το σωματείο. Πλήρωνε την αμοιβή τους, είχαν δεν είχαν δουλέψει»*. Ένα τέτοιο γεγονός που θα έκανε να καθορίζεται άτυπα το μεροκάματο μεταξύ μη οργανωμένων εργατών σε σωματείο και εργοδοσίας θα μπορούσε να δημιουργήσει πιο φτηνή εργατική δύναμη. Η εφημερίδα *Σημαία* τάσσεται υπέρ της απεργίας υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα λάβει πολιτικό χαρακτήρα και δεν θα γίνει αντικείμενο *«πολιτικών εκμεταλεύσεων από μέρος των πάσης αποχρώσεως κομμουνιστών»²¹⁴*.

Η απεργία των λιμενεργατών κράτησε δυο μέρες καθώς έγινε αποδεκτό το αίτημα τους να εργαστούν στην διαδικασία φορτοεκφόρτωσης μόνο όσοι είναι μέλη του σωματείου και έχουν βιβλιάρια εργασίας. Ενδεικτικά σύμφωνα με την εφημερίδα *Σημαία* δόθηκε εντολή από τον λιμενάρχη να μην συμμετέχουν ελεύθεροι εργάτες έπειτα από συνεννόηση που είχε με το υπουργείο οικονομίας :

«[...] Η απεργία των εργατών λιμένος Καλαμών ελύθη από της πρωίας της χθές γενομένου δεκτού του αιτήματος των όπως εκδιωχτούν της υπηρεσίας της εκφορτώσεως ενός ατμοπλοίου με φορτίον εκ πορσελάνης ανήκον εις την εταιρίαν ΕΡΘΡΑ οι στερούμενοι δελτίων ταυτότητος εργάται. Οι ανωτέρω εργάται κατόπιν της διαταγής του λιμενάρχου, όστις εξήτησε πληροφορίας παρα του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας απελύθησαν. Ήδη εργάζονται εις τας φορτοεκφορτώσεις, εργάται εφοδιασμένοι με δελτία ταυτότητος [...]»²¹⁵.

Τον Οκτώβρη του 1932 οι φορτοεκφορτωτές του λιμανιού κατεβαίνουν σε απεργία με κύριο αίτημα την εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας. Η μέθοδος αυτή είχε ως σκοπό να εξασφαλίσει εργασία σε όλους τους εργαζομένους. Ήταν μια στρατηγική που την έθεταν σε εφαρμογή και άλλα σωματεία όπως έχει προαναφερθεί

²¹³ *Σημαία* 16-6-1932

²¹⁴ *Σημαία* 17-6-1932

²¹⁵ *Σημαία* 17-6-1932

μέσα σε συνθήκες ανεργίας η οποία διένειμε την εργασία μεταξύ των φορτοεκφορτωτών μοιράζοντας το εισόδημα τους. Στην συνείδηση των εργατών υπήρχε η αντίληψη ότι η ανεργία είναι κατασκευασμένη από τους εργοδότες οι οποίοι με τις απολύσεις επιδιώκουν την μεγιστοποίηση του κέρδους σε βάρος των εργατών. Το γεγονός αυτό διαμορφώνει τις κοινωνικές αντιθέσεις μέσα από τις οποίες ο εργαζόμενος αποκτάει την συνείδηση της τάξης του. Ως εκ τούτου προσπαθεί να γίνει ο ίδιος ρυθμιστής της οργάνωσης της εργασίας.

Όταν επιχειρήθηκε να σπάσει η απεργία με τη χρήση ελεύθερων εργατών προκλήθηκαν συγκρούσεις με τη Χωροφυλακή και τους απεργοσπάστες. Σε απάντησή τους οι ιδιοκτήτες φορτηγιδών κηρύσσουν λοκ άουτ. Η μέθοδος αυτή της εκ περιτροπής εργασίας ήταν και αίτημα των φορτοεκφορτωτών στο λιμάνι του Πειραιά, όπου εφαρμοζόταν από τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας. Σε έκθεση του διευθυντή του Εμπορικού Ναυτικού προς το υπουργείο εθνικής οικονομίας με θέμα τα αποτελέσματα της εκ περιτροπής εργασίας στον Πειραιά διατυπώνεται ότι :

« η διατήρησις της εκ περιτροπής εργασίας λόγω της δήθεν υφιστάμενης ανεργίας δεν δικαιολογείται. Τα αποτελέσματα όμως τα οποία προκύπτουν όχι εξ αυτού τούτου του συστήματος, της εκ περιτροπής εργασίας αλλά του τρόπου της εφαρμογής τούτου είναι τα εξής. Σήμερον η εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας έχει ανατεθή δια διαταγών ημών εις τα Διοικητικά Συμβούλια των Σωματείων των Εργατών Λιμένος, τα οποία τελείως ανεξέλεγκτα κανονίζουν κατα βούλησιν την σειράν των εργατών, διαγράφουν τους εξ αυτών εγείροντας κεφαλήν, τοποθετούν εις επικερδείς εργασίας τους ευνοούμενους των και εν γένει πράττουν πάν ότι το ατομικόν αυτόν συμφέρον διά την παραμονή των εις την αρχήν επιβάλλει²¹⁶». Η εκδοχή αυτή όπως την εξέλαβαν οι κρατικοί φορείς και οι εργοδότες μπορεί να επηρέασε τους εργοδότες της Καλαμάτας στο να μη δεχτούν την εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας.

Οι φορτοεκφορτωτές του λιμανιού κηρύσσουν νέα απεργία κατά το τέλος του ίδιου μήνα για να ικανοποιηθεί το αίτημα που διεκδικούσαν από την προηγούμενη απεργία. Οι απεργοί συγκρούστηκαν με τους ναύτες και την έφιππη Χωροφυλακή. Κατά τη συμπλοκή που ακολούθησε ο ναύτης Κουλουμπίνης τραυμάτισε σοβαρά τον απεργό Κουρίδη και συνελήφθη ο εργάτης Νάνος με την κατηγορία ότι πυροβόλησε κατά της χωροφυλακής²¹⁷. Στην συγκέντρωση της απεργίας έπειτα από επέλαση της έφιππης χωροφυλακής οι γυναίκες των απεργών φώναζαν «όχι δεν θα μας

²¹⁶ Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου~Φάκελος 068~30

²¹⁷ Ριζοσπάστης 19/10/1932

σκοτώσετε,θα περάσετε πρώτα από τα κορμιά μας και ύστερα θα τους χτυπήσετε, πεινάμε²¹⁸».

Η ανάγκη του οικογενειακού εισοδήματος έκανε την υπόθεση της απεργίας οικογενειακή με την συμμετοχή πολλές φορές των γυναικών και των παιδιών της οικογένειας σε αυτές. Επιπλέον, μπορεί να σημειωθεί ότι πέραν της αντίθεσης που διαμορφώνεται από τον οικονομικό παράγοντα η ενεργοποίηση των μελών της οικογένειας στις απεργιακές κινητοποιήσεις ήταν και προϊόν μιας ηθικής αποστολής που έπρεπε να διευθετηθεί συλλογικά. Αποτελούσε ηθικό χρέος σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής η συμπαράσταση των μελών όταν υπήρχε η αντίληψη ότι θίγεται κάποιο μέλος της οικογένειας. Η συμμετοχή αυτή περιγράφεται και από φύλο της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης :

« Στο απεργιακό κύμα, που πήρε οξύτατο χαρακτήρα με τις πραγματικές μάχες που έγιναν μεταξύ απεργών – γυναικόπαιδων, στρατού και αστυνομίας, ιδίως των φορτοεκφορτωτών στο λιθόστρωτο του λιμανιού, έλαβε μέρος ένα σημαντικό ποσοστό των εργατών που έφτασε τους 1200 εργάτες»²¹⁹

Συγκεκριμένα η ΚΟΜΕΠ σε άρθρο με τίτλο *οι τελευταίες απεργίες στην Καλαμάτα* τονίζει τρία χαρακτηριστικά του απεργιακού αγώνα των φορτοεκφορτωτών που εκδηλώθηκε τον Οκτώβρη του 1932 :

« Οι φορτοεκφορτωτές της Καλαμάτας που δουλεύουν κάτω από ζωόδικες που δέχονται έντονα χτυπήματα των εργολάβων και του εφοπλιστικού κεφαλαίου που το μεγαλύτερο μέρος τους θερίζεται από την πείνα και την ανεργία , κατέβηκαν σε σκληρό αποφασιστικό αγώνα παρά την θέληση των σοσιαλφασιστών ηγετών τους, για την καλύτερη της θέσης τους. Απ'το 1929 η Καλαμάτα είχε να δει τέτοιο σκληρό αγώνα που διήρκεσε ένα περίπου μήνα.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η επανάληψη της απεργίας 3 φορές στον ίδιο κλάδο. Το γεγονός αυτό είναι ένα απ'τα λίγα που έχει να μας δείξει η ιστορία του εργατικού κινήματος της χώρας μας και χαρακτηρίζει ως ένα σημείο το βαθύ ταξικό μίσος που υπάρχει και δυναμώνει σε όλα τα στρώματα, τον επιθετικό χαρακτήρα της απεργίας.

Τρίτο χαρακτηριστικό σημείο της απεργίας είναι το αυθόρμητο ενιαίο μέτωπο εκ των κάτω, που πραγματοποιούν οι εργάτες φορτοεκφορτωτές των δυο σοσιαλφασιστικών σωματείων μέσα στην πάλη τους, το ενιαίο μέτωπο μεταξύ ντόπιων

²¹⁸ Ριζοσπάστης 21/10/1932

²¹⁹ Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/4/1933

και προσφύγων, που τους τελευταίους οι εργολάβοι τους χρησιμοποιούν για να απεργοσπάστες άλλοτε, εκμεταλλευόμενοι το χαμηλό επίπεδο συνείδησης τους»²²⁰.

Το Νοέμβρη του 1934 ξανά κήρυξαν απεργιακές κινητοποιήσεις διεκδικώντας το αίτημα για το οποίο έγινε λόγος. Η ΕΓΣΕΕ έστειλε έκκληση προς παρατάξεις των εκφορτωτών που ανήκαν στην δύναμή της :

«οι φορτοεκφορτωτές της Καλαμάτας ξανακατέβηκαν σε απεργία διεκδικώντας με αυτήν τα δικάιά τους. Οι αστυνομικές δυνάμεις και οι σοσιαλφασιστες όπως πάντα αιματοκύλισαν τους απεργούς, τους εξαπάτησαν και αγωνίζονται για την εκ περιτροπής εργασία που δεν τους εξυπηρετεί. Το κεντρικό γραφείο της επαναστατικής αντιπολίτευσης των φορτοεκφορτωτών καλεί όλους τους λιμενεργάτες να εκδηλώσουν την αλληλεγγύη τους με τους συντρόφους των Καλαμών»²²¹»

Ο τρόπος που αντιμετωπίστηκε από τους λιμενεργάτες της Καλαμάτας η ανεργία έχει στο πλαίσιο της ένα εργασιακό ηθικό κώδικα. Το γεγονός αυτό διαπιστώνεται με την λογική ότι με το αίτημα για την εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας η πάλι για την επιβίωση δεν αποτελεί ατομική υπόθεση αλλά συνδέεται με την ανάγκη της αυτοσυντήρησης των άλλων εργατών και με αυτόν τον τρόπο αποκτάει συλλογικό χαρακτήρα. Παράλληλα, η αντίληψη των κοινωνικών σχέσεων αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις μέρος της φύσης της εργασίας δίνοντας τις προϋποθέσεις για αλληλεγγύη και συναδελφικότητα. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι λιμενεργάτες επεδίωξαν την παραπάνω μορφή εργασίας δεν αποτελεί μέρος μιας αυθόρμητης λύσης για την επιβίωση τους αλλά μέρος μιας επεξεργασμένης πρότασης μέσω του μηχανισμού που εξέφραζε το σωματείο.

Ο κεντρικός άξονας του λιμενεργατικού ζητήματος είναι το γεγονός ότι οι αλευροβιομήχανοι επιδιώκουν να αντικαταστήσουν την φορτοεκφόρτωση των εργατών με μια απορροφητική δεξαμενή (σιλό), η οποία θα μεταφέρει το σιτάρι από τα αμπάρια των πλοίων κατευθείαν για άλεση. Ως εκ τούτου διακρίνεται η πάλι ανάμεσα στον εργάτη και τις μηχανές. Το ερώτημα που προκύπτει είναι, εάν οι λιμενεργάτες στράφηκαν ενάντια στην ίδια την τεχνολογία αυτή καθεαυτή ή ενάντια στην κοινωνική μορφή της εκμετάλλευσής τους.

Το σιλό αυτό θα τροφοδοτούσε την ανεργία εφόσον θα είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του εργατικού δυναμικού. Μέσα σε αυτή τη συγκυρία οι εργάτες

²²⁰ Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/4/1933

²²¹ Ριζοσπάστης 21/10/1932

διεκδικούσαν 8δρχ ανά τόνο εκφορτωμένου σταριού αναδρομικά από το 1928²²². Το αίτημα απορρίφθηκε από τους εργοδότες που πρότειναν 5δρχ ανά τόνο χωρίς αναδρομικά. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκαν ταξικές συγκρούσεις με τους λιμενεργάτες να διεκδικούν να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη πιο ακριβά, και τους αλευροβιομήχανους να προσπαθούν με διάφορους τρόπους να πετύχουν όσο δυνατόν πιο φτηνή εργατική δύναμη.

14.6. 1 Τα γεγονότα της απεργιακής κινητοποίησης των λιμενεργατών

Οι διενέξεις αυτές οδήγησαν σε κινητοποιήσεις των λιμενεργατών και των μυλεργατών που διεκδικούσαν 30% αύξηση από την Ευαγγελίστρια. Οι λιμενεργάτες, κατόπιν της αρνητικής επιμονής του υπουργού Οικονομίας να άρει την διαταγή για την λειτουργία του σιλό μέσα από τηλεφωνική επικοινωνία στις 7 Μαΐου, αποφάσισαν να προβούν σε απεργία για την επόμενη μέρα οπού θα γινόταν η απορρόφηση σιταριού από ατμόπλοια²²³.

Παράλληλα, το σωματείο τεχνιτών βιομηχανίας καπνού, τα ταξικά συνδικάτα που βρίσκονται υπό την επιρροή του ΚΚΕ και το ΕΚΚ καλούν σε κοινή συμπόρευση μαζί με το Πανεργατικό Κέντρο να στηρίζουν και να συμμετέχουν από κοινού στην απεργία. Ενδεικτικά στην τοπική εφημερίδα *Σημαία* δημοσιοποιείται το παρακάτω ανακοινωθέν του ΕΚΚ :

*« Το Εργατικό Κέντρο υιοθετώντας τα δίκαια αιτήματα των απεργών μυλεργατών και λιμενεργατών καλεί όλες τις εργατικές οργανώσεις όπως ταχθούν ανεπιφύλακτα στο πλευρό των απεργών ενισχύοντας τους με όλες τις δυνάμεις. Κάνει δε έκκληση σε όλους τους εργάτες να μην παρασυρθούν από τους εργοδότες και γίνουν απεργοσπάστες. Οι απεργοί να βαδίσουν με θάρρος και να επιμείνουν στον αγώνα μέχρι τελικής νίκης»*²²⁴.

Στην ίδια λογική τα σωματεία που ανήκουν στα ταξικά συνδικάτα Καλαμάτας με ανακοινωθέν τους καλούν σε κοινή σύσκεψη τις διοικήσεις του Εργατικού και Πανεργατικού Κέντρου για την προπαρασκευή και κήρυξη της απεργίας²²⁵. Το ερώτημα που μπαίνει εδώ είναι πώς ενώ εκείνη την περίοδο το εργατικό κίνημα της χώρας και αντίστοιχα της Καλαμάτας ήταν βαθιά διασπασμένο με δυο ΓΣΣΕ στην Αθήνα και δυο εργατικά κέντρα στην Καλαμάτα, κατάφερε να έχει κοινή

²²² Ζέρβας, Δ. *Το κίνημα της Καλαμάτας*, Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, σ. 37

²²³ *Ακρόπολις* 8/5/1934

²²⁴ *Σημαία* 9/5/1934

²²⁵ *Σημαία* 9/5/1934

συμπόρευση. Με λίγα λόγια τί είναι αυτό που άλλαξε σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, ώστε να κάνει τις συνδικαλιστικές οργανώσεις της Καλαμάτας να συνεργάζονται μεταξύ τους εκεί που στην αρχή δεν αναγνώριζε η μία την άλλη;

Ένα από τα βασικά αιτήματα των εργαζομένων που συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις ήταν η ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος. Στην Καλαμάτα με πρωτοβουλία των 2 εργατικών κέντρων διεξήχθη κοινή συγκέντρωση την Πρωτομαγιά του 1934, με την παρουσία όλων των σωματείων που ανήκαν στις δυνάμεις των δυο εργατικών κέντρων²²⁶. Στην εκδήλωση αυτή τονίστηκε η ανάγκη ενότητας και συγχώνευσης των εργατικών κέντρων της πόλης, όπως και η ανάγκη της πάλης για την αλλαγή της ποιότητας του εργάτη. Για να απαντηθεί όμως το παραπάνω ερώτημα όσον αφορά τις νέες εξελίξεις του εργατικού κινήματος σε τοπικό επίπεδο, είναι αναγκαίο να διερευνηθούν οι ιστορικές εξελίξεις σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Η ανησυχία για την νίκη του ναζισμού στην Γερμανία, ο φόβος πολιτειακών μεταβολών και η θεσμική ρευστότητα διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις της επανανοποίησης του εργατικού κινήματος της χώρας. Συγκεκριμένα το 1934 με αρχική προσέγγιση ανάμεσα στην ΓΣΕΕ και την ΕΓΣΕΕ υπογράφεται το σύμφωνο κοινής δράσης ενάντια στην στρατιωτικοφασιστική δικτατορία²²⁷. Η προσπάθεια συνεργασίας έχει να κάνει και με την στροφή του ΚΚΕ το Μάρτη του 1934 προς την υιοθέτηση λαϊκού μετώπου²²⁸. Επίσης, όπως τονίζει ο Αντώνης Λιάκος στο βιβλίο του *“Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του μεσοπολέμου”* «Μέσω της αντιφασιστικής δράσης άνοιξε ένας δρόμος συνεργασίας και ενοποίησης των συνδικαλιστικών δυνάμεων, αρχικά στην περιφέρεια²²⁹»

Συνεπώς, ο κίνδυνος του φασισμού αλλά και η επιθυμία του εργατικού δυναμικού για ενιαία δράση αποτέλεσε έναν από τους παράγοντες συνεργασίας σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο που θα έχει επίδραση σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτό εξηγεί και το γεγονός της κοινής συμπόρευσης των δυο εργατικών κέντρων και των ταξικών συνδικάτων σε απεργιακές κινητοποιήσεις και εργατικές διεκδικήσεις.

Από την στιγμή που γνωστοποιήθηκε η απόφαση της απεργίας, ισχυρές δυνάμεις της έφιππης χωροφυλακής και του συντάγματος πεζικού της Καλαμάτας

²²⁶ Θάρρος 1/5/1999

²²⁷ Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.σ. 118

²²⁸ Ο. π., σ. 146

²²⁹ Ο. π., σ. 146

φρουρούσαν τους κυλινδρόμυλους και το λιμεναρχείο κάτω από τις διαταγές του υπολοχαγού Παναγόπουλου και του λοχαγού Στεφανάκου²³⁰. Έτσι, στις 9 Μαΐου του 1934 καθώς το πλοίο *Λίμνη* πλησιάζει στο λιμάνι για να εκφορτώσει σιτάρι μέσω του σιλό οι λιμενεργάτες με τους μυλεργάτες κηρύττουν απεργία, ενώ σε αυτήν συμμετέχουν γυναίκες και παιδιά όπως αναφέρεται και στην εφημερίδα *Ακρόπολις* :

«[...]Οι απεργοί μετά των γυναικόπαιδών των ανερχόμενοι εις 800 περίπου απειράσθησαν να εμποδίσουν την είσοδόν του εις τον λιμένα φωνάζοντες « *Αέρα! Μη μας κόβης το ψωμί, καπετάνιε φίγε!* [...]»²³¹.

Την ίδια μέρα της απεργίας κοντά στο σιλό εξεράγει βόμβα και παραμένει άγνωστο μέχρι σήμερα το ποιοι την έβαλαν καθώς δεν υπήρχε σύλληψη ούτε ντοκουμέντα που να αποτελούν αποδεικτικά στοιχεία. Το γεγονός της έκρηξης συνδέθηκε με την απόπειρα απεργών που επιδίωκαν την καταστροφή του μηχανήματος.²³²

Τελικά οι λιμενεργάτες μπαίνουν σε μαούνα για να προσεγγίσουν το ατμόπλοιο προκειμένου να ανακόψουν την πορεία του προς την μηχανή απορρόφησης. Το ερώτημα που μπορεί να τεθεί είναι πώς οι λιμενεργάτες που επιβιβάστηκαν στην μαούνα απήφησαν τον κίνδυνο του θανάτου καθώς ήταν παρατεταγμένα τα όργανα καταστολής. Η απάντηση αυτή βοηθάει στην διερεύνηση του λιμενεργατικού ζητήματος Καλαμάτας για το πώς σκέφτονταν οι λιμενεργάτες μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο που κυριαρχεί η ανεργία και συνάμα η μη δυνατότητα συντήρησης των μελών της οικογένειας τον εργατών αποκαλύπτεται τόσο από την ίδια την ενέργεια των λιμενεργατών όσο και από αυτά που φώναζαν. Όπως αναφέρει η εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 10 -5-1934 οι λιμενεργάτες κατά την εν λόγω επιχείρηση τους φώναζαν «*Κάλλιο να πεθάνουμε τώρα παρά να πεθάνουμε από την πείνα*». Η αντίληψη αυτή χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι κάποιοι από αυτούς αισθάνονταν ότι δεν είχαν να χάσουν τίποτα πέρα από την πιο τολμηρή προσπάθεια να διεκδικήσουν την εργασία τους .

Ο στρατός τους στοχεύει με όπλα, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν οι εργάτες Π. Μπλίκος²³³, Β. Γκρατσινός²³⁴, Ι. Κολιτσιδάκης²³⁵, Αντ. Μαραγκουδάκης, Ανδρ.

²³⁰ *Ακρόπολις* 10/5/1934

²³¹ *Ακρόπολις* 9/5/1934

²³² *Ακρόπολις* 9/5/1934

²³³ Ο Παναγιώτης Μπλίκος ήταν προστάτης οκτώ γυναικών της οικογένειάς του. Βούρνα Β. (2001), *Όραμα και μνήμες*, Αθήνα: Διογένης.σ. 56

²³⁴ Ο Βας. Γκρατσινός εγκαταλείπει την μητέρα του χωρίς κανένα προστάτη. Βούρνα Β. (2001), *Όραμα και μνήμες*, Αθήνα: Διογένης σ. 56

Σπάλας και ο Στεφανάκος και αργότερα να αποβιώσει από τραύματα ο Καπετανέας που ήταν αρτεργάτης²³⁶ ενώ μεταξύ των τραυματιών είναι ο Ι. Γαμπαρόλης, μηχανοδηγός ΣΠΑΠ, Μ. Φουρίδης, Ι. Σαρακηνός, ΑΘ. Γαϊτάνος, Λούλα Μπασούρου, Ι. Καπλάνης, Μαρία Κριετσέτη,²³⁷ Όλγα Χατζημομπατζή, Μαρία Βατσάλου ετών 75, Κατίνα Πάτση, Μαρία Ι. Πολίτου, Διον. Παλαβινός, Ν. Κουβούλας 16 ετών, Αρ. Γαϊτανάκης 12 ετών, Δ. Κουλενές, Αλεξάνδρα Κουβαρά, Αθ. Κουβαράς, Νικολέττα Χαραλαμπίκου, Κ. Μπακατσάς, Σωτήρης Αραπάκης και Αντ. Σπάλας από ξιφολόγη.²³⁸

Οι εργάτες σηκώνουν τα πτώματα των συναδέλφων τους και κατευθύνονται στο κέντρο της πόλης πετροβολώντας το σπίτι του Πάστρα, ιδιοκτήτη της Ευαγγελίστριας²³⁹. Οι συγκρούσεις με τη Χωροφυλακή συνεχίστηκαν στην οδό Αριστομένους όπου έγινε χρήση οπλοπολυβόλου με συνέπεια να σκοτωθεί η Μαρία Κριετσέτη που δούλευε στο περίπτερο του άντρα της²⁴⁰. Οι διαδηλωτές σκορπίστηκαν από τον πανικό που του δημιούργησαν οι πυροβολισμοί και άφησαν τα πτώματα των νεκρών εκτεθειμένα στην πλατεία μετά από μία σύγκρουση που είχε διάρκεια πέντε ωρών²⁴¹.

Μαζί με τους απεργούς εργάτες εξακολουθούν να συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις γυναίκες με παιδιά²⁴². Το γεγονός αυτό μπορεί να υποθέσει κανείς ότι οφείλεται στο ότι το ζήτημα της απασχόλησης δεν ήταν ζήτημα εξατομικευμένο, άλλα της οικογένειας, αφού η επιβίωση των μελών της εξαρτιόταν από το εισόδημα του κάθε μέλους της οικογένειας²⁴³.

Το ερώτημα είναι ο βαθμός ενδιαφέροντος της τοπικής κοινωνίας για το ζήτημα, ώστε να αναδειχθεί το πώς αντέδρασαν οι διάφοροι τοπικοί φορείς και τα εργατικά κέντρα. Αν ληφθεί υπόψη τόσο το σύνολο του τοπικού όσο και του αθηναϊκού τύπου όσον αφορά την μελέτη του λιμενεργατικού ζητήματος η επίθεση

²³⁵ Ο Ι. Κολιτσιδάκης εγκαταλείπει την μητέρα του και τα πέντε παιδιά του. Βούρνα Β. (2001), *Όραμα και μνήμες*, Αθήνα: Διογένης σ. 56

²³⁶ Σημεία 12/5/1934

²³⁷ Ακρόπολις 10/5/1934

²³⁸ Ακρόπολις 11/5/1934

²³⁹ Ακρόπολις 11/5/1934

²⁴⁰ Ακρόπολις 10/5/1934

²⁴¹ Ακρόπολις 10/5/1934

²⁴² Ο ανταποκριτής του Ριζοσπάστη που έχει πάει στον συνοικισμό της Ανατολικής παραλίας για να πάρει συνέντευξη από τους τραυματίες αναφέρει ότι η γυναίκα του τραυματία λιμενεργάτη Θ. Γαϊτανάκη εξέφρασε ότι : « Είχαμε κατέβει όλες οι γυναίκες από τον συνοικισμό. Μας σκότωσαν τους άνδρες μας παραλίγο να σκοτώσουν και το παιδί μου» Επίσης ο δεκαπεντάχρονος γιός της εξέφρασε ότι : « Είμαστε φτωχοί ρε μάνα για αυτό μας σκοτώνουν.» Ριζοσπάστης 18/5/1934

²⁴³ Φουντανόπουλος, Κ. (2002). "Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα," στο: Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 300

των κατασταλτικών οργάνων απέναντι στους εργάτες χαρακτηρίζεται ως άδικη επίθεση απέναντι σε ανθρώπους που διεκδικούν το ψωμί τους και που προσπαθούν να συντηρήσουν τις οικογένειες τους. Η αντίληψη αυτή που έχει χαρακτήρα γενικής κατακραυγής κυριαρχεί σε ένα μεγάλο μέρος της καλαματιανής κοινωνίας και εκτός από όλα τα εργατικά σωματεία της πόλης τα οποία κήρυξαν γενική απεργία ενεργοποιεί την αντίδραση του δικηγορικού συλλόγου της πόλης, των επαγγελματιών που δημοσιεύουν με επιστολές την στήριξη τους στους εργάτες, την Τοπική Πανυπαλληλική Επιτροπή, τον Φαρμακευτικό Σύλλογο καθώς και το Σύλλογο Μεσσηνίων Φοιτητών ο οποίος επιφυλάσσεται να συγκαλέσει παμεσσηνιακή συγκέντρωση και όπου η αριστερή παράταξη του ανοίγει έρανο ανάμεσα στους σπουδαστές για την ενίσχυση των απεργών²⁴⁴.

Σύμφωνα με το ανακοινωθέν του Δικηγορικού Συλλόγου Καλαμών διατυπώθηκε εκτάκτως στις 9 Μαΐου του 1934 και το οποίο υπογράφεται από τον Παν. Καραγιάννη και γεν. γραμματέα Δημητρόπουλο καταδικάζει τα αιματηρά γεγονότα και τάσσεται αλληλέγγυος στο πλευρό των εργατών :

*« Εκφράζει την βαθύτατη αυτού λύπην για την μη ψυχραιμον αντιμετώπισιν της καταστάσεως υπό των αρμοδίων και διαδηλώνει την αγανάκτησιν δια το χυθέν αίμα. Αξίζει αυστηράν και παραδειγματικήν τιμωρίαν των υπαίτιών των, λυπηρών αυτών γεγονότων. Συνιστά απόλυτον ψυχραιμίαν είς πάντα πολίτην προς τερματισμόν της γενηθείσης εκ των γεγονότων τούτων ανωμάλων καταστάσεων »*²⁴⁵.

Επιπλέον την στήριξη τους στον αγώνα των λιμενεργατών και την καταδίκη των κατασταλτικών οργάνων εξέφρασε και ένα μέρος του διανοούμενου κόσμου της τοπικής κοινωνίας και της γύρω περιοχής όπως είναι η Ομάδα Διανοούμενων Γυναικών Καλαμών και ο Όμιλος Διανοουμένων Μελιγαλά που δημοσίευσε την παρακάτω διαμαρτυρία :

«Οι διανοούμενοι Μελιγαλά διαμαρτύρονται έντονα για τις δολοφονικές επιθέσεις της αστυνομίας και του στρατού ενάντια στους εργάτες που απήργησαν διεκδικώντας το ψωμί τους τάσσονται αλληλέγγυοι με τους απεργούς στα δίκαια αιτήματα τους και ζητάνε την αυστηρή τιμωρία των υπευθύνων, που βρίσκονται ανάμεσα στις αρχές.

*Για τους Διανοούμενους Βασίλης Μπράβος.»*²⁴⁶

²⁴⁴ Ριζοσπάστης 12/5/1934

²⁴⁵ Σημαία 10/5/1934

²⁴⁶ Σημαία 14/5/1934

Η έκταση της κοινωνικής διεισδυτικότητας του ζητήματος προκάλεσε την επαγρύπνηση των αρμόδιων φορέων για την τήρηση της εσωτερικής ηρεμίας της πόλης που είχαν τον φόβο ότι τα γεγονότα θα λάβουν μεγαλύτερη έκταση κατά την διάρκεια της κηδείας των θυμάτων εργατών. Για το λόγο αυτό ο νομάρχης της πόλης στέλνει τηλεγράφημα στον υπουργό εσωτερικών γράφοντας :

« [...] Μετά τα διαδραματισθέντα την μεσημβρίαν και εν συνεχεία των όσων τηλεφωνικώς σας ανέφερα, τάξις αποκατεστάθη. Η κηδεία των θυμάτων εγένετο ησύχως, ελήφθησαν δε πάντα τα μέτρα προς τήρησιν της τάξεως. Εκ Τριπόλεως αφίχθησαν ενισχύσεις εκ χωροφυλάκων και στρατού [...]»²⁴⁷.

Στις 13 Μαΐου λύεται η απεργία των λιμενεργατών και μυλεργατών με συμφωνία για αποζημίωση 7,5δρχ. ανά τόνου εκφορτωμένου σίτου έπειτα από πρακτικό που συνέταξε ο επιθεωρητής εργασίας Μαυρομάτης και το υπέγραψε ο αντιπρόσωπος των επιχειρήσεων των κυλινδρόμυλων²⁴⁸. Με λίγα λόγια, για κάποιο διάστημα η εκφόρτωση θα γίνεται μεν από το σιλό αλλά οι εργάτες θα πληρώνονται χωρίς να εργάζονται. Ενώ για τους μυλεργάτες έγινε συμφωνία που καθόριζε ελάχιστο όριο ημερομισθίου μεροκάματα 72,5 δρχ και ελάχιστο 92,5δρχ. Επιπλέον θα λάμβαναν αύξηση κατά 10% όσοι πληρώνονταν με ημερομίσθιο άνω των 92,5 δρχ, όσοι είναι τεχνικοί όπως ηλεκτρολόγοι και όσοι λάμβαναν μισθό μέχρι 4.000 δρχ. Για τις υπερωρίες θα πληρώνονται το 25%, θα εφαρμοστεί το δωρο και θα καταργηθεί το ωρομίσθιο, χορήγηση δεκαπενθήμερης άδειας και επαναπρόσληψη όλων των απεργών εργατών με τον όρο της αμοιβαίας ανταλλαγής κάποιων από αυτούς στις αλευροβιομηχανίες *Ευαγγελίστρια* και *Φεραδούρου*²⁴⁹. Τις επόμενες μέρες το Πανεργατικό Κέντρο Καλαμάτας κάλεσε σε σύσκεψη το Εργατικό για κήρυξη 24ωρης απεργίας και ενοποίηση των 2 Εργατικών Κέντρων.

14. 6. 2 Οι μαρτυρίες των ανθρώπων

Μέσα από τις συνεντεύξεις των τραυματιών στους δημοσιογράφους του τύπου αναδεικνύεται η ταύτιση της λειτουργίας του σιλό με την εκμηδένιση της προσφοράς εργασίας και συνάμα την αδυναμία επιβίωσης. Ωστόσο οι αιτίες που διαμορφώνουν το λιμενεργατικό αγώνα δεν οριοθετούνται μόνο σε οικονομικούς παράγοντες με βάση τις μαρτυρίες που αντλούνται στον τύπο αλλά περιέχουν και μια αντίληψη περί

²⁴⁷ Ακρόπολις 10/5/1934

²⁴⁸ Ακρόπολις 13/5/1934

²⁴⁹ Σημαία 15/5/1934

αυθαιρεσίας και εκμετάλλευσης της εργοδοσίας εις βάρος των εργατών που δεν μπορεί να μείνει ανεκτική. Η συνέντευξη του εργάτη Αντ. Πάππου ο οποίος είναι ένας από τους τραυματίες διηγείται μέσα από την κλινική *Κουτσομητοπούλου* που νοσηλεύεται τους λόγους που οι λιμενεργάτες επιβιβάστηκαν στην μαούνα :

« [...] *Ακόμη δεν μπορώ να συνέλθω από αυτό που έγινε. Ήμουν και εγώ με τους 10 εργάτες μέσα στην μαούνα. Θέλαμε να ανεβούμε στο βαπόρι να διαμαρτυρηθούμε για την λειτουργία του σιλό επειδή αυτό καταδίκασεν εις θάνατον όλες τις οικογένειες των λιμενεργατών Καλαμάτας. Μόλις προχωρήσαμεν θα ήμασταν 60 μέτρα περίπου μακριά απ'τό βαπόρι όταν ακούσαμε τον λοχαγό που ήταν επικεφαλής της φρουράς να φωνάζει να σταματήσουμε. Εμείς θέλαμε να σταματήσουμε, η μαούνα όμως είχε τον δρόμο της και δεν μπορούσε να σταματήσει εύκολα. Ο λοχαγός τότε διέταξε πυρ και οι περισσότεροι εργάται έσπευσαν να πέσουν μέσα εις το κύτος της μαούνας. Το πυρ δεν εσταμάτησε και εσκοτώθηκαν δυο συνάδελφοι μας μπροστά στα μάτια μας και ετραυματίσθηκαν τέσσερες. Επίσης επυροβόλησαν και εσκοτώσαν τον εργάτη που ήταν μέσα στην βάρκα η οποία ερυμούλκει την μαούνα [...]* ».²⁵⁰

Επιπλέον, ενδεικτικά καταγράφεται από την εφημερίδα *Ακρόπολις* και η μαρτυρία του Γ. Σαρακηνού που τραυματίστηκε κατά τα γεγονότα που επακολούθησαν στην πλατεία αναδεικνύοντας το πνεύμα που επικρατούσε κατά την σύγκρουση :

« *Εκαθήμην εις το καφενείον της πλατείας όταν είδα άξαφνα να έρχεται η διαδήλωσις των εργατών και να έχη απάνω σε μια σκάλα τοποθετημένα τα πτώματα των δυο πρώτων φονευθέντων. Με τους εργάτας συνεκρούσθη την στιγμήν εκείνην ο στρατός, ο επικεφαλής δε της στρατιωτικής δυνάμεως αξιωματικός ετραυματίσθη με μια πέτρα στο κεφάλι. Τότε εδημιουργήθει πανδαιμόνιον, έπεσαν πολλοί πυροβολισμοί και έγινε ένα κακό που δεν μπορεί να το φαντασθή κανείς. Χωρίς και εγώ να νοιώσω πως κατάλαβα ότι έφαγα μια σφαίρα και έπεσα από κάτω* ».²⁵¹

Η παρακάτω μαρτυρία ενός από τους εργάτες που έζησαν τα γεγονότα κάνει αντιληπτό ότι το σιλό ως μέσο εργασίας έγινε αμέσως ανταγωνιστής του ίδιου του εργάτη .Συνεπώς οι λιμενεργάτες είχαν την αντίληψη ότι ο απορροφητήρας θα περιορίσει την χειρωνακτική εργασία και ότι αποτελεί ένα μέσο μέσα από το οποίο αντλείται το κέρδος του εργοδότη σε βάρος της εργασίας του εργαζόμενου. Άρα, η

²⁵⁰ *Ακρόπολις 11/5/1934*

²⁵¹ *Ακρόπολις 11/5/1934*

κυρίαρχη υπόθεση του λιμενεργατικού ζητήματος δεν είναι ότι οι λιμενεργάτες διαφωνούσαν με το σιλό αυτό καθεαυτό αλλά αντιλαμβάνονταν την χρήση του, ως μια μορφή της εκμετάλλευσής τους.

Επιπλέον, η παρακάτω μαρτυρία απαντάει και στο ερώτημα του πώς έβλεπαν οι εργαζόμενοι στο λιμάνι τους εργοδότες τους. Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί είναι ότι οι εργαζόμενοι του λιμανιού αισθάνονταν ότι οι εργοδότες τους αντιμετώπιζαν σαν δεύτερης κατηγορίας ανθρώπων και ως ένα μέσο μέσα από το οποίο θα πλουτίσουν οι ίδιοι χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την ανάγκη αυτοσυντήρησης των οικογενειών τους. Το γεγονός αυτό δημιουργεί και την αντίθεση ανάμεσα στο πολιτισμικό κεφάλαιο και το ηθικό κώδικα μεταξύ του εργατικού δυναμικού του λιμανιού και της εργοδοσίας. Συνεπώς, το εργατικό δυναμικό αντιλαμβανόταν ότι μπροστά στο κέρδος οι εργοδότες δεν είχαν καμία ηθική περί προστασίας του εργαζόμενου και μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν κάθε ανήθικο μέσο για να πλουτίσουν.

«Όλα γίνανε για κείνο το σιλό. Το 'χανε πει οι αλευράδες, πως θα το φέρνανε. Ποιος να πιστέψει μαθές πως θα φέρνανε 'να στόμα να ρουφάει το στάρι!» «Τα μπράτσα μας, λέγαμε, δεν μπορούν οι σκύλοι, να τα κάνουν πέρα...» «Οι πιο ζύπνιοι από μας και όσοι παγαίνανε με τους αναρχικούς, το λέγανε τα παιδιά: -Πρέπει να νοιαστούμε, μηχανές βάλανε και αλλού...». «Έτσι πήγαμε στους αλευράδες και ζητάγαμε αποζημιώσεις για το ψωμί που θα χάναμε.» «Κοροϊδεύανε... Τον εργάτη δεν τον κοιτάει κανείς. Έτσι βγήκαμε στην απεργία...» «Αρχίσανε τα παζαρέματα. Οι εργάτες ζητάγανε 8 δραχμές για κάθε τόνο που θα ξεφόρτωνε η μηχανή. Οι αλευροβιομήχανοι καμώνονται πως το σκέφτονται. Θέλανε χρόνο, να ετοιμαστεί η αστυνομία και ο στρατός, να 'ρθούνε ενισχύσεις, γιατί όλη η πόλη ήταν ανάστατη. Είχανε πάρει την απόφαση, να χτυπήσουνε τους αναρχικούς...» «Απόγευμα (8 Μαΐου) και όλα τα σκυλιά κατεβήκανε στο λιμάνι. Στρατός, χωροφυλάκοι και κάτι ύποπτα μούτρα (υπονοεί τα τσιράκια των βιομηχάνων)»²⁵².

Με βάση την παραπάνω μαρτυρία οι αντιθέσεις προκύπτουν ανάμεσα σε αυτούς που έχουν την οικονομική κυριότητα δηλαδή τους αλευροβιομήχανους που είχαν τον οικονομικό έλεγχο των μέσων παραγωγής και αυτών που μετέχουν στην εργασιακή διαδικασία. Επιπλέον, όμως, προκύπτει ακόμα μία βασική αντίθεση μεταξύ του εργατικού δυναμικού και της νομικής κυριότητας που συνοδεύει την

²⁵² Διαδρομή Ελευθερίας, Δεκέμβρης 2002, φύλλο 9, σ. 18-19

οικονομική κυριότητα, και αυτήν την έχει το κράτος. Το γεγονός δηλαδή ότι το κράτος μέσα από τα θεσμικά του όργανα πήρε απόφαση να λειτουργήσει το σιλό, σημαίνει ότι η νομική κυριότητα λειτούργησε σε όφελος των εργοδοτών εφόσον η νομική κυριότητα έχει ισχύ επί των οικονομικών σχέσεων στα πλαίσια μιας εργασίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περιγραφή της κατάστασης ενός από τους φαντάρους στο 11ο Σύνταγμα πεζικού στην Τρίπολη που υπηρετούσε τότε την θητεία του και αναδεικνύει πώς αντιλήφθηκε τα γεγονότα από την δική του σκοπιά :

«Εκείνη τη μέρα μας ανακοίνωσαν ότι θα κατέβουμε στην Καλαμάτα. Ο υπασπιστής του 11 Συντάγματος Μελανουρέας μου είχε πει χαρακτηριστικά: «Αντρέα θα πάτε στην Καλαμάτα. Κάτω έγινε επανάσταση». Τα γεγονότα εκείνης της εποχής αναστάτωσαν πάρα πολύ το κράτος. Γιατί μαζί με τους εργάτες της Καλαμάτας ξεσηκώθηκε όλη η Ελλάδα στο πλευρό τους²⁵³».

Ο στρατός και η Χωροφυλακή εκτός από κατασταλτικοί μηχανισμοί του κράτους αποτελούσαν και ιδεολογικοί μηχανισμοί. Τα εργατικά και τα αγροτικά κινήματα αντιμετώπιζονταν από το στρατό και τη Χωροφυλακή πολλές φορές και με τη χρήση όπλων. Τα κινήματα αυτά έρχονταν σε αντιπαράθεση με την ιδεολογία της κοινωνικής τάξης και της ιεραρχίας με την οποία είχαν γαλουχηθεί οι μηχανισμοί αυτοί ώστε να αναπαράγεται το κοινωνικό σύστημα. Επίσης, μπορεί να ειπωθεί ότι υπήρχε η αντίληψη ότι με μια ενδεχόμενη κοινωνική προέκταση που μπορούσαν να πάρουν τα γεγονότα μέσα από τα κινήματα, έθιγαν τα υλικά διακυβεύματα των στρατιωτικών και της Χωροφυλακής που μπορούσαν να ανατραπούν από την επικράτηση αυτών των κινήματων.

Με βάση την μαρτυρία της Βαγγιώς Βούρνα στο αυτοβιογραφικό της έργο με τίτλο *«Οραμα και μνήμες»* αναδεικνύεται μια ακόμη οπτική πλευρά της περιγραφής των γεγονότων που επακολούθησαν στις 9 Μαΐου . Η οικογένεια της Βαγγιώς Βούρνα είχε οικογενειακές σχέσεις τότε με τον δικηγόρο Θεόδωρο Κορμά²⁵⁴ ο οποίος ως δικηγόρος υπερασπίστηκε τους λιμενεργάτες και από την σκοπιά την κοινωνική με αρθρογραφίες ως πολίτης τασσόταν υπέρ του αγώνα τους. Η αναφορά αυτή γίνεται για να επισημανθούν και οι αλληλεπιδράσεις των αντιλήψεων και των ιδεών μεταξύ των ανθρώπων.

²⁵³ *Διαδρομή Ελευθερίας*, Δεκέμβρης 2002, φύλλο 9, σ. 18-19

²⁵⁴ Ο Θεόδωρος Κορμάς γεννήθηκε στην Αρσινόη και από το 1930 δικηγόρησε στην Καλαμάτα υπήρξε ένας από τους οργανωτές του σταφιδικού συνεδρίου των Γαργαλιάνων το 1935. Έλαβε μέρος στην εθνική αντίσταση Μεσσηνίας με το Ε.Α.Μ ως εκπρόσωπος του Αγροτικού Κόμματος δολοφονήθηκε στην Θουρία από παραστρατιωτική οργάνωση στις 16/1/1946. Καράμπελας Ν. *Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό*, Καλαμάτα : Νέστωρ σ. 177

Ο αντίκτυπος που είχαν οι εργατικές κινητοποιήσεις και η ταύτιση κάποιων γυναικών με αυτές που έχασαν τα δικά τους συγγενικά πρόσωπα συνέβαλαν ώστε να συμμετέχουν στο εργατικό κίνημα της πόλης και άλλες γυναίκες. Παράλληλα, όμως, μέσα από το αποκορύφωμα των εργατικών διεκδικήσεων και τον τρόπο αντιμετώπισης τους από τα κατασταλτικά όργανα και τους μηχανισμούς του κράτους διαμορφώθηκε στις συνειδήσεις ενός μέρους της καλαματιανής κοινωνίας η αντίληψη περί αδικίας των ανθρώπων που οικονομικά είναι πιο αδύναμοι. Πέρα όμως από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που εξέλαβε το ζήτημα καθώς εκφραζόταν και από τον τύπο η πάλη των εργατών ως πάλη για την αυτοσυντήρηση των οικογενειών τους σε κάποιους ταυτόχρονα έδινε και πολιτικό νόημα. Ενδεικτικά σύμφωνα με τα όσα γράφει η Βαγγιώ Βούρνα που συμμετείχε στο κίνημα των εργατών της πόλης όντας 19 χρονών :

« [...] Έντονα ζούν ακόμα στην μνήμη μου τα γεγονότα των αλευρόμυλων Ευαγγελίστρια της Καλαμάτας. Έπλενα μερικά ρούχα όπως συνήθως εκείνα τα χρόνια σε μια ξύλινη σκάφη στην αυλή. Στα αυτιά μου έφτασε ανθρώπινη βουή. Ανοίγω την αυλόπορτα και κοιτάζω στον δρόμο προς την υπαπαντή, που φαινόταν στο βάθος ένα μικρό κομμάτι από στενό δρομάκι του σπιτιού μας. Κόσμος κρατούσε μαύρες σημαίες και έτρεχε προς τα πάνω. Σε λίγο φάνηκαν στην πλατεία της 23^{ης} Μαρτίου αυτοί που κρατούσαν αλά φέρετρα. Τα συνόδευαν γυναίκες με ξεπλεγμένα μαλλιά. Έκλαιγαν, φώναζαν, χτυπιόνταν. Μπρός σου πρόβαλε μια εικόνα παραφροσύνης. Μια νέα κοπέλα με ένα μωρό στην αγκαλιά φώναζε συνεχώς δολοφόνοι, δολοφόνοι. Συνόδεψα αυτή την μακάβρια πομπή ως το νεκροταφείο. Έκλαψα και πόνεσα πολύ με τους λιμενεργάτες της Καλαμάτας και δέθηκα άρρηκτα με τις πονεμένες γυναίκες τους. Ήταν για μένα η πρώτη εμπειρία το πρώτο βάπτισμα στους αγώνες της τα γεγονότα του. Μέσα από αυτά κατάλαβα την αδικία, ένοιωσα το βαθύτερο νόημα των αγώνων που κάνουν οι κομμουνιστές [...] »²⁵⁵.

14. 6.3 Η επίδραση του κινήματος

Όπως διατυπώθηκε, οι εργατικές κινητοποιήσεις του Μαΐου με ημερομηνία ορόσημο στις 9 του μήνα είχε σαν αποτέλεσμα την κινητοποίηση του μεγαλύτερου μέρους της τοπικής κοινωνίας από τον εργατικό, τον επιστημονικό, τον φοιτητικό και άλλους κοινωνικούς χώρους που εξέφρασαν την διαμαρτυρία τους για τις

²⁵⁵ Βούρνα Β. (2001), *Όραμα και μνήμες*, Αθήνα: Διογένης, σ. 55,56

δολοφονικές επιθέσεις σε ανθρώπους που αγωνίζονται για να επιβιώσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους. Ξεφεύγοντας όμως από την τοπική δυναμική που προξένησε το γεγονός με αποκορύφωμα την δολοφονία των εργατών μπαίνει το ερώτημα του κατά πόσο το εργατικό κίνημα της Καλαμάτας έγινε αφορμή για να ξεσπάσουν άλλα κινήματα πέρα από τοπικό επίπεδο. Το ερώτημα αυτό συμβάλει στο να μελετηθεί το πώς το εξέλαβε ο εργατικός κόσμος σε εθνική κλίμακα αλλά και κατά πόσο τροφοδότησε και επηρέασε εργατικές κινητοποιήσεις σε άλλες πόλεις. Η ερευνητική προσέγγιση αυτή θα συντελέσει και στην ανάδειξη της δυναμικής του εργατικού κινήματος της Καλαμάτας που θα μπορούσε να έχει.

Αφού γνωστοποιήθηκαν οι δολοφονίες των εργατών κατά τις εργατικές κινητοποιήσεις μια σειρά από εργατικές οργανώσεις ανά την Ελλάδα, όπως η Ομοσπονδία φορτοεκφορτωτών παραλιακών σωματείων Ελλάδας, η Ομοσπονδία μυλεργατών, επισιτισμού, σιδηροδρομικών, τα Ε.Κ του Πειραιά και της Αθήνας, η ένωση λιμενεργατών Θεσσαλονίκης, η Ε.Γ.Σ.Ε και σχεδόν όλες οι βαθμίδες εργατικών συνδικαλιστικών οργάνων εξέφρασαν διαμαρτυρίες και πήραν θέση υπέρ των αιτημάτων των εργατών της Καλαμάτας.

Τα γεγονότα της Καλαμάτας επέδρασαν ώστε σωματεία από τις γειτονικές επαρχίες να κηρύξουν απεργία προς αλληλεγγύη στους εργάτες της Καλαμάτας. Συγκεκριμένα στον Πύργο κήρυξαν 24ωρη απεργία στις 10 Μαΐου 17 σωματεία μέσα στα οποία ήταν των οικοδόμων, των εργατών καπνοβιομηχανίας Καραβασίλη, αρτεργατών, φορτοεκφορτωτών, σταφιδεργατών²⁵⁶ και συγκεντρώθηκαν γύρω στους 700 εργάτες που έκαναν διαδήλωση²⁵⁷. Ενώ στο Κατάκολο οι εργάτες του λιμανιού κατά την διάρκεια της 24ωρης απεργίας τους ήρθαν σε σύγκρουση με την χωροφυλακή γιατί επιχείρησαν να ρίξουν μέσα στην θάλασσα φορτίο με θείο ενός ιστιοφόρου.²⁵⁸ Επιπλέον έγιναν συγκεντρώσεις στην φιλοσοφική και νομική σχολή από φοιτητές που διαμαρτυρήθηκαν στα γεγονότα της Καλαμάτας²⁵⁹.

Την επόμενη μέρα στις 11/5/1934 έγιναν συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στην Πάτρα και στο Βόλο από τα σωματεία που ανήκουν στα Ε.Κ της πόλης τους και από τον Βόλο μάλιστα στάλθηκαν οικονομικές ενισχύσεις προς τους εργάτες της Καλαμάτας²⁶⁰. Παράλληλα στην Αθήνα 2.500 εργάτες συγκεντρώθηκαν με

²⁵⁶ Ριζοσπάστης 11/5/1934

²⁵⁷ Ριζοσπάστης 12/5/1934

²⁵⁸ Ακρόπολις 11/5/1934

²⁵⁹ Ριζοσπάστης 11/5/1934

²⁶⁰ Ακρόπολις 12/5/1934

πρωτοβουλία τα σωματεία που τα ήλεγχε το ΚΚΕ έξω από το υπουργείο Εσωτερικών και ήρθαν σε σύγκρουση με την χωροφυλακή με αποτέλεσμα να υπάρξουν πολλές συλλήψεις και ένας σοβαρός τραυματισμός της εργάτριας Ευγενίας Γιαννακοπούλου²⁶¹.

Οι συγκεντρώσεις αυτές δεν ήταν μόνο ένα κίνημα αλληλεγγύης προς τους εργάτες της Καλαμάτας αλλά ξεκινούσε από αυτό το χαρακτηριστικό το οποίο έδινε την αφορμή για να θέσει τα αιτήματα του ο κάθε εργατικός κλάδος. Μέσα από την συζήτηση των σχέσεων εργασίας και της αντιμετώπισης των εργατικών κινητοποιήσεων της Καλαμάτας από το κράτος οι ομοσπονδίες και τα σωματεία ανά περιοχή στην Ελλάδα ανέπτυσαν τα περαιτέρω αιτήματά τους και εξέφραζαν την ανησυχία τους για την ίδια αντιμετώπιση των εργατικών κινητοποιήσεων που συνέβη στην Καλαμάτα.

Το ΚΚΕ είχε υιοθετήσει μέσα από το 5^ο του συνέδριο την τακτική του ενιαίου μετώπου, δηλαδή την συμμαχία με τα ρεφορμιστικά συνδικάτα και την συμμαχία της εργατικής τάξης με τα άλλα συμμαχικά της στρώματα²⁶² απέναντι στην φασιστική απειλή καθώς εξέφραζε ότι : *Το στρατιωτικό – φασιστικό πραξικόπημα στην Βουλγαρία επιταχύνει επίσης την πορεία προς τον ανοιχτό φασισμό της Ελληνικής κεφαλαιοκρατίας. Κάνει πιο επιθετικούς τους στρατιωτικούς κύκλους και αμεσώτερη την απειλή της στρατιωτικοφασιστικής δικτατορίας*».²⁶³

Η τακτική αυτή ενεργοποίησε την ΕΓΣΕ να έρθει σε επαφή με την ΓΣΕΕ και τα Ανεξάρτητα Συνδικάτα ώστε να συγκροτηθεί 24ωρη γενική πανελλαδική απεργία για την Δευτέρα 14 του Μάη με αφορμή τα γεγονότα της Καλαμάτας. Η ΓΣΕΕ ζήτησε δυο μέρες αναβολή για την Τετάρτη και η ΕΓΣΕ την δέχτηκε για να συντονιστεί η προετοιμασία της απεργίας²⁶⁴. Το γεγονός αυτό σε τοπικό επίπεδο έκανε και τα ταξικά συνδικάτα της πόλης που τα ήλεγχε το ΚΚΕ να καλέσουν τους εργάτες της Καλαμάτας στην συμμετοχή της πανελλαδικής 24ωρης απεργίας :

« Συνάδελφοι,

Αύριο Τετάρτη συμπληρώνονται 8 μέρες από τα μεγάλα γεγονότα. Οι εργάτες όλης της χώρας θα κατεβούν σε γενική απεργία σε ένδειξη διαμαρτυρίας για το σκοτωμό των συναδέλφων μας. Σας καλούμε όλους να κατέβετε στην 24ωρη απεργία

²⁶¹ Ριζοσπάστης 12/5/1934

²⁶² Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/6/1934

²⁶³ Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/6/1934

²⁶⁴ Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/6/1934

και να πάρετε μέρος στην πανεργατική συγκέντρωση. Ρόδα δεν πρέπει να γυρίσει, σφυρί δεν πρέπει να χτυπήσει, φουγάρο να μην καπνίσει. Καθήκον ιερό είναι να απεργήσουμε. Καλούμε τα δυο Ε.Κ να προετοιμάσουν την απεργία μαζί μας.»²⁶⁵

Έτσι, ενώ στην Καλαμάτα μέσα από κοινή σύσκεψη των ταξικών συνδικάτων και της διοίκησης του Ε.Κ έχει αποφασιστεί κάθοδος στην 24ωρη πανελλαδική απεργία²⁶⁶, στην Αθήνα έχει αποφασιστεί να απεργήσουν τα τμήματα της ΓΣΕΕ, η ΕΓΣΕΕ, το Ε.Κ Αθηνών, των Ανεξάρτητων Συνδικάτων και η Ομοσπονδία Εργατών Ηλεκτρισμού που εκτός από την χορήγηση ισόβιας σύνταξης στα θύματα της Καλαμάτας η τελευταία διεκδικεί γενική αύξηση των μισθών και κατάργηση των ανελεύθερων νόμων²⁶⁷.

Παρόλα αυτά η κυβέρνηση στην προσπάθειά της να εκτονώσει τις εργατικές κινητοποιήσεις που είχαν σημείο αναφοράς στις δολοφονικές επιθέσεις των εργατών της Καλαμάτας και έχοντας τον φόβο μήπως αυτές πάρουν ανεξέλεγκτες διαστάσεις ήρθε σε επικοινωνία με τους γερουσιαστές της ΓΣΕΕ για αναστολή της 24ωρης απεργίας²⁶⁸. Κατά την συνομιλία του ο Τσαλδάρης εξέφρασε ότι θα δώσει ικανοποιητική λύση στα εργατικά αιτήματα και ότι θα δοθούν στα θύματα της Καλαμάτας συντάξεις²⁶⁹. Έτσι η προσπάθεια της κυβέρνησης να ματαιωθεί η 24ωρη απεργία επετεύχθη καθώς η ΓΣΕΕ κατόπιν έκτακτης συνεδρίασης που πραγματοποιήθηκε στον Πειραιά για το θέμα ανακοίνωσε ότι :

« κατόπιν διαφωνιών και εκδειλωθησών εκ μέρους της Ομοσπονδίας των Σιδηροδρομικών και των ανεξάρτητων Συνδικάτων της απαντήσεως του κ. πρωθυπουργού και των πληροφοριών, τας οποίας είχε ,κατά τας οποίας “ορισμένοι πολιτικοί και στρατιωτικοί κύκλοι ειργάζοντο δια να εκμεταλλευθούν την κήρυξιν της 24ώρου απεργίας με την δημιουργίαν πραγμάτων, αιτιολογούντων προσπάθειαν προς επιβολήν δικτατορίας” απεφασίσθη η αναστολή της απεργίας, υιοθετηθείσης της ωριαίας και ημωριαίας τοιαύτης καθ’ όλην την χώραν, εις ενδειξιν Πανελλήνιου εργατικού πένθους δια τας σκηνάς των Καλαμών»²⁷⁰.

Η απόφαση αυτή επηρέασε ώστε στην Καλαμάτα να διεξαχθεί απεργία μίας ώρας όπως και στην Αθήνα από τα σωματεία που ανήκουν στην δύναμη των δυο Ε.Κ και 24ωρη από τα σωματεία των υποδηματεργατών μηχανουργών οικοδόμων που

²⁶⁵ Σημαία 15/5/1934

²⁶⁶ Σημαία 16/5/1934

²⁶⁷ Ακρόπολις 14/5/1934

²⁶⁸ Ακρόπολις 16/5/1934

²⁶⁹ Σημαία 16/5/1934

²⁷⁰ Ακρόπολις 16/5/1934

ανήκουν στα ταξικά συνδικάτα. Τα σωματεία στην δύναμη των οποίων ανήκαν στην ΕΓΣΕΕ κήρυξαν απεργία με αποτέλεσμα να πάρουν μέρος πάνω από 25.000 εργάτες στην Θεσσαλονίκη στην Καβάλα στην Ξάνθη με πλειοψηφία τους καπνεργάτες και να εκδηλωθούν και άλλες 24ωρες απεργίες στα Γιάννενα στην Δράμα στις Σέρρες και σε άλλες επαρχιακές πόλεις²⁷¹.

Το ΚΚΕ κάνοντας αποτίμηση για την διεξαγωγή της 24ωρης απεργίας θίγει δυο κεντρικά ζητήματα που θα έπαιζαν ρόλο στην επιτυχία της απεργίας. Από την μία το ζήτημα της αναστολής της απεργίας από την ΓΣΕΕ και τα Ανεξάρτητα συνδικάτα που την θεωρεί προδοσία και από την άλλη ασκεί αυτοκριτική ότι θα μπορούσε να βασιστεί στις δικές της δυνάμεις προκειμένου να επιτευχτεί η απεργία. Χαρακτηριστικά στην Κομμουνιστική Επιθεώρηση διατυπώνεται ότι :

« Το πρώτο σοβαρό λάθος της Ενωτικής Γενικής Συνομοσπονδίας και των υπεύθυνων κομματικών καθοδηγητών της είναι η καθυστέρηση της να ρίξει αμέσως το σύνθημα της 24ωρης Γενικής απεργίας, που οφείλεται στην υποτίμηση και άγνοια των επαναστατικών διαθέσεων των μαζών, στο ότι αυτή δεν κατάλαβε ευθύς εξ' αρχής την ιδιαίτερη σημασία των γεγονότων αυτών. Σωστά η Ενωτική Γενική Συνομοσπονδία έστω και καθυστερημένα έριξε μετά τρεις μέρες το σύνθημα της 24ωρης απεργίας και χειριζόμενη καλά, μόνο ως εδώ, το ζήτημα του Ενιαίου Μετώπου δέχθηκε την διήμερη αναβολή που της πρότειναν οι σοσιαλφασίστες αρχηγοί για την από κοινού με τις ρεφορμιστικές οργανώσεις διεξαγωγή της απεργίας.

Αλλά η Ενωτική Γενική Συνομοσπονδία δεν στήριξε όπως όφειλε στις δικές της δυνάμεις πρώτα από όλα την προετοιμασία και κήρυξη της απεργίας και δεν πήρε σοβαρά την περίπτωση να διασπάσουν οι σοσιαλφασίστες έστω και τελευταία στιγμή , όπως έκαναν το Ενιαίο Μέτωπο»²⁷²

Συμπερασματικά, το εργατικό κίνημα της Καλαμάτας με την δολοφονία των λιμενεργατών παίρνει το χαρακτήρα της γενικής κατακραυγής σε όλη την χώρα και κυρίως στα εργατικά κοινωνικά στρώματα. Το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται τα αιματηρά γεγονότα, μέσα σε ένα κλίμα προσπάθειας διαχείρισης της φτώχειας και της ανεργίας του εργατικού δυναμικού μέσα από τα σωματεία, τον αγώνα για τα ασφαλιστικά ταμεία και την ανησυχία για την εγκαθίδρυση δικτατορίας, τροφοδοτούν το εργατικό κίνημα της χώρας με εργατικές απεργίες που δίνουν την αφορμή να εκφράσουν όλα αυτά. Η εξέλιξη όμως του εργατικού κινήματος της χώρας

²⁷¹ Ριζοσπάστης 18/5/1934

²⁷² Κομμουνιστική Επιθεώρηση 1/5/1934

θα καθοριστεί από τα συνδικαλιστικά δίκτυα που αποτελούν δίαυλους επικοινωνίας μεταξύ των συνδικαλιστικών βαθμίδων. Συνεπώς η υπακοή της ΓΣΣΕ στην επιθυμία της κυβέρνησης Τσαλδάρη για αναστολή της απεργίας ήταν ένας ανασταλτικός παράγοντας στην εξέλιξη του εργατικών διεκδικήσεων καθώς δεν διέυρνε την ενότητα μεταξύ του εργατικού δυναμικού στην συγκεκριμένη συγκυρία. Από την άλλη όμως η αφορμή που έδωσαν στο εργατικό κίνημα της χώρας τα γεγονότα της Καλαμάτας συνέβαλαν ώστε μέσα από την συμμετοχή τους σε αυτές τις απεργιακές κινητοποιήσεις να γίνει παραγωγή μιας ιδεολογίας που συγκροτεί την έννοια της ταξικής συνείδησης ως αποτέλεσμα της εμπειρίας της ανοιχτής σύγκρουσης τους με τον κρατικό μηχανισμό. Κατά αυτόν τον τρόπο μπορεί να ειπωθεί ότι δόθηκαν οι περαιτέρω προϋποθέσεις για κινήματα αλληλεγγύης μεταξύ της εργατικής τάξης και αγωνιστική διάθεση στις εργατικές κινητοποιήσεις και στα κινήματα που επρόκειτο να ακολουθήσουν.

Βιβλιογραφία

- Αγριαντώνη, Χ. (2002). Οι μηχανικοί και η βιομηχανία, Στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Αναστασία Μηλίτση-Νίκα, Χριστίνα Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη, *Προσφυγικοί συνοικισμοί Καλαμάτας και Μεσσήνης*, Καλαμάτα : Γ.Α.Κ Μεσσηνίας, 2009.
- Βούρνα Β. (2001), *Όραμα και μνήμες*, Αθήνα: Διογένης.
- Δαουτόπουλος Γ., Καζακόπουλος Α. & Κούση Μ. *Αγροτική Κοινωνιολογία*, 3η εκδ, Θεσσαλονίκη: Ζυγός.
- Ζέρβας, Δ. *Το κίνημα της Καλαμάτας*, Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις.
- Καράμπελας Ν. *Μεσσηνιακό βιογραφικό λεξικό*, Καλαμάτα : Νέστωρ
- Κουμάντος, Π. (1997). *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα Καλαμάτας 1900-1960*, Καλαμάτα: Συμβολή στην ιστορία της πόλης.
- Λιάκος, Α. (1993). *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζας της Ελλάδος.
- Λιβιεράτος, Δ. (1996). *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα 1932-1936*, τόμ. Δ, Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις.
- Λιμεναρχείον Καλαμών (1929). *Κανονισμός εργασίας και διατίμησης φορτοεκφορτωτικών δικαιωμάτων λιμένος Καλαμών*, Καλάμαι: Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο.
- Μαρξ Κ. (1978). *Το Κεφάλαιο*, τομ 1, Αθήνα : Σύγχρονη Εποχή.
- Μεσσηνιακό ημερολόγιο (2010). *Ετήσια περιοδική έκδοση*, τόμ. 4.
- Μηλίτση - Νίκα Α., Θεοφιλοπούλου-Στεφανούρη Χ., (2002), *Κυλινδρόμυλοι Μεσσηνίας Ευαγγελίστρια*. Εκδόσεις Κ. Μιχαλάς Α.Ε.
- Πλόσκα Χ. (1980). *Το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα και στην Πάτρα*, Πάτρα
- Ρήγιнос, Μ. (1995). *Μορφές παιδικής εργασίας στην βιομηχανία και βιοτεχνία*, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Σαλίμπα, Ζ. (2002). *Γυναίκες εργάτριες στην ελληνική βιομηχανία και βιοτεχνία 1870-1922*, Αθήνα: Ι.Α.Ε.Ν.
- Στάλιν, Ι.Β. (1976). *Οι βάσεις του Λενινισμού*, Αθήνα: Ιστορικές εκδόσεις.
- Φαράκος, Γ. (2004). *Σχέσεις ΚΚΕ και Διεθνούς Κομμουνιστικού Κέντρου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φουντανόπουλος, Κ. (2002). “Εργασία και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα,” στο:
Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τομ. Β1, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Αρχειακές πηγές:

ΓΑΚ Μεσσηνίας : αρχείο εργατοϋπαλληλικού κέντρου Καλαμάτας

ΕΛΙΑ : αρχείο Νίκου Σύριγγα 1

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ Ευστράτιου Κισόγλου, επιμέλεια Μαρία Σταθέα

Μουσείο Μπενάκη~Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου:

- Φάκελος 209~08 – 24
- Φάκελος 112~39-40
- Φάκελος 110~63
- Φάκελος 113~3-4
- Φάκελος 112~98
- Φάκελος 393~102
- Φάκελος 288~55
- Φάκελος 399~072
- Φάκελος 110~23
- Φάκελος 111~21
- Φάκελος 184~56
- Φάκελος 068~30

Ακρόπολις:

- 6/5/134
- 8/5/1934
- 9/5/1934
- 10/5/1934
- 14/5/1934
- 11/5/1934

Εργάτης

Καθημερινή 18/11/2001

Κομμουνιστική Επιθεώρηση:

- 1/4/1933
- 1/6/1934

Κριτική Παρέμβαση Αύγουστος – Σεπτέμβρης 1983

Διαδρομή Ελευθερίας, Δεκέμβρης 2002, φύλλο 9, σ.σ. 18-19

Η πάλη των τάξεων:

- 26/4/1932
- 30/10/1931

Θάρος:

- 26/6/1931
- 14/5/1931
- 12/9/1931
- 24/6/1931
- 1/1/1929
- 29/6/1929
- 17/9/1931
- 29/4/1931
- 31/1/1931
- 4/9/1931
- 1/5/1999

Σημαία:

- 6/7/1924
- 4/7/1924

Σκριπ 4/3/1930

Μεσσηνία:

- 25/2/1931
- 22/4/1931
- 9/10/1931
- 3/3/1932
- 22/4/1931
- 31/5/1929
- 22/9/1931
- 1/10/1931
- 26/2/1932
- 29/10/1931
- 21/4/1931
- 22/3/1932
- 12/3/1932

Λαϊκή Φωνή:

- 6/6/1934
- 20/11/1934
- 25/11/1934
- 27/11/1934
- 29/5/1934
- 6/6/1934
- 14/11/1934
- 16/11/1934

Ριζοσπάστης:

- 28/8/1932
- 23/5/1930
- 7/2/1932
- 18/10/1932
- 17/7/1929

- 22/7/1929
- 24/7/1929
- 25/7/1929
- 23/7/1929
- 27/6/1931
- 26/7/1929
- 27/7/1929
- 4/8/1929
- 23/7/1929
- 30/1/1929
- 4/5/1929
- 6/7/1929
- 5/10/1932
- 2/6/1930
- 31/3/1930
- 17/1/1932
- 26/1/1932
- 15/12/1932
- 19/10/1932
- 21/10/1932

Σιδηροδρομική:

- 15/11/1920
- 29/11/1920
- 21/11/1920

Εικόνα 1

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 10/5/1934. Στην πρώτη φωτογραφία είναι η ακτή του τελωνείου δίπλα στο εργοστάσιο όπου διαδραματίστηκαν τα αιματηρά γεγονότα. Στην δεύτερη μια άποψη από την παραλία της Καλαμάτας. Στην τρίτη η κεντρική πλατεία της πόλης που συνεχίστηκαν οι συμπλοκές.

Εικόνα 2

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 11/5/1934. Αριστερά διακρίνεται ο οφονευμένος εργάτης Μαραγκουδάκης στο νεκροταφείο. Ή στη μέση το οπλοπολυβόλο που σκότωσε τους εργάτες και δεξιά ο φονευμένος εργάτης Βούλγαρης σε πεζοδρόμιο της οδού Αριστομένων.

Εικόνα 3

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 12/5/1934. Αριστερά η χείρα του φονευμένου εργάτη Κολιτσιδάκη. Στην μέση ένα στιγμιότυπο από την κηδεία του εργάτη Σπάλα και δεξιά η μητέρα του φονευμένου εργάτη Βούλγαρη.

Εικόνα 4

Εικόνα 5

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 12/5/1934. Η εργάτρια Ευγενία Γιαννοπούλου η οποία τραυματίστηκε από κλομπ κατά την συγκέντρωση στην Αθήνα από το Ενωτικό Εργατικό Κέντρο που αποπειράθηκαν να μεταβούν στο υπουργείο εσωτερικών για να διαμαρτυρηθούν για τα γεγονότα της Καλαμάτας.

Εικόνα 6

Εικόνα 7

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 11/5/1934. Αριστερά η απορροφητική αντλία (σιλό) που έγινε αφορμή των αιματηρών γεγονότων. Στην μέση δύο εικόνες από τις εργατικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και αλληλεγγύης των εργατών Αθήνας και Πειραιά. Δεξιά το κτίριο της αλευροβιομηχανίας *Ευαγγελίστρια* έξω από την οποία υπάρχει φρουρά.

Εικόνα 8

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 10/5/1934. Αριστερά μια άποψη από την διαδήλωση η οποία φτάνει στην εισαγγελία της πόλης και δεξιά φωτογραφία ατμόπλοιου το οποίο ξεφορτώνει με σιλό.

Εικόνα 9

Εικόνα 10

Εικόνα 11

Εικόνα 12

Εικόνα 13

Από την εφημερίδα *Ακρόπολις* στις 13/5/1934. Αριστερά ο τραυματισμένος ιδιωτικός υπάλληλος Ιω. Σαρακηνός στην κλινική Κουτσομητοπούλου. Δεξιά η σοβαρά τραυματισμένη μέσα στο περίπτερο της οδού Αριστομένους Μαρία Κριετσέτη.